REVISTA ISTORICĂ

PUBLICAȚIE TRIMESTRIALĂ

SUPT CONDUCEREA LUI

N. IORGA

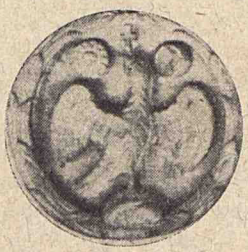

VOL. XIII. FASC. 1–4 IANUAR–DECEMBRE 1927

www.dacoromanica.ro

REVISTA ISTORICĂ

Anul al XIII-lea, N-le 1-3. Ianuar-Mart 1927.

DĂRI DE SAMĂ
DOCUMENTE ȘI
NOTIȚE
PUBLICATE
DE

N. IORGA

cu concursul
mai multor specialiști

SUMARIUL:

Dr. I. Lepși: Bizone (după observațiile proprii)
N. Iorga: Încă un călător german la noi: Paul Körnbach.
Dr. Valeriu Bologa: † Dr. Gheorghe Crăiniceanu, istoriograf al medicinei românești.
" " Traducerea latină a versurilor lui Halici către Păpai.
C. C. Giurescu: Despre „sirac și „siromah" în documentele slave muntene.
N. Iorga: Cea mai veche antologie românească în limba franceză.
Sever Zota: O colecție veche de spițe de neam.
Aurelian Sacerdoțeanu: Un document românesc de la Radu Șerban Voevod din 1610.
Sever Zotta: Lămuriri despre comunicarea: „Pușca Hatmanului Sandu Buhuș?".
P. P. Panaitescu: Sfîrșitul lui Constantin Șerban Cîrnul.
N. Iorga: Un Evreu turcesc despre țerile noastre în secolul al XVIII-lea (urmare).
Documente de *N. Iorga* și *T. G. Bulat.*
Dări de samă, Cronică și **Notițe** de *N. Iorga.*

1927
TIPOGRAFIA „DATINA ROMÂNEASCĂ", VĂLENII-DE-MUNTE (PRAHOVA)

Prețul 25 Lei.

www.dacoromanica.ro

Anul al XIII-lea, n-le 1-3. Ianuar-Mart 1927.

REVISTA ISTORICĂ

— DĂRI DE SAMĂ, DOCUMENTE ŞI NOTIŢE —

PUBLICATĂ de N. IORGA, CU CONCURSUL MAI MULTOR SPECIALIŞTI

Bizone

(după observaţii proprii)

de dr. I. Lepşi, Orăştie.

„*Fuit hic Bizone, motu terrae intercidit*".
(Mela, *Chorogr.*, II, 2.)

La ţermul Cadrilaterului, cu vre-o 2 chilometri spre Sud-Est de actualul orăşel Cavarna, se ridică în faţa Mării Ciragmanul, un promontoriu de vre-o 120 metri înălţime. Această înălţime e autohtonă, aparţine podişului dobrogean, de acesta din urmă este însă despărţită la Nord prin adînca vale a unui pârău. Dacă nivelul Mării Negre s'ar ridica cu vre-o 10-12 metri, atunci Ciragmanul n'ar formă decît o mică peninsulă, legată de podişul dobrogean numai la Vest. În răsăritul dealului, prăpastia coastei e întreruptă prin valea pârăului cavarnean, la a cărui vărsare sînt situate cele cîteva clădiri ce represintă portul Cavarnei.

Înaintea erei creştine, Ciragmanul formă un larg platou ce se întindea mult mai spre Miazăzi, pănă acolo unde azi morunul îşi caută hrana printre pădurile de alge marine submerse. Pe acest platou ca şi în locul actualului port cavarnean era situat oraşul Bizone, un aşezămînt grecesc, în floare poate pe timpul lui Socrate sau chiar şi mai de timpuriu.

Trei învăţaţi ai evului vechiu, Plinius[1], *Mela*[2] *şi Strabon*[3], *amintesc în scrierile lor numele oraşului şi peirea printr'un cutremur. O singură zicere şi atît e totul ce ne spun despre Bizone. Astfel locul tragic a ajuns prada uitării: peste două milenii tăcere şi nicio amintire.*

*

[1] *Nat. hist.*, IV, 18: „Bizonem terrae hiatu raptam".
[2] Pomponius Mela, *Chorographia*, II, 2 (vezi motto).
[3] Strabon: „Βεζώνη ἧς κατέποδε πολὺ μέρος ὑπὸ σεισμῶν".

www.dacoromanica.ro

În anii 1923-5 mi-am avut domiciliul la Coasta de Argint, unde printre alte studii m'am ocupat la faţa locului şi cu cercetări asupra Bizonei, cercetări ce prin firea lucrului mai întâiu trebuiau să fie geologice spre a constata înainte de toate ce anume proporţii a avut catastrofa sismică suferită de acel oraş. Cîteva dintre conclusiile la care am ajuns le redau în presenta contribuţie.

Precum am spus mai sus, Bizone era situat parte pe Ciragman, parte jos în vale, unde cu siguranţă era aşezat şi portul. Oraşul avea o lungime vest-estică de vre-o 2 chilometri şi o lăţime nord-sudică de aproximativ $^1/_2$ chilometru. În total vor fi fost vre-o 500 case cu 5.000 locuitori, deci un aşezământ destul de mare pentru acele vremuri.

Urme distincte de clădiri azi nu mai există, de oare ce locuitorii vecini în timpurile mai recente, şi mai ales în ultimele decenii, au folosit toate pietrele pentru construcţii noi. Numai în două locuri soarta a fost mai favorabilă acestor urme. Jos, la ţermul Mării, la poala pantei de Sud-Est a Ciragmanului a mai persistat ruina unei clădiri, din care însă n'a rămas decît colţul de Nord-Vest al unei încăperi a cării folosinţă de odinioară se arată de tot problematică. Tuburi de lut ars şi canaluri înguste se întind supt nivelul pardoselei, divergent în diferite direcţii, fără să se poată constata unde se sfîrşesc. Ruina stă pe pămînt autolitan, răzimată de panta dealului din care vin trei canaluri orizontale convergente. Canalurile acestea se deschid într'o cămăruţă dreptunghiulară, din care două canaluri pleacă în direcţii opuse, mai întâiu orizontal, apoi vertical în sus spre pardoseală, însă, pe cît se vede, fără să ajungă pe aceasta din urmă. Continuările sunt deja distruse, ceia ce se va întîmpla în cel mai scurt timp şi cu acest rest de ruină: pe timp furtunos valurile mării subminează blocul zidit, încît în curînd se va prăbuşi în Mare, care va sfîrşi opul de distrugere.

Poate că ruina în chestie să fie urma unei băi; această presupunere însă nu este decît o ipotesă, de oare ce canalurile verticale în acest sens deocamdată nu se pot explica, nu li se poate arăta vre-un rol. Presupunerea mea ipotetică se basează înainte de toate pe presenţa de curînd a unui jilip de piatră, semi-cilindric, cam la mijlocul înălţimii canalului vertical estic, însă fără vre o comunicaţie cu acesta: era zidit cu scurgerea

www.dacoromanica.ro

în spre Mare; azi acest jilip nu mai este; a căzut în 1924. Ruina e construită din blocuri de piatră, rotunjite prin activitatea Mării, apoi din cărămizi de lut ars roşu, blocuri de calcar cioplite patrunghiular cu exactitate mare; tencuiala e roşie. Pardoseala e formată din lespezi supţiri de piatră.

A doua urmă e un mormînt aşezat pe panta de Est a Caragmanului, construit patrunghiular din prisme enorme de piatră, graţie căror greutăţi a putut să resiste pănă azi vandalismului localnicilor. Mormîntul e lung de vre-o doi metri şi pe jumătate atît de înalt. După spusele unor localnici demni de încredere, întrarea a fost închisă printr'o mare placă de piatră, prinsă cu fier (bronz ?). În interiorul mormîntului s'au găsit resturile unui schelet şi un vas cu ţărînă. Nu se găseşte nicio inscripţie.

Aceste două ruini sînt singurele urme ale unei splendori ce a existat pe vremuri.

* * *

In regiunea Cavarnei cutremurele se produc destul de des. Prin întrebările sistematice, pentru anii 1871-1924 am putut să dovedesc vre-o optspre-zece mişcări macrosismice, dintre care vre-o cinci (după scala de Mercalli-Sieberg) au avut puterea 5-9, ceia ce corespunde unei acceleraţiuni de 50-100 mm. sec. Astfel la cutremurele din 1891, 1901 şi 1913 s'au dărîmat clădiri, la cel din 1901 s'au prăbuşit toate clădirile din portul Cavarnei, fiind construite pe aluviuni, ba chiar şi farul de la Caliacra a căzut de la vre-o 50 metri înălţime în Mare, d'impreună cu fragmentul de platou pe care era construit.

Despre un cutremur puternic ce s'a ivit în anul 543 d. Hr., şi care a fost urmat de puternice inundaţiuni în părţile Balciculuı şi ale Varnei, istorisesc Malalas şi Theophanes.

O asemenea catastrofă, însă una de proporţii cu mult mai mari, a nimicit oraşul Bizone. Pe Ciragman, pe atunci un podiş cu mult mai spaţios decît azi, era probabil aşezată cea mai frumoasă parte a oraşului, acropola. In apusul Bizonei, deci acolo unde de pe podişul continuu al Dobrogei era singurul acces la oraş, existau cîteva ziduri, probabil şi şanţuri de apărare, ce au traversat platoul. Diguri de pietre ni indică azi situaţia zidurilor apusene ale Bizonei, aşezate în linii paralele la distanţe egale. Cea mai mare parte din circumferinţa acropolei

www.dacoromanica.ro

era de sine destul de bine apărată prin pantele înclinate cu vre-o 40-60°. Calea principală ce ducea spre acropolă, începea probabil în port, încunjura în formă de semicerc mai întâiu clina de Est a Ciragmanului, apoi cea de Nord, până ce ajungea platoul. După spusele localnicilor de astăzi, în exteriorul acestui drum, în secolul trecut ar mai fi fost urma unui zid gros de patru metri, aceasta însă numai la Nord, unde cutremurul n'a pricinuit alunecări de roci. Inaintea începutului erei creştine, un cutremur de putere extraordinară a causat simultan trei alunecări în masă, dintre care două din Ciragman, iar a treia din dealul opus, numit azi Ceair-Burun.

1) Partea de sud a Ciragmanului, pe o întindere de aproximativ un chilometru lungime, s'a desprins din deal şi a alunecat în jos dimpreună cu o mare parte din nenorocitul oraş; direcţia acestei alunecări era spre Sud-Vest. Massele, originare din suprafaţa podişului, au parcurs până în Mare un drum poate chiar mai mare de jumătate de chilometru, străbătînd în câteva puţine secunde o distanţă verticală de vre-o 120 de metri.

Este probabil că şi în Sudul Ciragmanului să fi fost clădiri de-ale Bizonei, aceasta deocamdată însă nu se poate constata, de oare ce partea aceia e îngropată supt brecciile alunecării. Volumul de roci alunecate l-am calculat la aproximativ 1.000.000 metri cubi, deci cam de trei ori cît a căzut la Airolo. Inclinaţia se poate aprecia la 40°. La ce depărtare în Mare au alunecat masele nu se mai poate stabili, de oare ce abrasiunea marină a distrus o mare parte din ele, aşa încît în partea de Est a lor ţermul a ajuns iarăşi până la roci autohtone.

2) A doua massă de alunecare îşi avea obîrşia asemenea din Ciragman, dintr'a cărui parte răsăriteană vre-o 150.000 metri cubi de stîncă, alunecînd spre Est, au îngropat o a doua parte a Bizonei. Această massă, alunecînd, n'a format o breccie atît de neregulată ca în sudul dealului, ci şi-a păstrat în majoritate stratificaţia paralelă. Aici rocile, izbindu-se de fundul văii, au ajuns într'o inclinaţie de circa 50° Vest. Numai partea basală şi cea de la suprafaţă au format breccii. Puterea imensă cu care s'a lovit massa se arată din faptul că s'a îngropat până la cel puţin doi metri adîncime în fundul Mării, păstrîndu-şi însă stratificaţia. Lungimea căii parcurse de de stînci o apreciez la vre-o jumătate de chilometru, unghiul la 30°.

www.dacoromanica.ro

3) A treia massă se rupse cum am zis mai înainte, din panta de Vest a Ceaìr-Burunului, cum se chiamă marginea podişului autohton din stînga pîrîului Carama. Aici 60.000-300.000 metri cubi au alunecat spre Vest-Sud-Vest, acoperind ce mai rămăsese din portul bizonean, parcurgînd un drum de vre-o jumătate de chilometru supt un unghiu de circa 10°.

*

Precum se vede catastrofa Bizonei a fost triplă. Imprejurări tectonice şi sismice extrem de nenorocite s'au unit, încît putem zice că din tot oraşul n'a mai rămas nimic. Avem un Herculanum şi Pompei în măsură mai mică. Faptul că Mela, Strabon şi Pliniu nu ni redau niciun amănunt, mă face să cred ca Bizone a pierit mult timp înaintea lui Hristos şi că, deci, catastrofa a fost atît de „complectă" încît poate că nici n'au fost decît foarte puţini Bizoneni supravieţuitori cari să fi dus ştirea în alte părţi.

Atît Ciragmanul, cît şi Ceaìr-Burunul au stratificaţie orizontală; cu atît mai uimitoare sînt cele trei alunecări. La cele ale Ciragmanului se găsesc însă suprafeţe (oglinzi) de alunecare, la Ceair-Burun par a lipsi.

După calcule şi aprecieri toată opera de distrugere a Bizonei n'a durat niciun minut. Într'o clipă gravitaţia a distrus ceia ce mii de oameni construiseră în munca de decenii. Forţa chinetică a masselor de alunecare a fost atît de puternică, încît încurcata breccie, originară din roci regulat stratificate, a ajuns o rocă surprinzător de compactă din care un os de 30 cm. lungime cu ciocanul n'a putut fi scos decît după o jumătate de oară de lucru energic, cu toate că nu era decît lut şi loes, în care era aşternut osul.

*

Pe podişul Ciragmanului găsim numeroase blocuri de piatră, resturile unor clădiri antice. Vre-o 100-200 gropi largi însă puţin adînci ni indică locurile caselor de odinioară; unele dintr'aceste gropi probabil că au fost săpate de oameni căutători de „comori". Fragmente de vase de lut ars pe aici se găsesc dese ori; inscripţii lipsesc însă. Cioburile sînt originare din vase mici de vre-o 1-5 litri; am găsit însă şi bucăţi ce indică oale de vre-o 2 metri diametru. De altfel suprafaţa platoului n'are nimic deosebit.

Mai interesante sînt depositele alunecate. În sudul Ciragmanului, printre breccii, găsim adese ori cuiburi de cenuşă şi căr-

www.dacoromanica.ro

buni de lemn, rămăşiţele unor focuri. Scoici de midii, oscioare de peşti şi oase de vite cornute sînt resturile de mîncări. Fragmente de vase sînt numeroase, însă atît de mici încît nu permit să se cunoască forma originară a vaselor. N'am găsit niciodată cioburi cari să fi avut măcar jumătate dintr'un vas întreg. Catastrofa toate le-a nimicit şi le-a zdrobit. Pe cioburile originare din pereţii vaselor, niciodată n'am găsit inscripţii; în schimb pe cîteva torţi semne şi cuvinte greceşti presate.

Pe cînd în Sudul Ciragmanului massele alunecate sînt desvoltate mai ales în sens vertical, aşa încît din adîncul lor numai cu greu vom putea să găsim cîte ceva din resturile Bizonei, celelalte două masse ce au alunecat spre port sînt aşternute mai ales în sens orizontal, încît pe aici mai uşor şi mai des se găsesc antichităţi.

Stîncile ce au alunecat de pe Ciragman spre Est conţin, ca şi cele de la Sud, cioburi, cenuşă, cărbuni de lemn, vase, etc.; în ele s'au găsit şi obiecte de mai mare valoare ştiinţifică.

La săparea temeliei pentru moara „Ciragman", a cării basă a ajuns pănă supt massele alunecate, s'a dat de o brutărie (?) antică, din care rămăseseră o parte din ziduri. Într'un părete era o scobitură ce conţinea un mic vas de sticlă, avînd forma unei păsări. Unul dintre lucrători a băut din lichidul ce-l conţinea acel vas. După spusele acestui om, în vas ar fi fost un „cognac foarte tare"; probabil vin de 2.000 de ani. In apropierea brutăriei s'au mai găsit schelete mari omeneşti şi vase antice cu inscripţii greceşti. Aproape de acest zăcămînt s'a dat de vase întregi, dintre care cîteva şi anume candele de forma clasică, le-am văzut şi eu.

La cîţiva metri asupra Mării, din poala Ciragmanului se iveşte un izvor bogat de la care, după cele auzite, ar fi început un apeduct de tuburi cilindric de lut ars. Un al doilea apeduct, asămănător celui d'intăiu, era situat în stînga pîrâului Cavarnei, paralel cu acesta. In susul confluenţei celor două păraie, şi azi încă există cîteva izvoare bogate din care probabil că s'a alimentat apeductul amintit mai la urmă.

Afară de diferite fragmente mici, printre massele alunecate s'au găsit bucăţi din reliefuri clasice, sculptate în marmoră, diferite inscripţii, dintre care capătul de sus al unei columne arată cu-

www.dacoromanica.ro

vintele: ἀγαθῇ τύχῃ („bunului noroc"), capul unei statuete reprezintînd o Grecoaică ş. a.

Pe panta de Sud-Est a Ciragmanului, acolo unde prin cutremur n'au fost deplasate decît rocile de la suprafaţă, la diferite înălţimi se găsesc cîteva peşteri lucrate de oameni. Întrările în aceste peşteri în present sînt mai mult sau mai puţin astupate prin lut şi grohotiş. Aceste peşteri, dintre care cea mai mare cunoscută mie n'are decît vre-o 15 metri adîncime şi 4 metri înălţime, represintă pentru antichitate, care era lipsită de unelte mai bune, o muncă respectabilă. În solul uneia din aceste peşteri, găsim săpat un fel de vas mare, asa-zicînd autohton, lucrat numai în interior, cu mare precisiune. Conţinutul poate să fie apreciat la 1 metru cub. Presupun că era un reservoriu pentru cereale sau apă. Un vas asămănător exista pănă în 1925 şi la poala Ceair-Burunului, în tot casul ca ultima rămăşiţă a unei peşteri; în August 1926 acesta dispăruse acum. Obiecte făcute din metal nu găsim decît foarte rar, d. e. vîrful unei lănci de bronz. După furtuni Marea din cînd în cînd aruncă la ţerm monete de aur greceşti.

* * *

In evul vechiu litoralul Dobrogei dintre Ecrene şi Sabla era mai bine locuit decît se crede de obşte. Pe acest litoral erau următoarele aşezăminte: Dionysopolis (în locul actualului Balcic), Bizone în locul portului Cavarnei, Tirizis, pe peninsula Caliacra, şi încă vre-o cinci localităţi, descoperite de mine, pănă acum necunoscute, dintre care una la Sud-Vest de actualul sat Suiciucul-Turcesc [1]. Despre celelalte voiu comunica într'alt loc [2]. Cred că pot indica locul vechiului Portus Carum, sau al Heracleei.

Pămîntul litoralului Ecrene-Şabla adăposteşte multe valori archeologice şi istorice. Cînd în această regiune se vor face săpături, cred că se vor face descoperiri valoroase şi nebănuite, care vor dovedi că acest colţ al pămîntului românesc era cel d'intăiu atins de cultura epocei clasice.

---

[1] Amănunte în lucrarea mea „Coasta de Argint" *(Analele Dobrogei)*, 1925.
[2] „Monografia litoralului Ecrene şi Sabla" (supt tipar).

www.dacoromanica.ro

Încă un călător german la noi: Paul Körnbach.

„Studien über französische und daco-romanische Sprache und Literatur, nebst einem Anhange, enthaltend historische, statistische, geo- und ethnographische Skizzen über die Moldau von Paul Körnbach, öffentlichem Lehrer der deutschen, französischen und slavonischen Sprachen und Inhaber einer öffentlichen Schule für diese Sprachen“ (Viena 1850).

Iată de sigur o carte de care, până la o citaţie a admirabilului tînăr învăţat Tagliavini, n'a vorbit nimeni până acum.

Începînd cu o prefaţă francesă dedicată lui Grigore-Vodă Ghica, un protector ca şi „tatăl său şi toată augusta sa familie“ în timpul petrecerii la Iaşi a autorului, şi cu o alta germană, din Septembre 1848, care vădeşte un studiu de zece ani în domeniul limbilor romanice comparate şi afirmă tare caracterul romanic al limbii noastre, cartea se ocupă întâiu cu o competenţă cîştigată prin lungi lecturi de limba şi literatura francesă. Cercetarea e plină de originalitate, ca una care se ocupă de lexicografie, de ortografie, gramatică, pentru a trece apoi la „retorică, poetică, stilistică, estetică şi istorie literară“.

Partea a doua, care ne priveşte, începe cu note istorice despre originile noastre. Apoi se subliniază caracterul «vulgar» al latinei prefăcute în româneşte. El caută să distingă chiar deosebite resturi dialectale. Se stabileşte că „numirile uneltelor de casă, de plugărie şi a multor alte obiecte ale vieţii sociale sînt de origine pur latină, ba chiar, în cea mai mare parte, s'au păstrat neschimbate, aşa cum au venit din gura colonisatorului roman“ (p. 99). Condamnă purismul care a invadat «de pe la 1832» şi împarte pe represintanţii tendinţei în *doctrinarii* din Ardeal, Bucovina, Banat, *jeunes Roumains* din Principate, cu cultură apuseană, şi *conservativii* cari numai la oarecare vrîstă au văzut străinătatea. Unii «purifică» latin, alţii frances, cei din urmă — slav.

Invocă în sprijinul criticei sale ziarul Hurmuzăcheştilor *Bucovina*. Numai un dicţionar şi o gramatică pot stabili unitatea acestui «idiom frumos şi cu bun sunet»; Ghica, fost secretar de Stat şi membru al „Epitropiei învăţăturilor publice“, care a lucrat cu „învăţatul şi spiritualul“ N. Suţu, ar putea face la

www.dacoromanica.ro

Iaşi o Academie de ştiinţe în acest scop. Ca membri el recomandă pe Negruzzi, Negri, Eliad, Asachi, Kogălniceanu, Alecsandri, Suţu însuşi, N. Ghica, A. Aslan *(sic)*, Laurian, Cipariu, D. Hurmuzaki *(sic)*, Bariţ şi Bălcescu,— în această ordine. Lipsa de dialecte (dar el ştie şi de „Cuţovlahi", excluzîndu-i) ar ajuta lucrul.

Literatura e împărţită în veche şi nouă, cea d'intăiu începînd cu veacul al XV-lea şi anume cu Cazania de la Braşov. E vorba de Cantemir. În epoca nouă atribuie „vestitului satiric şi humorist" Negruzzi pe *Iorgu de la Sadagura*. Îi plac cîntecele lui C. A. Rosetti, care au devenit populare în Principate şi în Ardeal, şi citează *A cui e vina?*, din 1839, poesiile închinate sexului frumos şi traducerea lui „Manfred". Constată însă superioritatea lui Asachi şi Alexandrescu, după cari vin, cu foile lor, Eliad, Bariţ şi Cipariu, cu revista lor Laurian şi Bălcescu, pentru a se coborî apoi în trecut cu Petru Maior, *Ioan* Şincai, Samuil Clain, Gheorghe Lazăr, Vasici Ungurean şi Mihai Kogălniceanu. Peste *Chants du Danube* ale lui Corradini se trece la Alecsandri, Negri, Gusti, Sion, Milo, „Gizze, Albinetz" şi Samuil Botezat, „Mitarbeiter am daco-romanischen Konversations-Lexikon".

În ce priveşte limba, ea are «picantul, spiritul şi sarcasticul prosei francese, alintarea, durerea, melancolia, elegia şi erotica poesiei spaniole şi italiene», „puterea, pateticul, bărbăţia, energia, maiestatea şi sublimul maicii latine". Şi anume doctrinarii au accent latin în Ardeal, «demnitate, seriositate, erudiţie»; cei din Principate „spirit, sarcasm şi humor adevărat etic", *marotism, style badin*. E şi deosebire de educaţie. Se pomenesc apoi ziarele.

Adausul descrie Moldova supt raportul istoric, geografic şi statistic. Ajunge până la Mihai Sturdza, acusat de apăsări şi stoarceri, «pe drept ori pe nedrept, asta n'o ştim». Pe locuitori îi descrie ca indolenţi şi despreţuitori ai meşteşugurilor (şcoala de meserii nu reuşeşte, cum a văzut-o în 1842). Dar arată aplecarea către meseria remuneratoare de mindirigiu...

Urmează descrierea cu vorbele lui Alecsandri a Iaşului, cu clădiri disparate. Laudă Mitropolia, Trei Ierarhii, Golia, Sf. Spiridon, Sf. Nicolae cel Bogat, Teatrul, casarma, palatele lui Mihai Sturdza, Nicolachi Roznovanu, Alexandru Ghica, Alexandru Sturdza, Costachi Sturdza, Teodor Balş, N. Canta, grădina pu-

www.dacoromanica.ro

blică, a lui Mihai Sturdza, Copoul şi Uliţa Mare. Cunoaşte şi mahalalele, împrejurimile, Socola, cu Belvederele sturdzesc, grădinile, parcul princiar, cu Seminariul Veniamin (lauda Mitropolitului) şi celelalte mănăstiri. Se trece la Galaţi (9.000 de locuitori; aproape Ţiglina), Botoşani (export de vite în Galiţia), Dorohoiu, Herţa (cu codrul), Neamţ (cu mănăstirea), Piatra («foarte frumoasă biserică», fabrica de hîrtie a lui Asachi), Roman (ruine aproape), Bacău, Ocna, Huşi (ruinele Ribiţei ?!), Bîrlad (Cetatea de pămînt), Focşani.

Un paragraf de organisaţie administrativă. Un altul se ocupă de boieri, cu înşirarea familiilor principale, şi de ciocoi, puţintel apăraţi. Mîndri, dar ospitalieri, chiar pentru aventurieri şi cavaleri de industrie francesi mai ales, apreciatori ai culturii, boierii sînt trataţi simpatic.

Se vorbeşte de aşezămintele culturale, începînd cu dascălii boierilor vechi şi ceaslovul. Regulamentul Organic deschide spornica eră nouă, relevîndu-se rolul Domnului înainte de chemarea pe tron. Se citează ca oameni culţi d-rul în filosofie de la Viena Stamati, profesor de fisică şi director al Cabinetului de fisică, d-rul în drept de la Paris Docan, Costinescu, profesor de geometrie şi desemn, Albineţ, de româneşte, retorică, «Gizza» de poesie românească. Vorbind de alte şcoli, se doresc cele de agricultură şi tehnică. Nume se dau şi aici: Cuciureanu, Vîrnav, Lascar, medici, Panaitescu, Lemn şi însuşi Corradini „geschikte Maler, Zeichner und Lithographen". Din ţerani s'a făcut o bună musică militară condusă de Härfner. Milo şi Flechtenmacher sînt presintaţi în caldele cuvinte ale «Albinei Româneşti».

Nu putea lipsi capitolul despre Ţigani. Nu e nimic nou decît menţiunea că ai lui Negri nu s'au lăsat liberaţi.

Ca obiceiuri populare, Întăiu-Maiul pe iarbă verde, scrînciobul, jocul „de brîu" şi hora, ţigănească la culesul viilor — danţ de doi, *pas de deux*. Nu se uită păpuşile şi buhaiul de Anul Nou.

De străini se ocupă autorul deosebit, adecă în special de comedianţii ordinari şi şarlatani, cari fac pe bunul boier primitor să nu mai aibă încredere. Două pagini despre poliglotie termină studiul, după care autorul presintă o comedie cu versuri ale sale în franţuzeşte contra «galicomaniei» şi anglomaniei la Viena. În ele se dovedeşte o perfectă stăpînire a limbii şi chiar un remarcabil talent poetic.

N. Iorga

www.dacoromanica.ro

Ştiri nouă despre istoria Romînilor

Şcoala Romînă din Roma, *Diplomatarium italicum, documente raccolti negli archivi italiani*, I, 1925, Roma (1926).

În această frumoasă colecţie care va complecta documentele „Hurmuzaki", d. Gh. Călinescu dă acte asupra propagandei catolice la noi, precedate de un lung şi foate interesant studiu de aproape o sută de pagini in 4° (se promite o cercetare încă mai întinsă). Acest studiu începe la 1653 : nu odată fragmente de inedit sînt adause în note. Despre cunoscutul negociator Del Monte, p. 8 şi urm., 62 şi urm. Pentru întrarea Polonilor, trăgînd din archebuse, la Iaşi, în 1695, p. 11 nota 2 (un capugìbaşă e decapitat); se prădă, mai ales la Vamă, averi turceşti de 150.000 de taleri; cei 300 de «Polonii» ar fi fost de fapt Moldoveni. Boierul Matei Milo pune geamuri la casa catolicilor din Iaşi pe la 1740 (p. 19). Lista «prefecţilor» p. 22 şi urm. Despre Vito Piluzio, p. 25 şi urm.: toată această parte e absolut nouă. Bărcuţă, preotul din Cotnari, la Roma pe la 1690, p. 33, nota 5, şi nepotul său, student acolo, p. 72 şi urm. Fragmente din raportul lui Urbano Cerri am dat şi eu în *Buletinul societăţii de geografie* pe 1899. Ragusani în Silistra la 1676, p. 38, nota 4. Pentru aşezarea la noi a Tatarilor lipcani, 1678, p, 39 nota 2. O descriere a laşului în 1682, p. 41 şi urm. La 1695 Constantin Duca adună pe prefect, pe misionari şi catolici, în presenţa lui Nicolae Costin şi a lui Vasile Cantacuzino, ca să examineze unele acusaţii contra parohului ieşean Renzi, care dădea un certificat, de Ioan, Nicolae şi Petraşcu Costin, la 1694, *ibid.*, nota 12. Renzi scrie la 1693: „Hora tutto il fiore della nobiltà parlano in latino e molti sono ancore buonissimi filosophi", Constantin Duca fiind el însuşi elev al lui (p. 71, nota 2). În acel an stăteau la Iaşi un Ragusan Giovanni Antonio Marini, Nicolae de Porta, (secretar domnesc, izgonit apoi ; v. p. 49), care va face carieră în Oltenia austriacă, şi un Venetian Giorgio Navone, «cameriere di Sua Alteza»; *ibid.*, nota 11. Biografia lui Felice Antonio Zavoli din Rimini, p. 48 şi urm. O plîngere aspră contra lui Silvestro Amelio care a lăsat predici româneşti (c. 1720), p. 51 nota 3. Pentru contesa Agnes Kalnoky, în legătură cu ţerile noastre pe la 1700, p. 56, nota 3 ; p. 83, nota 8. Se cunoşteau Iesuiţii chemaţi de Constantin Mavrocordat «a fine di formar

www.dacoromanica.ro

l'istoria di questo regno e Valachia»: Patai, Szegedy şi Regarski (v. p. 58 nota 2; an. 1743). V. şi menţiunea boierilor Matei Gheorghe Millo, a lui «M. Imbault, officier de S. A.», a lui Petraşco Vel Căpitan, a lui Chirico, «uffiziale di Corte», a lui Tommaso Albertini şi a lui Fotie Pantazi, hirurg, p. 59 nota 1. Seria tuturor prefecţilor, p. 61. Pentru gramatici şi dicţionare scrise de aceşti misionari, p. 68 şi urm. Gross, Wolf, Nemţi din Moldova, trimeşi la Roma, p. 74 şi urm. Bartolomeo Ferrati, medicul lui Brîncoveanu, devenit conte prin stăruinţile lui Vodă, cere arhiepiscopatul de Sofia pentru unchiul său, stăruind şi Domnul, din Tîrgovişte, „mia vechia residenza", şi Constantin Cantacuzino, la 1707 (p. 80, nota 9). La 1726 Andronie Andronachi, nepotul lui Ilie Ştirbeiu, vrea să-şi aşeze fiul, Matei, de nouă ani, la colegiile romane, Sf. Atanasie sau cel «urban» (p. 83, nota 8). O scrisoare a Mitropolitului Gheorghie către Papă, 1729, p. 84, nota 7.

O parte din actele doveditoare sînt date la urmă. La 1668 Gross pîrăşte pe preotul de la Baia că se declară legat de patriarhul din Ierusalim (p. 94, no. III). Contra aceluiaşi dau mărturie «cives baijenses» (p. 96, no. V). Menţiunea Chişinăului şi aici. Mihnea Radu socotit ca adept al catolicismului, p. 98, n-le VIII-IX. Del Monte la Ciubărciu, p. 123. Note despre el, pp. 139-40, no. XXXVIII. O scrisoare a secretariului polon Stanislau Kienarski, pp. 127-8, no. XXVII. Raportul lui Piluzio asigura că mama lui Grigore Ghica era catolică, p. 141, no. XL. Orăşeni din Bacău la 1693, p. 143, no. XLI. Scrisoarea lui Ferrato, pp. 144-5, no. XLII. Dascălul din Ciubărciu la 1725, p. 153. În socoteli de pe la 1743 un „Ianus Sassone orologiario", p. 165, no. LVIII. Se dă şi o bună tablă alfabetică a numelor.

La această recoltă d-ra Virginia Vasiliu adauge alta de „documente polone privitoare la catolicismul în Moldova". Pentru numirea episcopului Rudzienski, 1659-60 pp. 225-7.

Tot d-sa comunică unele ştiri despre pretendenţi (unul la 1582, Cercel, altul, „cu soţie veneţiană", la Genova în 1584) şi altele despre Mihai Viteazul (la 1596 Ieremia-Vodă dă Hanului „400 de iepe, 300 de cai, 300 de boi, 2.000 de oi, 6.000 de pîni, 150 pe buţi de miere, o cocie cu şase cai şi patru cai de călărie", p. 236). Mihai scrie lui Sigismund Báthory la 9 Sep-

www.dacoromanica.ro

tembre 1597 pentru solia tătărească la el şi pentru ştiri. Comentariul poate servi de model.

D. Nicolae Bută dă extrase din corespondenţa lui Claudio Ranzoni, nunciu în Polonia de la 1599 la 1605. La 1600 cardinalul de S. Giorgio vorbeşte de „naturale terribilità" a lui Mihai-Vodă, p. 301, no. X. Pentru călătoria episcopului latin Arsengo în 1605, p. 373, no. CLXXII.

Alte documente de acest fel le dă d. Claudiu Isopescu. O scrisoare a lui Ştefan Răzvan către Zamoyski, pp. 390-1, no. IX. El zice: „dux ardeliensis" lui Sigismund Báthory: e în drum spre Muntenia pentru risc şi apărare. Altă scrisoare a aceluiaşi, 26 Iulie 1595, din Iaşi; roagă a nu se ţinea samă de ce spun pribegii şi a nu năvăli, cum se spune că are de gînd; el, Ştefan, pleacă „împotriva barbarilor" (p. 393). De relevat forma: Nestrum. Ştiri de la el, p. 394, no. XIII. Relaţia lui Lubieniecki, 27 Iulie, despre cum l-au primit în Muntenia, p. 396 şi urm., no. XV. Lobodă cu 10.000 a trecut la rege; Ştefan vrea să-i vorbească turceşte; secret jurat pe evanghelie; Vodă (Mihai) se plînge de Răzvan, „meus fidefrapus, meus subditus, non kmetho, sed hortulanus, cuius mater subdita mea est, et furatus est mihi sex milia aureorum ungaricalium cum esset a me missus Constantinopolim, nunc non (= vero) fratrem meum se esse dicit". Cei doisprezece soli în Ardeal l-au vîndut („ostensis quibusdam privilegiis sibi"), supuindu-l Chesarului. Se teme de soarta lui Aron; nu crede în supuşi, în cei 7.000 de Unguri, mai răi ca Turcii; abia 3.000 de ughi de la Sigismund; plăteşte pe mercenari cu zălogul averii şi cu zestrea nevestei. „Securior eram sub Turcis quam sub christianis nunc" (p. 397). Din Ardeal vin doar 3.000 de Unguri, cărora Mihai are a li da plata pe şase luni. „Ad eam aegestatem redactus sum, ut a me suppellectili monasteriorum non parcitur, sed id omne quod Deo dicatum (nu: dictatum) erat distrahitur" (p. 397). Sigismund nu-l poate ajuta, avînd să se apere însuşi contra Turcilor; „între Împărat şi prinţii creştini nu e nicio înţelegere". Cercetează pactul creştin şi desaprobă unele puncte. „Nos, christiani, nolumus nos colligare, sed ligabimur a paganis." Ştie că Turcii vor face numai o demonstraţie la Raab, căutînd să puie Paşi în cele două ţeri, care nu dau tributul, pentru a trece apoi în Ardeal; astfel Tatarii vor avea cale liberă. Şi Polonia va fi ameninţată, spune

www.dacoromanica.ro

Mihai; de aceia nu la Nistru, ci la Dunăre să se apere. Turcii au trecut Dunărea şi el „mîne" va pleca împotriva lor pentru a-i opri la vad. „Quicquid facio, amore christianitatis facio, ne sanguis christianorum effundatur". Turcii i-au promis în adevăr stăpînire dinastică. «Nunc effundere sanguinem meum paratus sum, nam ad bellum cum Turcis progredior». De ar fi «fratele» Aron, cu care s'a unit, i-ar putea opri, mai ales de nu vin Tatarii pe la spate. Dar Răzvan e un Ţigan. „Huic non Palatino valachico, cygano genere, nulla fides est: is, cum mihi serviret, me decepit, dein, Aarone, domino suo, dominio deturbato, pro ipso Valachis imperat." „Nu-i cine să mă ajute, nici loc nu e unde să-mi plec capul" (Non est qui mihi opitularetur, nec locus est quo reclinem caput). Ar putea să treacă la Poloni? Li s'ar supune şi li-ar da tributul. Că nici Ardeleanul, nici «Chesarul» nu-l pot ajuta. Se înţelesese cu Aron pentru legătura cu Polonia, dar acela a fost scos, iar el, Mihai, trădat de ai lui. (Lubiniecki arată că nu i s'au dat instrucţii pentru aceasta, dar că regele nu poate decît primi pe un creştin, şi pe unul aşa de viteaz; pp. 398-9.) Trimete complimente lui Taranowski, pe care-l cunoaşte, şi celorlalţi şefi militari poloni. Pe Zamoyski-l vrea tată, pe al doilea Hatman frate. I-ar trebui 10.000 de Poloni la Dunăre, ceia ce ar descuraja pe Turci, şi ar da solda anticipată pe trei luni. Polonii să nu lase pe Tatari să se adune, căci atunci nimeni nu-i va mai putea opri. Căci ei sînt oricînd gata, iar creştinii numai la ultima nevoie. Acum el şi-a trimes Doamna şi fiul la Tîrgovişte cu o parte din avere, cealaltă fiind „ascunsă în pămînt la mănăstiri"; ar fi gata însă a alege Polonia ca refugiu.

Mihai trimete apoi pe „Armean" (Petru Grigorovici) la Zamoyski (pp. 400-1; v. p. 411, no. XXVI; pp. 422, no. XXXVII). Din partea lui, Răzvan anunţă că pleacă 'n ajutorul lui Mihai, lăsînd în Moldova numai „cîteva mii"; fusese reţinut de zvonul că Turcii s'au retras. Pe Tatari îi observă Andrei pîrcălabul de Hotin (unde era strajă de Unguri). Grija lor o lasă Domnul, cu rugăminte, Cancelariului, de şi din Ardeal i se denunţă intenţia lui de a ocupa ţara. Se plînge că nobilii poloni i-au ars două sate. Zamoyski spune că sînt represalii; pentru apărarea Moldovei să se adreseze regelui. Din nou Răzvan scrie că Tatarii trec pe la Cetatea-Albă (pe la Maiac, i se spune

www.dacoromanica.ro

Cancelariului; Nistrul e însă umflat. Se dau ştiri şi de la pîrcălabii din Soroca) (pp. 401-2). Ştiri de la Ioan Potocki din Cameniţa (p. 402). La 26 August, Zamoyski scrie că Tatarii au ars Orheiul şi Lăpuşna; se face pod turcesc şi la Obluciţa. Răzvan a tăiat capete şi nasuri, dar n'a speriat ţara (p. 413, no. XXIX). Nobilii vecini cer să se puie Domn moldovean dintre cei de ţară („valachici generis principem"). Nădăbaico e de pază la Tighinea: arată neîncredere şi cere pe Poloni; Moldovenii de la Galaţi s'au retras *(ibid.)*. Stroici şi Movilă erau cu el (p. 414). Şi Răzvan prin „Moldoveanul" *Piesecius* i-a cerut să între în ţară; şi alţii cer să fie primiţi ca supuşi legali ori măcar să li se mijlocească pacea; senatorii au şi scris pentru aceste lucruri; Cancelariul trece Nistrul, cerut de Răzvan, căci Moldova nu e a Sultanului, ci «a altuia», şi, anul trecut, Tatarii au prădat în Polonia, afară de faptul că Moldova va hrăni acum oastea şi de gloria în creştinătate că prin Poloni s'au oprit Turcii (pp. 414-5, no. XXX). Scrisoarea senatorilor către Sinan şi către comandanţii din Bender şi Acherman, cerînd voie a pune Domn de ţară (pp. 415-6, no. XXXII). Răspunsul oral al lui Zamoyski către solul lui Răzvan: anunţă că trece Nistrul, dar nu are a face cu Turcii, ci numai cu Tatarii; de nu se simte tare Răzvan, să iasă din ţară la Unguri cu Ungurii lui (pp. 416-7, no. XXXII). La 4 Septembre, tot Zamoyski scrie că Marţea trecută, noaptea, Domnul şi-a trimes soţia şi a plecat însuşi a doua zi. Ţara l-a părăsit. Averea-i e în Ardeal. Cu el duce patru tunuri uşoare şi cîteva bombarde mai mari. I se cere, lui, de boieri alt Domn, «nam aliter in unum corpus coalescere nequeunt", şi anume pe Ieremia. Nu-s provisii, dar se opreşte jaful. Moldovenii au scos pe Unguri din Hotin şi i-au dat lui Zamoyski pe solul ardelean. Se represintă cruzimea lui Răzvan. Turcii au trecut Dunărea, gonind straja; Galaţii sînt arşi. Mihai s'a retras (pp. 418-20, no. XXXIV). Argumente polone pentru a lua Moldova, p. 423 şi urm. Regele recomandă lui Zamoyski prudenţă faţă de Turci, pp. 426-7, no. XXXIX. Răspunsul sangeacului de Bender: n'a fost cine să cetească scrisorile; de sigur vine pentru pace (p. 427, no. XLI). Foarte interesant e răspunsul lui Zamoyski, care arată că *în adevăr româneşte se făcea corespondenţa cu Benderul:* «sed, quoniam Dominatio Vostra eas intelligere non potuit, iussimus eas in idioma walachicum transferre,

www.dacoromanica.ro

quas illi mittimus, nam arabicos scribas hoc tempore penes nos non habemus». Vrea binele Moldovei şi-i va da Domn bun, după tratatele cu Turcii (p. 428, no. XLI). Sangeacul a felicitat pe Ieremia şi cere daruri şi ostatec (pp. 428-9, no. XLII).

Din Ţuţora, la 10 Septembre, Zamoyski trimete scrisori de la prinşii Moldovei din Bender, «Barka», «Kamercu» *(sic)* către pîrcălabul Durac, către Danciul, Ţincu, Nicoară, Iuraşco, „Reffeu", Isac. Dau sfaturi să se «umilească» ţara faţă de sangeac, căruia i s'au dat Orheiul şi Soroca ; se apropie Hanul. E vorba să se facă în Moldova cinci cetăţi şi va sta un beglerbeg *(ibid.)*.

Buletinul lui Mihai, din «lagărul la Dîmboviţa», 12 Septembre, povesteşte lupta de la Călugăreni, «in quo conflictu benignus Deus nobis christianis mirabiliter favit». Au fost ucişi trei Paşi, mulţi ceauşi ; sînt mulţi prinşi. Au căzut 7.000 de Turci. Sinan era gata să treacă înapoi Dunărea. Dar el, Mihai, «i-a făcut cale», pentru că «peste aşteptarea lui oastea i-a căzut». Cu Ferhad sînt la Bucureşti 10.000, lucrînd la palancă ; cu Sinan şi Hasan 30.000 au mers la Tîrgovişte ; din 40.000 numai 12.000 sînt ostaşi ; Ieniceri doar 1.200, numărîndu-se recruţii şi agemoglanii. Prinşii spun că de aceia-s aşa de puţini, fiindcă greul expediţiei e în sama Hanului, care încă lipseşte, îngrijorînd pe Sinan. Spor de la Sultan se cere în zădar fiind nevoie de ajutor contra Persanilor şi a «Frîncilor» de pe Mare. Mihai aşteaptă pe alţi creştini şi roagă pe castelanul de Liov, al doilea Hatman, să-i vie în sprijin (pp. 429-30, no. XLIII).

Informatorul polon venit de la Mihai la Ţuţora spune că Mihai a pierdut puţini călări, iar pedeştri, mai ales de năvala cailor, vre-o 700 de Unguri. Turcii au lăsat pe cîmp peste 4.000, cu Paşii : Caramanici, Mehmed şi Hasan. Aşa spun şi prinşii turci. Ostaşi poloni, şapte la număr, din oastea Moldovei, au prins steaguri. Király cu Ungurii, dînd foc Bucureştilor, a plecat spre Ardeal, şi Mihai s'a retras. La Tîrgovişte a văzut cum îi scad ajutătorii şi a continuat retragerea. Are 350 de Cazaci pe jos, 350 de călări poloni, 700 de Romîni, 1000 de Curteni ; de toţi 25.000, cu ţerani şi cu ajutoarele ardelene. Turcii ar fi fost 140.000. Voiau să facă în ambele ţeri cîte trei cetăţi. *La Bucureşti a fost pus Mihnea-Vodă*, «scelestus quidam fidefragus nomine Michno, qui nuper nomen suum in familiam Machometi dedit», cu 10.000 de Turci, «dărîmînd» mănăstirea pen-

www.dacoromanica.ro

tru palancă *(de aceia a ales el mănăstirea familiei, Radu-Vodă).* Sinan e cu oastea: n'o poți prinde cu ochii. *La Buzău țeranii au ucis cu coasele 400 de Turci porniți la jof.* Confirmă și un sol muntean, care spune că Bosnia și-a ales un prinț de răscoală (pp. 430-2, no. XLV).

Extrem de prețioase sînt și scrisorile care urmează. Șaban-Pașa, amiralul, «Vizirul catargelor» („Catharcharum"; v. și p. 443) scrie „prietenului" Ieremia-Voda: „amico nostro optimo duci Ioanni Hieremiae Mogila, Dei gratia et invictissimi imperatoris Turcarum, Sultani Mahumeti, voluntate". În Brăila a primit scrisoarea prin care Ieremia cere steagul de Domnie. Dar el s'a dat sangiacului de Tighinea *(nu va fi fost și el un renegat de sînge romîn?)* „Dar Dumnezeu (Dominus Deus: *deci și aici originalul arată a fi fost în românește)* e milostiv și puternic: ușor poate să schimbe" (facile immutare). Să trimeată boieri cu Damian diacul, la el și la Sinan. Se va face mijlocitor „și cu ajutorul lui Dumnezeu avem nadejde că toate acestea ușor se vor potoli și fără osteneală *(sine ullo negocio)* vei căpăta steagul țerii Moldovei" (16 Septembre) (p. 432, no. XLV). Ahmed beg de Bender și *Chilia* scrie lui Zamoyski, din Bender, la 15 Septembre. A primit scrisorile și recomandă a se scrie Hanului: e gata să stăruie pentru steagul lui Vodă, «fratele său». „De ce Maria Sa Împăratul ar refusa steagul acestei Domnii"? *(ad hoc dominium;* iar *text românesc?).* Răspunsul senatorilor din Țuțora, la 30 Septembre, e evasiv (pp. 433-4, no. XLVI).

Dar iată că același Ahmed, la 14 Octombre, de la „Vsinium" sau «Vodeum», scrie, intitulîndu-se «Achmet Bassa Moldaviae», Cancelariului. Sultanul din mila lui l-a făcut «Moldaviae Bassam». Ar fi stăruit pentru Ieremia, dar Sultanul apucase „a-l numi în locul lui". „Și Prea Luminatul Han n'a vrut să plece cu niciun chip." Și această scrisoare urmează: «Îți mai comunic dumitale că am primit de la Prea-Înălțatul Împărat scrisori în care-mi poruncește să așez boieri toți ai acestei Domnii, pe fiecare la locul lui, Vornici, Logofeți, pîrcălabi; iar, dacă Ieremia dorește să fie Vornic pe lînga mine, cum a mai fost el și înainte, pe vremea lui Petru-Vodă, îi voiu da bucuros această demnitate de hatîrul dumneavoastră». Adauge că, daruri nefiind trimese Hanului de patru ani, el își va lua iernatecul în Polonia.

www.dacoromanica.ro

A vorbit cu Hanul însă despre pace şi trimete pentru a întreba pe «boierul tătăresc» (iar *text românesc)* Ahmed-Aga.

Scrisorile către ţară ale Paşei au acest cuprins: «Facem ştiut tuturora şi mai ales lui Ieremia că Prea-Înălţatul Împărat din mila sa v'a dat unuia din fiii Hanului. Pentru care, îndată ce veţi vedea această scrisoare a noastră, veniţi la noi fără teamă, căci pe canţileriu din toată partea l-au încunjurat Tatarii şi nu poate scăpa în niciun chip. Deci, îndată ce veţi vedea această scrisoare a noastră, veniţi la noi cu steagurile, ca să nu poată fugi cumva acest canţileriu, duşmanul Prea-Înălţatului Împărat; care de nu veţi face-o, voiu băga în voi Tatari, Cerchesi şi Turci, cari vă vor răpi femeile şi copiii, iar pe voi pe toţi voiu porunci să vă taie cu sabia. Şi să nu gîndiţi că el canţileriul şi ceilalţi Poloni vă vor da vre-un ajutor. Altfel să nu faceţi. Din *Vodeum*, 1-iu Octomvre anul 95» (p. 438).

Un raport al nunciului spune că Tatarii veniseră cu soţii şi copii ca în ţară dăruită (p. 465, no. LXX). Se adăugia şi o strecurare în Moldova a cardinalului Andrei Báthory şi a fratelui pentru scopuri ascunse pe care încă din Septembre le denunţă regele (p. 439, no. L).

Din Iaşi, la 30 Septembre, Ieremia, «din mila lui Dumnezeu Domn al ţerii Moldovei», scrie nunciului, arătînd ce a păţit Moldova, de trei ori prădată «anul trecut» (adecă înainte de 1-iu Septembre) de Turci şi odată de Cazaci, cu Domni ca aceştia ori şi mai grozavi decît aceştia», ucizînd şi tăind urechi şi nasuri ca Răzvan; de nu venia Zamoyski, se prăpădia «acest neam al mieu moldovenesc». Acum Tatari şi Turci s'au năpustit asupra acestor ţeri. Pus Domn, el cere ajutor ca să nu trebuiască a se supune Sultanului. Nunciul ar putea stărui prin soacra lui Sigismund Báthory, arhiducesa, ca ginerele ei să-l lase în pace, neavînd Ardealul niciun drept, cum nici Răzvan, «sluga lui Aron» (pp. 440-1, no. LII). Jurămîntul lui către Poloni era ţinut în secret şi de nunciu (p. 445).

Scusîndu-se faţă de rege, la 3 Octombre, pentru ce a făcut fără ordin, Zamoyski explică nevoia în care s'a găsit de a lua asemenea hotărîri. Mihai se retrăsese, cu Răzvan erau abia 15.000 de oameni, cu ţerani la un loc şi ţara fugia prin munţi şi păduri; nu putea să aştepte aşezarea beglerbegului şi begilor la Iaşi, Hotin, Soroca, Cernăuţi (pp. 442-4, no. LIV).

www.dacoromanica.ro

Interesantă şi scrisoarea din Tîrgovişte, 18 Octombre, a lui Sigismund, care recomanda pe Simion Genga din Urbino, care a servit pe unchiul său Ştefan şi la şaptezeci de ani ar dori o viaţă mai liniştită pe lîngă Sfîntul Scaun (pp. 449-50, no. LXI). De acelaşi, pomenind pe ruda lui, secretariul Fabiu Genga, se ocupă prinţul ardelean din Giurgiu, la 1-iu Novembre (pp. 461-2, no. LXIX). În sfîrşit scrisoarea lui Stanislas Chanski, trimeasă din Suceava, «unde s'a dat lupta», către «Alexandru Ureche», pribeag, arată că prin meritul castelanului Cameniţei Răzvan a fost bătut la 11 Decembre, fugind doar cu cinzeci de călări: «trupurile celor ucişi zac grămadă, cale de două mile, mai ales de boieri şi de fruntaşi curteni ai prinţului Ardealului, precum şi dintre haiduci, din 2.500 ale cărora, abia de au fugit 400». Au căzut peste 2.500 de oameni, «ceia ce e de regretat, dar, cum stau lucrurile, ce să facem»? Romînii au căştat mai mult prada decît lupta (p. 488, no. LXXXIV).

Se adauge raportul lui Herburt, care, trimes la Mihai, îl lăudase ca om de ispravă şi „viclean": trimeţînd scrisoarea precedentă, e menţionează alta care vesteşte prinderea lui Răzvan, dar nu şi groaznicul sfîrşit în ţapă al «Ţiganului» (p. 494, no. LXXXVIII). Nunciul arată că Răzvan fusese sfătuit a se opri până va fi întrebat regele, dar că el răspunsese castelanului că ţara e a sa, dată de Sigismund; se iea şi steagul acestuia (pp. 499-500).

N. Iorga

---

† Dr. Gheorghe Crăiniceanu, istoriograf al medicinei românești.

Doctorul *Gheorghe Crăiniceanu*, escelentul specialist de boale de ochi şi autor apreciat în domeniul oftalmologiei, prietenul şi ocrotitorul celor lipsiţi de vedere, igienistul şi medico-pedagogul priceput, prin activitatea sa rodnică şi cinstită va rămînea înscris la loc de frunte în analele medicinei româneşti.

Domeniul însă în care a săvîrşit opera vieţii sale, în care

www.dacoromanica.ro

va rămânea ca un deșteptător de ogoare și îndrumător este *Istoria Medicinei românești.*

Medicina noastră e tânără. Începuturile ei datează abia din primele decenii ale veacului al XIX-lea. E firesc că până de curînd ea era complet lipsită de perspective istorice. Prin anii 1890 *Ionescu-Gion* publică primele schițe asupra unor medici mai vechi din Țara-Românească, asupra procedeelor de odinioară ale babelor și șarlatanilor din București. Atîta tot. O privire de ansamblu asupra desvoltării organice a medicinei științifice românești, asupra causelor și mecanismului înfiripării ei lipsia încă în veacul trecut, astfel încît cel care contempla actuala ei înflorire trebuia să creadă că are a face cu un proces intelectual desrădăcinat, transplantat din un mediu străin, fără vre-o legătură organică cu desvoltarea firească a culturii și civilisației noastre.

Încă dela așezarea sa în țara veche, Crăiniceanu începe să adune metodic materialul pentru o bibliografie a medicinei românești.

Era o operă extrem de greu de înfăptuit. A aduna tot materialul răsfirat prin biblioteci, prin reviste—din țară și străine—, aceasta însemna o muncă titanică.

Cu răbdare și mult sistem, după o muncă de ani săvîrșită în puținele oare de recreație pe care i le îngăduiau ocupațiile unui practician căutat, Crăiniceanu reușește să presinte Academiei a sa „Bibliografie medicală". În 1895 secția științifică a Academiei hotărăște să utiliseze lucrarea presintată.

În alți treisprezece ani de muncă intensă Crăiniceanu își perfecționează opera începută și o duce la bun sfîrșit. În 1907 apare în ediția Academiei Române „Literatura Medicală Românească", opera de căpetenie a lui Crăiniceanu, lucrare rămasă până azi fundamentală pentru Istoria medicinei românești.

Într'o carte voluminoasă de 483 pagini, Crăiniceanu dă o bibliografie cît se poate de complectă a lucrărilor medicale scrise de Români sau de străini privitoare la medicina în România. A compus-o avînd la bază bogata bibliotecă a Academiei Române, precum și prețioasa sa colecție particulară, adunată cu grijă și pricepere decenii de-a rîndul. Lucrarea se întinde până aproximativ la 1905-1906.

www.dacoromanica.ro

O lucrare bibliografică niciodată nu poate fi completă. Chiar şi într'un domeniu mai restrîns, cum e literatura medicală românească, un singur autor, fie el cît de dotat şi conştiincios, nu e în stare să dea ceva absolut definitiv. Să se renunţe deci din capul locului la o operă atît de necesară, indispensabilă pentru orice început de activitate ştiinţifică? Nu! O lucrare bibliografică, fie chiar defectuoasă, e mai bună decît niciuna.

Cu atît mai preţioasă e însă una cum a fost a lui Crăiniceanu, care represintă maximul de exactitate şi de bogăţie a materialului informativ posibil în împrejurările în care s'a lucrat.

De aceia „Literatura" doctorului Crăiniceanu a fost dintru început, şi chiar numai din punct de vedere bibliografic, o lucrare deosebit de valoroasă şi utilă. Dar ea a fost şi mai mult. Crăiniceanu a încercat mai întâiu în literatura noastră ştiinţifică să dea în introducerile pregnante ale diferitelor capitole din bibliografia sa o scurtă schiţare a istoriei medicinei ştiinţifice la noi. El ni-a dat prima schemă a diferitelor epoce ale ei, care, chiar modificîndu-se cu timpul, în urma noilor cercetări medico-istorice (Iorga, Felix, Gomoiu, G. Z. Petrescu), totuşi şi azi încă este cel mai util cadru pentru sistema istoriei medicale româneşti. Iar datele biografice date în legătură cu cele bibliografice sînt până acuma principalul auxiliar pentru biograful medical.

De aceia cu drept cuvînt d. Iorga într'o declaraţie a putut să-l numească pe doctorul Crăiniceanu „primul istoriograf al medicinei româneşti" [1].

Dr. Valeriu Bologa (Cluj).

---

[1] Gh. Crăiniceanu s'a născut la 25 Dec. 1853 în Ciclova-Montană (Banat). Laureat (1879) şi doctor în medicină (1880) al Facultăţii de medicină din Budapesta. Specialisat în oculistică, s'a stabilit în ţară, unde a lucrat mult şi frumos în specialitatea sa. Ca medic militar a ajuns la gradul de medic-colonel. Are lucrări importante din domeniul oftalmologiei şi igienei. Premiat de Academia Română. La 1910 a venit la Cluj ca inspector general medico-pedagogic; are deosebite merite pentru reorganisarea instituţiilor medico-pedagogice din Ardeal. A murit în Cluj la 17 Novembre 1926.

www.dacoromanica.ro

Traducerea latină a versurilor lui Halici către Pápai.

Veszprémi („Succincta Medicorum Hungariae et Transsylvaniae Biographia", centuria I, Lipsca, Sommer, 1774), redînd poesia lui *Halici*, — „placet omnium maxime, ob insignem raritatem, epigramma valachieum inde describere, quod condiscipulus theologus, gente Valachus, *Mich. Halicius*, nobilis romanus, civis de Karansebes occinuit", — de altcum cu o droaie de greşeli de transcriere, care s'au perpetuat în parte şi la Cipariu, Pumnul, Hasdeu, într'o notă dă şi traducerea latinească (Biografia lui Pápai, pp. 124-131). „Carminis huius valachici facta ad verbum interpretatio talis est, ut inde summa linguae valachicae cum latina adfinitas liquido appareat".

Canto sanitatem, saliendo ad vos, Valachus Poeta,
Ad totos *(Vos omnes)*, quotquot sancto in Imperio sedetis,
Vnde cognitionem expectamus, et scientiam : felicitas
Amstelaedami propter chartas stat in omni typo.
Legem directam dedit formosa civitas Geneva :
Ecce venit Franciscus ad vos, excipite eum Leyda, Paris !
Prehendite manum Sorores cum nouo hoc hospite : in ante
[(obuiam)
Fratres, Fratricii, Nymphulae, pergite *(passieren)* currendo.
Domini bon[1], magni doctores, pastorculi, et bonulae dominae
Cum pace ei fiatis, cum pane, cum sale, rogamus.

Parentesele şi sublinierile sînt ale traducătorului.

Veszprémi, născut în Veszprém, a făcut studii în Pápa, Sopron şi alte oraşe ale Ungariei, în Zürich, în Olanda, în Londra a funcţionat ca medic al oraşului, — vestit, — în Dobriţin. Nu pare a fi fost în Ardeal [1]. Deci e prea puţin probabil că a cunoscut

[1] În orice cas, nu mult timp. Cf. biografia sa în Baldinger, „Biographien jetztlebender Aerzten, Naturforscher", Jena 1768, şi autobiografia în op. cit., Cent. I, p. 202. De oare ce la 1768 a tipărit un opuscul în Sibiiu, e posibil să fi trecut totuşi prin Transilvania.

www.dacoromanica.ro

limba românească. De oare ce nu dă nicio indicaţie de unde are traducerea, nu putem stabili cine a fost traducătorul.

E de remarcat că şi acest prim traducător al poesiei lui Halici a cetit în versul I „szeriind“ şi a tradus în consecinţă „saliendo“, cetire pe care regretatul profesor V. Bogrea a dovedit-o falsă. Cetirea corectă ar fi „scriind“. Despre Halici vezi studiul mai nou al d-lui profesor *Drăgan*, în „Dacoromania“, IV, (Cluj, Ardealul, 1927). Dr. V. Bologa (Cluj).

Despre „sirac“ şi „siromah“ în documentele slave muntene [1]

de Constantin C. Giurescu

In documentele slave din Ţara-Românească se întîlnesc doi termini sinonimi, сирак҃ъ şi сиромахъ, al căror înţeles n'a fost pe deplin lămurit. Primul termin apare de la cele d'intăiu documente slave în forma сирак [2], la plural сираци [3], cel de-al doilea l-am întîlnit în forma сиромахъ [4], la plural сиромаси [5]. De două ori, în documente înrudite însă, am constatat şi forma сиромаци [6], probabil prin atingere cu сираци.

Istoricii şi filologii noştri traduc aceşti termini în diferite feluri. Astfel Iorga [7] şi Ştefulescu [8] redau pe сиромахъ prin *sărman*, St. Nicolaescu prin *sărac*, *sărman* şi *supus* [9], iar Ioan Bogdan dă pentru fiecare din cei doi termini înţelesurile de *sărac, om din popor, ţăran* şi *supus* [10]. In alt loc, el traduce pe сиромахъ şi prin *locuitor* şi *rumîn* [11].

[1] Lucrare făcută în 1921 în Seminarul de filologie slavă al profesorului P. Cancel.

[2] I. Bogdan, *Despre cnejii romîni*, în Analele Academiei Romîne, Memoriile Secţiei Istorice, t. XXVI, p. 34 (doc. lui Mircea şi Mihail).

[3] I. Bogdan, *Relaţiile Ţării Româneşti cu Braşovul şi cu Ţara Ungurească*, Bucureşti 1905, p. 9, 31, 77-8, 78-9, 109, etc.

[4] Stoica Nicolaescu, *Documente slavo-române*, Bucureşti 1905, p. 69-71; I. Bogdan, *Relaţiile*, p. 205, 209, 300-1; etc.

[5] I. Bogdan, *Relaţiile*, p. 78-9, 175-6, 193-5, 214-7, etc.

[6] Academia Romînă, Ms. 2071, p. 143-5 şi 145-8.

[7] Hurmuzaki XV, 109 nota.

[8] *Documente slavo-române relative la Gorj*, Tîrgu-Jiului 1908, p. 19-20.

[9] *Documente*, p. 139-143, 29-31, 17-18, 69-71.

[10] *Relaţiile*, p. 392.

[11] *Documentele lui Ştefan-cel-Mare*, t. II, Bucureşti 1913, p. 363-4.

www.dacoromanica.ro

După cum se vede, terminii au în traducerile de mai sus diferite înţelesuri. Ele designă şi o stare materială rea, lipsa sau sărăcia, se referă însă şi la situaţia socială a cuiva, de supus sau locuitor al unei ţeri, precum şi la aceia de şerb sau om cu libertate mărginită.

Ni propunem în cele următoare să precisăm înţelesurile în care se întrebuinţează cei doi termini slavi (сирακъ, сиромахъ) în documentele muntene, să vedem dacă ele corespund cu cele indicate mai sus sau dacă au şi accepţiuni diferite.

Pentru aceasta să vedem mai întâiu care e origina acestor cuvinte şi ce înţeles au ele în limbile slave.

Fr. Miklosich în *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprache*, Viena 1886, p. 296, derivă atît pe sirakъ cît şi pe siromahъ dintr'o rădăcină *sirŭ*. În vechea slavă сиръ înseamnă orfan (orbus). În *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*, Viena 1862-5, p. 840-1, Miklosich traduce atît pe сиракъ cît şi pe сиромахъ prin *pauper*.

În bulgara modernă сирак înseamnă *orfan*[1], сиромах nu se întîlneşte. În sîrbă[2] şi croată[3] primul termin are acelaşi înţeles, *orfan*, iar cel de-al doilea e tradus prin *pauper, miser*. În ruteană[4] şi polonă[5], sirak are un înţeles deosebit de cel de până acum, însemnînd un fel de haină ţerănească din ştofă ordinară; în rusă n'am întîlnit aceşti termeni.

Resumînd, constatăm aşa dar că ambii termini, derivaţi, după Miklosich, *din aceiaşi rădăcină*, au, în vechea slavă, acelaşi înţeles, însemnînd: 1) *orfan*, 2) *sărman, lipsit, sărac*. În limbile slave moderne, cu excepţia grupului nordic (ruteană, polonă, rusă), înţelesurile s'au diferenţiat, sirak avînd pe primul şi siromah pe cel de-al doilea.

Să vedem acuma cu ce accepţiune îi întâlnim în documentele slave din Ţara-Românească. În prealabil, însă, o observaţie. Ter-

[1] Miklosich, *Dictionnaire abrégé de six langues slaves*, St. Petersburg — Viena, 1885, p. 760.

[2] Dicţionarul sîrb-german al lui George Popovici, Pancevo 1895; cf. Vuk Karadschitsch, *Lexicon serbico-germanico-latinum*, Viena 1852, sub voce.

[3] Dr. F. Iveković, Dr. Ivan Broz, *Rječnik hravatskoga jezika*, Zagreb 1901, sub voce.

[4] Želechowski, *Ruthenisch-deutsches Wörterbuch*, sub voce.

[5] S. B. Linde, *Słownik języka polskiego*, Lwow 1859, sub voce.

www.dacoromanica.ro

minul сироумахъ e mai usitat decît сирак. Din cele 46 de documente în care l-am găsit pomenit, 31 au pe primul şi numai 15 pe al doilea. În privinţa cronologiei acestor termini, e de remarcat faptul că сирак se întrebuinţează numai până pe la 1470, dispărînd de aici înainte; сироумахъ, din potrivă, se întîlneşte după această dată. Înainte de 1470, l-am găsit numai într'un singur document, din 1433-1444, unde e întrebuinţat simultan cu сирак şi în acelaşi sens. Să revenim acum la înţelesul acestor doi termini în actele noastre slave din Ţara-Românească.

Pentru întâia oară aflăm pe сиракъ într'un hrisov fără dată prin care Mircea (1386-1418) dă mănăstirii Cozia dreptul de a primi danii dela orişicine. Nimenea — spune Domnul — să nu îndrăznească a împiedeca pe omul „care îşi va închina sufletul şi averea mănăstirii de la Cozia, fie boier, fie slugă a Domnii Mele, fie cneaz sau altfel de om zis sărac“ (или волѣринъ или слоугъ господства ми или кнѧз или прочии человѣкъ рекше сирак)[1]. Vedem că „săracul“ e menţionat în urma tuturora, cum era şi firesc, fără însă a se da vre-o lămurire asupra situaţiei lui. Ceva mai mult aflăm din hrisovul lui Mihail (22 Iunie 1418), prin care el întăreşte privilegiul acordat de tatăl său mănăstirii Cozia şi Codmeana. Ele aveau dreptul să primească danie dela oricine: „sau slugă a Domniei Mele, sau boier, sau cneaz, sau chiar dintre ceilalţi oameni de mîna de jos zişi săraci (или слоугъ господства ми, или волѣринъ, или кнѧз... и еще же и отъ прочїихъ человѣкъ отъ долнѧ рѧкъ рекше сирак)[2]. Aşa dar „săracii“ erau locuitorii din treapta de jos a ţerii, menţionaţi după celelalte categorii sociale. Acelaşi lucru resultă şi din documentul de la Radu-cel-Frumos (28 Iulie 1470), prin care porunceşte ca nimeni să nu îndrăznească a bîntui munţii Parîngul, Oslea, Soarbele şi Boul, ai mănăstirii Tismana, „nici boier, nici cneaz, nici sărac“ (ни волѣринъ ни кнѣз, ни сироумахъ)[3].

Ce erau aceşti „săraci“ pomeniţi în hrisoavele de mai sus, cred că resultă lămurit din două documente din ultima jumătate a secolului al XV-lea. E vorba de scrisoarea pe care o adresează Ştefan-cel-Mare locuitorilor din judeţele Rîmnic, Buzău şi Brăila

[1] I. Bogdan, *Despre cnejii români*, p. 34.
[2] Ibidem.
[3] Al. Ştefulescu, *Documente slavo-române relative la Gorj*, p. 19-20; acelaşi, *Mănăstirea Tismana*, Bucureşti 1909, p. 191.

www.dacoromanica.ro

şi de răspunsul acestor locuitori. Domnul moldovenesc scrie „tuturor boierilor şi mari şi mici şi tuturor judecilor şi tuturor judecătorilor şi tuturor săracilor, de la mic până la mare, (вѣсѣмъ колѣкромъ и голѣмымъ и малымъ и свѣмъ жоудечемъ и свѣмъ сѫдіѧмъ и свѣмъ сиромакомъ wт мала до голѣма), sfătuindu-i astfel: „să vă întoarceţi înapoi la locurile voastre... şi să vă păstraţi avutul şi să araţi pe unde aţi arat şi mai înainte fără nicio grijă şi temere.... să vă hrăniţi şi să trăiţi în pace“ [1]. La această scrisoare a lui Ştefan, i se trimete răspuns „de la toţi boierii... şi de la toţi cnejii şi de la toţi Vlahii (wт вѣсѣх колѣкрн... и wт вѣсѣх кнезѣх и wт вѣсѣх власѣх)[2]. Aceşti „Vlahi“ sînt, după cum a arătat Bogdan [3] şi Giurescu [4], rumîni, adică locuitori supuşi proprietarului pe moşia căruia stăteau şi se hrăniau. Ei corespund cu „săracii“ din scrisoarea Domnului moldovean. Pe de altă parte, diversele categorii sociale din acest document: boieri, cnezi şi săraci (rumîni) sînt pomenite la fel, în aceiaşi ordine ca şi în documentele precedente. Pe basa analogiei e probabil deci ca şi „săracii“ din celelalte documente amintite să fi fost tot rumîni, adecă ţerani cu libertate mărginită, constituind pătura cea mai de jos a ţării. Numele de săraci (сирацн, сиромасн) care li se dă e un calificativ determinat de situaţia lor materială. Sînt oameni nevoiaşi, sărmani, cari au nevoie să muncească cu braţele spre a trăi.

În legătură cu aceasta, propunem o etimologie nouă a terminului сиромасн. Credem, şi înţelesul în care apare el în documentele noastre slave o confirmă, că сиромах derivă nu din *sirŭ*, cum afirmă Miklosich, ci din grecul χειρομάχος. În slavă, χ, potrivit regulei de palatalisare [5], a dat с (înainte de і provenit din diftongul ει), ajungîndu-se la сиромах. Pluralul, prin ace-

[1] I. Bogdan, *Relaţiile*, p. 283-4.

[2] Ibid. p. 282.

[3] *Despre cnezii români*, p. 34: „Aceiaşi deosebire între cneji şi săraci (= rumîni) se face într'o poruncă din 28 Iulie 1465 (recte 1470!) a lui Radu-cel-Frumos“. Apoi mai jos, aceiaşi pagină, după ce analisează pasagiile din scrisoarea lui Ştefan şi răspunsul locuitorilor munteni: „Din aceste pasaje reiese cu evidenţă că cnejii nu erau nici boieri, nici rumîni, adecă ţerani neliberi“.

[4] *Despre rumâni* în Analele Academiei romîne, Memoriile Secţiei Istorice, t. XXXVIII, p. 6; acelaşi, *Despre boieri*, Bucureşti 1920, p. 89.

[5] Leskien, *Handbuch der altbulgarischen Sprache*, Weimar 1910, p. 50.

www.dacoromanica.ro

iaşi palatalisare a lui χ final (înaintea lui i din οι: χειρομάχοι) a fost сиромасн. Χειρομάχος[1] (alcătuit din χειρ = mînă + μάχος de la μάχομαι = mă lupt[2]) înseamnă etimologiceşte „manibus pugnans“[3], cel ce se luptă cu mînile. Înţelesul lui e însă de „muncitor cu braţele şi în genere de om care trăieşte, îşi cîştigă pînea muncind cu braţele. Henricus Stephanus în *Thesaurus grecae linguae*, tom. VIII, col. 1413, defineşte pe χειρομάχος astfel: „manibus pugnans“; χειρομάχα πληθὺς: vulgus hominum labore manuum victum quaeritans. Κοραῆς în Ἄτακτα, III, 117-8, spune: χειρομάχοι κυρίως οἱ διὰ χειρῶν ἐργαζόμενοι. Potrivit acestui înţeles, χειρομάχος înseamnă şi agricultor: χερομάχον ἀκόμη σήμερον ὀνομάζομεν τὸν γεωργὸν, ἀλλὰ χωρὶς τιμαριωτικὴν ἀναίσχυντον καταφρόνησιν[4].

Aşa dar сиромах e un termin slav împrumutat din greceşte[5] şi înseamnă „cel ce trăieşte din munca braţelor sale“. Etimologia propusă explică mai deslușit de ce terminul e aplicat, în documentele noastre, păturii de jos, muncitoare.

Spuneam mai sus că terminul сиромасн e dat rumînilor ca un calificativ al situaţiei lor materiale. Iată încă un document din care resultă aceasta: La 5 Aprilie 1611 Radu Mihnea întăreşte mănăstirii Golgota moşia dinprejurul ei, care-i fusese dată de Pătraşcu Voevod şi Mihail Voevod, împreună cu viile şi vinăriciul lor. „Aşijderea şi săracii (такожде и сиромаци) ce au fost locuitori împrejurul mănăstirii au avut ertare şi scutire de bir şi de toate slujbele, ascultările şi călărăşiile căte sînt de preste an, ca ei să păzească sfînta mănăstire“. Acum Domnul înoieşte mila: „Şi încă am şi miluit Domnia Mea pe sfînta mănăstire cu aceşti mai sus zişi săraci vecini (сиромаци вечн.) din înprejurul mănăstirii ca să fie pentru treaba şi ascultarea sfintei mănăstiri şi să o şi păzească“[6]. Documentul e clar. Vecinii

[1] Femeninul e χειρομάχισα vezi Κοραῆς, Ἄτακτα, tom. I, p. 188.

[2] Sînt o sumă de termini formaţi astfel: χριστιανομάχος, θαλασσομάχος, τουρκομάχος, γιγαντομάχος. Vezi Χαριτονίδος Ποικίλα φιλολογικά, p. 213-4.

[3] Βυζάντιος în *Lexicon*, Atena 1839, p. 1412, dă şi el acelaşi înţeles: χειρομάχος ὁ μαχόμενος διὰ τῶν χειρῶν, αὐτοῦργος.

[4] Κοραῆς, Ἄτακτα, III, 117-8; vezi şi IV, 167, unde dă echivalenţa χερομάχος = laboureur.

[5] Ca şi terminul slav харатїа, херетїѫ provenind din grecul χαραγὴ = monetărie, tarapană. (Vezi I. Bogdan, *Relaţiile*... p. 395 şi A. Papiu Ilarian, *Tezaur de monumente istorice*, Bucureşti 1864, tomul II, p. 271.

[6] Academia Romînă, ms. 2071, p. 143-5. Dania e reconfirmată de Alexandru Voevod în Novembre 1616 (7125) şi rumînii sînt numiţi tot сиромаци.

www.dacoromanica.ro

sau rumînii sînt numiţi săraci, avîndu-se în vedere situaţia lor materială. Că terminul, сиромасн, „săraci", nu constituie un nume specific al rumînilor, ci numai un calificativ al lor, o dovedeşte în modul cel mai convingător un act de la Alexandru-Vodă (1568-1577). Acesta întăreşte lui Gherghina logofătul nişte vii la Leurdeni, cumpărate de la verii săi primari, fiii lui Roşca: „şi le-a dat lor 4 rumîni din Muşeteşti, 2 buni şi 2 săraci (четирн вечин wт мшшетеци к двои и дв сиромасн) [1]. Aşa dar, din moment ce rumînul avea ceva avere, el era „bun", spre deosebire de cel lipsit, care era „sărac" [2].

Vedem deci că în această serie de documente terminii сирацн şi сиромасн sînt daţi păturii celei mai de jos a ţerii, aceia a rumînilor sau vecinilor. Aceşti termini nu constituie însă o de-

[1] C. Giurescu, *Vechimea rumâniei în Ţara-Românească şi legătura lui Mihai Viteazul* în Analele Academiei Romîne, Memoriile Secţiei Istorice, t. XXXVII, p. 500 nota.

[2] Şi în documentul din 1663 prin care Grigore Ghica confirmă lui Drăghici Cantacuzino vel paharnic satul Valea-Lungă pe Cricov constatăm că unii rumîni poartă calificativul de „săraci": „tot satul şi cu toţi rumînii anume: Stoica pârcălabul... Radu brat Stoicăi... Crăciun al Goii... i *Crăciun săracul* i Stoica... Mircişorul... i Mardarie... şi alt *Mardarie săracul* i Stan vnuc Crăciun săracul, Bratul... Goia..." (N. Iorga, *Documente privitoare la familia Cantacuzino*, Bucureşti 1902, p. 37-8).

In documentele româneşti întîlnim de asemenea calificativul de „săraci" dat rumînilor. Dovadă actul din 15 April 1625 pe care Alexandru sin Radul Voevod îl dă Episcopiei de Buzău şi episcopului chir Efrem „ca să-i fie în pace poslușnicii ce sînt împrejurul episcopiei strînşi *săraci* de pre la Moldova şi de pre la Brăila şi den toate laturile, de bir şi de galben şi de cal şi de oae seacă şi de toate slujbele şi mîncăturile cîte sînt preste an..." (Academia Romînă, pachetul CXXIV, doc. 166: după copia părintelui mieu C. Giurescu, aflătoare în biblioteca mea. Documentul original a fost evacuat la Moscova, în timpul războiului.) Aceşti *săraci poslușnici* sînt tot una cu *săracii vecini* de lîngă mănăstirea Golgota, pomeniţi mai sus. La fel documentul din 8 Mart 1628: ...„acestor *săraci de oameni* cari lăcuesc lânga svnta mănăstiri di la Minidic... ca să fie în pace şi sloboz de bir şi de toate dăjdile şi mâncăturile căti sânt pristi an în ţara Domnii Mele" (Academia Romînă, pachetul CXXIV, doc. 186 idem. idem.). Pentru numele de *săraci* dat rumînilor vezi şi scrisoarea lui Brîncoveanu către Neacşu vătaf de plaiu în Muşcel ca să lase în pace „nişte rumîni" ai mănăstirii Argeş cari stau în satul Flăminzeştii: „fiind ei şezători acolo, îşi trag nevoile lor ce sânt împreună cu alţi săraci de acolo". Deci „întru nimic să nu-i mai bântueşti, ci să aibă bună pace de către tine". Altfel „vei petrece mare nevoe şi cu tine să va părăsi toţi ciocoii de a mai face jaf săracilor". (Uricariul IX, Iaşi 1887, p. 153-4).

www.dacoromanica.ro

numire specifică, ci numai un calificativ determinat de situaţia lor materială. Sînt oameni săraci cari au nevoie de muncă pentru a-şi putea agonisi cele necesare vieţii.

La o conclusie asămănătoare ajungem dacă cercetăm o altă serie de documente în care сирацн şi сиромасн apar în mod frecvent. E vorba de documentele şi scrisorile comerciale schimbate între Domnii şi boierii munteni, de o parte, şi marile centre de negoţ din Ardeal, Braşovul şi Sibiul, de alta. În aceste acte se vorbeşte adese ori de „săraci" cerîndu-se măsuri de garantare a vieţii şi averii lor, precum şi libera circulaţie. Ce erau aceşti săraci, se poate stabili din examinarea comparată a documentelor ce-i amintesc.

Prima menţiune e într'un document din 17 Maiu 1421 de la Radu II Praznaglava prin care se hotărăşte libertatea reciprocă a negoţului în Ţara-Românească şi Braşov. Se spune: „...să umble cu marfă oamenii Domniei Mele în ţara voastră şi să lăsaţi să vie orice marfă în ţara Domniei Mele, şi pîine şi fier sau orice, slobod să umble şi să trăim în pace şi în bună înţelegere, cu dreptate şi cu adevăr". La sfîrşitul documentului se adaugă apoi: „şi să se judece *săracii* Domniei Mele înaintea Domniei Mele, iar *săracii* voştri înaintea voastră şi să nu li se facă nedeptate" (и дѣ сѫ сѫдѣт сирацн господства мн прѣд господствомн а сирацн вашн прѣд вамн и да нм нѣст крнво)[1]. Într'alt document (1424-1427) acelaşi Radu comunică Braşovenilor că a desfiinţat vama de la Cîmpulung şi că va urmà după aşezămîntul de negoţ hotărît de Mircea-cel-Mare. La urmă revine dispoziţia: săracilor Domniei Mele nedreptate să nu li se facă, pentru că şi Domniei Mele i-e milă de voi (сираком господства мн крнво да нм нѣ бѫдѣт, за нѫ ѣст мнло wт вас господствѣ мн)[2]. Cam din acelaşi timp e şi documentul de la Dan II către Braşoveni prin care li spune: „Iată să ştiţi că pîrcălabii de la cetatea Branului pradă pe oamenii Domniei Mele (людн господства мн) şi au ridicat vămi grele şi prigonesc pe săraci (сирацн) şi li fac rău fără nicio vină". Domnul cere „să nu mai hîituiască pe oamenii Domniei Mele şi să li iea vamă dreaptă". Altfel „voiu răsbuna pe oamenii mei"[3].

[1] I. Bogdan, *Relaţiile*, p. 8-10.
[2] Ibidem, p. 13-4.
[3] I. Bogdan, *Relaţiile*, p. 31.

www.dacoromanica.ro

Din aceste documente, de şi faptul nu resultă în mod clar, se poate totuşi bănui ce erau „săracii“ pe cari-i vedem pomeniţi atît în Ţara-Românească, cât şi la Braşov. Din împrejurarea că e vorba de relaţii comerciale şi de scutiri de vamă, putem conchide că aceşti săraci erau negustorii cari umblau cu mărfuri spre şi din spre Braşov. Această afirmare se dovedeşte prin alte documente, posterioare celor arătate, în care se dau mai multe lămuriri asupra „săracilor“. Iată câteva din aceste documente: Laiotă Basarab intervine (1474-6) pentru paguba ce o suferiseră doi săraci, Neacşul şi Ilie, la Bran: „ce fel de învoială şi bună înţelegere are să fie între noi, cînd, după ce aţi luat asupra voastră că avutul acestor săraci (сиромаси) n'are să se risipească, iar ei, mergînd la Bran, pârcălabii de la Bran s'au sculat şi li-au luat *două sute de bogasii?* Aşa dar vă grăesc: să se întoarcă paguba ce au aceşti săraci Neacşul şi Ilie (окиян сиромаси нєкшьлъ и їлїє), ca să n'aibă pagubă, căci să ştiţi că Domnia Mea n'am să-i las în pagubă“ [1]. Cei doi „săraci“, Neacşul şi Ilie, cari treceau pe la Bran cu 200 de bogasii nu puteau fi decît negustori. Intr'alt document din 1478, Basarab-cel-Tânăr spune Braşovenilor: „oamenii voştri (ваше людїє) pot să umble cu marfă mare (съ великом кѫпль) în ţara noastră şi să se hrănească slobod şi în bună voie, ca şi până acum, şi nimănui nu i se va întîmpla nimic, fie orice va fi; asta o ieau pe sufletul şi pe credinţa Domniei Mele... *săracii să se hrănească* (сиромаси да се хранет). Şi apoi să iea milostivirea voastră pe sufletul şi pe credinţa voastră ca negustorii din ţara Domniei Mele (кѫпци из земли господствами) să poată veni la milostivirea voastră cu marfă mare (съ великом кѫплем) şi să facă negoţ şi să se hrănească slobod şi în bună voie“ [2]. Se vede lămurit că „săracilor“ braşoveni, cărora Domnul li dă asigurarea că pot veni cu marfă mare la noi ca „să se hrănească slobod şi în bună voie“, li corespund „neguţătorii“ noştri munteni, pentru cari se cer, cu aceleaşi cuvinte, înlesniri asămănătoare [3]. Din faptul că

[1] Ibid. 121-2.

[2] Bogdan, *Relaţiile*, p. 136-7.

[3] Un document cu un cuprins asămănător e scrisoarea din 1482 a lui Vlad III Călugărul către Braşoveni. Domnul li spune: „au venit soli... de la pîrgarii din Braşov şi ni-au cerut să întărim vechiul aşezămînt... ca să se poată hrăni slobod şi săracii noştri şi ai lor (наши и нихъ сиромаси), cum s'au hrănit

www.dacoromanica.ro

„săracii" umblau cu marfă mare, resultă că ei nu erau numai negustori mici, ocasionali şi locuitori din ţară cari găsiau mai potrivit ca să-şi procure cele necesare direct la Braşov, ci supt acest nume se cuprindeau şi cei ce lucrau în stil mare, cu sume însemnate de bani. Am pomenit mai sus pe Neacşu şi Ilie, cărora li se luase la Bran 200 de bogasii. Iată acum un fragment din scrisoarea prin care Radu-cel-Frumos spune Braşovenilor: voi ştiţi bine că se află la voi bani de-ai săracilor mei, florini 15.000 şi 500 (како ест добитък моим сиракwм оу вас флор. петнадесет хиліади и пет сто)[1]. Găsim săraci de aceştia negustori de porci[2], oi[3], scuturi[4], produse orientale[5]. De şi marilor negustori nu li se mai potriveşte calificativul de *săraci*, situaţia lor materială fiind bună, totuşi li se spune şi lor сиромаси, prin asimilare, credem, cu micii negustori, care nu aveau cine ştie ce stare.

Identitatea săraci = negustori apare şi în scrisoarea din 1478-9 a lui Basarab-cel-Tânăr către Bátor Istvan, voevodul Ardealului: „şi-ţi dau de ştire Domniei Tale despre aceasta: pentru ceia ce mi-ai poruncit de lucrul *neguţătorilor*, ca să umble şi să tîrguiască slobozi, Domnia Mea sînt bucuros de asta, ca să umble *săracii* slobozi şi să se hrănească (да ходет сиромаси слободни да се хранет) şi să tîrguiască şi *negustorii noştri* acolo în voia lor, numai să ni alungi Domnia Ta de acolo pe vrăjmaşii noştri, ca să nu facă supărare oamenilor noştri. Iar ai voştri să nu se teamă de nimic"[6]. Din acest pasagiu rezultă identitatea negus-

şi mai înainte. De aceia poruncim tuturor... ca oriunde vor veni Braşovenii cu marfă, la orice târg sau la Dunăre sau oriunde, fie ca să vînză, fie ca să cumpere, ei să aibă voie şi să vînză şi să cumpere şi prin tîrguri şi la bălţi şi la Dunăre peşte sau orice altă marfă Şi nimenea să nu îndrăznească a-i bîntui, numai să-şi plătească vama cea veche, cum este aşezămîntul... Asemenea şi săracii noştri (сиромаси наши) să aibă dreptate la dînşii (Bogdan, *Relaţiile*, 183-4). Săracii atît braşoveni, pentru cari se dă, sub reserva plătirii vămii, complecta libertate de vînzare şi cumpărare în Ţara-Românească, cît şi munteni, pentru cari se cer aceleaşi înlesniri, sînt, evident, *negustorii* din aceste două părţi.

[1] Bogdan, *Relaţiile*, 106-7.
[2] Ibid. p. 87.
[3] Ibid. p. 89.
[4] Ibid. p. 88.
[5] Ibid. p. 175-6.
[6] I. Bogdan, *Relaţiile*, p. 145-6.

www.dacoromanica.ro

ţători = săraci. Terminii fiind întrebuinţaţi unul în locul altuia, înseamnă că au acelaşi înţeles. În sfîrşit, un ultim document, concludent, după părerea noastră. Acelaşi Basarab scrie Braşovenilor (către 1478-1482): „Dau de ştire domniei voastre că mi-au venit şi mi s'au plîns *săracii, cari sînt negutătorii cu marfă* (сиромаси кои сѣ кѣпци сѫс кѣпиѥ), că, după ce vă tocmiţi cu ei, voi nu li luaţi marfa cu soroc, ci îi ţineţi [acolo] şi nu ji plătiţi; *dar săracii noştri iau marfa de la Turci* şi aceştia li pun soroc, iar ei la soroc nu pot plăti, fiindcă nu li plătiţi voi, ca să se plătească şi ei de Turci. Aşa mi s'au săracit *toţi negutătorii...*[1] Nu numai că numele de *săraci* dat negutătorilor reiese foarte clar, dar se vede şi felul cum lucrau ei, luînd marfa pe credit de la Turci şi vînzînd-o tot aşa Braşovenilor. Aceşti „săraci" erau relativ numeroşi. Îi întîlnim atît prin tîrguri şi oraşe, cît şi prin sate. Aşa e unul „Neagoe din Măgureni", care a venit — spune Stoica logofătul (1482-1507) — acolo la Braşov să-şi vînză una, alta, ca un sărac [ce este] (како єдин сиромах)[2]. Apoi un Costea de la Tîrgovişte *„sărac al Domniei Mele"* — zice Radu-cel-Mare — care cumpărase de la Braşov 20 de obezi de fier pentru ferecat carele[3]. Un „sărac al nostru, feciorul lui Hacic de la Rîmnic", e pomenit de acelaşi Radu într'o scrisoare către Braşoveni[4]. Lui Vlad III (1482-1490) i se plînge „un sărac anume Bobul din Sărata" că l-a prădat Capotă din Braşov[5]. În sfîrşit Neagoe intervine pentru Dumitru din cetatea Bucureşti, pe care-l caracterisează astfel: „faceţi-i dreptate... că este om sărac (єрѣ єс члкъ сиромах) şi trebuie şi el să se hrănească"[6].

De obiceiu, Domnul făcea intervenţii colective, pentru „săraci" în general, ca să nu mai fie asupriţi cu vama şi să li se lase liberă exercitarea negoţului lor. Am dat mai înainte (p. 9-11) cîteva documente din care se vede aceasta. Iată alte cîteva:

[1] *Ibidem*, p. 175-6.
[2] *Ibidem*. p. 301-1.
[3] *Ibidem*. p. 242-3.
[4] *Ibidem*. p. 207.
[5] St. Nicolaescu, o. c., p. 17-18. În privinţa localităţilor de unde erau negutătorii romîni cari importau din Braşov şi exportau acolo vezi *Rechnungen der Stadt Hermannstadt*, I şi *Quellen zur Geschichte der Stadt Brassó*, I-III. Pentru Sibiiu am găsit 37 de localităţi, oraşe, tîrguri şi sate, de unde erau negustorii ce aveau relaţii cu acest centru comercial, pentru Braşov 29. Probabil însă că numărul lor era mai mare.
[6] Nicolaescu, *Documente*, p. 17-18.

www.dacoromanica.ro

1. (1438-1444). Vlad Dracul comunică Braşovenilor că „săracii mei (мои сирацн) nu pot să se hrănească slobozi, din pricina pîrcălabilor dela cetate, cari-i pradă şi-i jupuiesc fără lege". De aceia îi roagă „să aibă săracii miei bine" de la ei „şi să se întoarcă fiecăruia ce i s'a luat [1].

2. (1441-1444). Scrisoare asămănătoare a lui Vlad către Ioan Hunyadi voevodul Ardealului şi al Secuilor : „slugile domniei tale de la Bran să ştii că au istovit pe săraci (сирацн)... şi te rog să aibă dreptate săracii" (да ест право сирацем) [2].

3. (1470). Radu-cel-Frumos către Braşoveni : „...strîmbătatea s'a început tot de la voi. Căci mergeau acolo *săracii miei* (мои сирацн) şi cu avutul lor : voi li luaţi avutul şi cîşligaţi voi, iar *săracii mei* (мои сирацн) rămâneau în pagubă şi nu erau slobozi cu avutul lor". De aceia li cere „să rămîie obiceiul aşa cum a fost şi mai înainte : să umble *săracii mei* (мои сирацн) slobozi la voi şi ai voştri toţi slobozi, oriunde, în ţara mea" [3].

4. (1491-1492). Vlad Călugărul scrie Braşovenilor : „nu se pot hrăni *săracii Domniei Mele* din pricina voastră. Că oamenii noştri n'au nicio dreptate de la voi, ci li luaţi cu de-a sila avutul, cum li-aţi luat şi acum acestor săraci (wт тєχ сиромасєχ) oile din Secuime". Îi întreabă dacă n'au de gînd să înceteze cu asemenea vexaţiuni [4].

Câte odată însă Domnul intervenia şi individual, numai pentru un sărac, fie numindu-l simplu „săracul Domniei Mele" sau „acest sărac", fie dîndu-i şi numele şi locul de unde era. La exemplele pe care le-am dat mai înainte, mai adăugim aici câteva:

1. (1482-1496). Vlad Călugărul intervine pentru „acest sărac" (сиромаχа) anume Stroe, căruia i se luase de către Braşoveni un cal pe care-l cumpărase, plătind şi vama obişnuită. Domnul cere să i se înapoieze calul *„acestui sărac al mieu"*, căci altfel o să iea cinci pentru unul de la oamenii Braşovenilor [5].

2. (1482-1496) Acelaşi Vlad scrie Braşovenilor pentru *„acest sărac al meu"* (сиромаχа моега) care cumpărase nişte oi din Braşov. Vameşii îi luaseră pe nedrept 150 de oi şi 6 florini şi Domnul cere să i se facă judecată dreaptă [6].

[1] I. Bogdan, *Relaţiile*, pp. 78-9.
[2] *Ibid.*, pp. 77-8.
[3] *Ibid.*, pp. 107-9.
[4] *Ibid.*, pp. 193-5.
[5] *Ibid.*, p. 209.
[6] *Ibid.*, p. 205.

www.dacoromanica.ro

3. (1496-1507) Radu-cel-Mare către Braşoveni pentru *„lucrul acestui sărac al Domniei Mele anume Dragomir* (сиромахъ господства ми по именъ драгомир) cum că a venit acolo, iar domnia voastră l-aţi prins şi i-aţi luat un cal şi toate sculele ce le-a avut, şi cu nimic n'a fost vinovat". Cere să i se restituie cele luate, căci „nu-l voiu lăsa în pagubă, ci-i voiu întoarce [tot] şi încă cu vîrf" [1].

4. (4 Iulie, fără an). Radu Paisie scrie judeţului şi celor 12 pîrgari din Sibiiu pentru lucrul „săracului Domniei Mele numit Lepcea" (сиромахъ гсдва ми по име лепча) care avea o veche datorie de 40 de florini la un Evreu Gheorghe din Sibiiu. Domnul cere să i se întoarcă datoria. „Dacă nu veţi întoarce... această datorie, să ştiţi domnia voastră că am să iau dela oamenii domniei voastre, încă şi mai multă, şi s'o dau *„săracului Domniei Mele"* [2].

Rostul acestor intervenţii domneşti, colective sau individuale, şi însoţite mai în totdeauna de ameninţări de represalii, este explicabil. Lăsăm la o parte faptul că toţi aceşti „săraci" erau locuitori din Ţara-Românească, supuşi ai Domnului, care trebuia deci să intervină pentru ei. Dar activitatea acestor săraci „cari sunt negustori cu marfă" era de interes public Populaţia ţerii avea nevoie de ei pentru a-şi putea procura lucrurile care-i trebuiau şi spre a li vinde din produsele ce prisosiau. Însă pentru o bună desfăşurare a acestui schimb de mărfuri era în primul rînd nevoie de ordine şi de siguranţă a călătoriilor. De aceia intervenţiile repetate pentru a nu se face necazuri săracilor la vamă şi asigurările că pot umbla liberi peste tot ca „să se hrănească slobod şi în bună pace". Dar Domnul avea şi motive personale pentru a îngriji de siguranţa acestor săraci. El era unul din principalii cumpărători, avînd şi dreptul de preempţiune pentru unele articole cum erau blănurile scumpe, al căror export cîte odată îl interzicea [3]. Se ştie apoi că vămile erau u-

[1] *Ibid.*, pp. 237-8. Vezi şi scrisoarea asămănătoare a aceluiaşi Domn către Braşoveni pentru un „cal pe care l-a cumpărat săracul Domniei Mele (сиромахъ господствами) de la omul domniei voastre". Vameşii îi luaseră calul şi Domnul intervine să se facă „lege şi dreptate săracului Domniei Mele". Altfel „să ştiţi că nu-l voiu lăsa în pagubă" (Bogdan, *Relaţiile*, pp. 238-9).

[2] St. Nicolaescu, *o. c.*, pp. 69-71.

[3] Vezi documentul din 1470 al lui Radul-cel-Frumos către Braşoveni prin care dă voie săracilor braşoveni să cumpere orice marfă din Ţara-Românească, „numai vulpi şi jderi şi rîşi" nu. (Bogdan, *Relaţiile*, p. 109).

www.dacoromanica.ro

nul din veniturile domneşti. Cu cît ele vor fi fost mai bogate, Domnul era mai în cîştig. Deci el avea tot interesul să asigure cît mai multă ordine şi dreptate în relaţiile comerciale, pentru ca schimbul de mărfuri să fie cît mai intens şi vama, implicit, cît mai mare. Sunt explicabile aşa dar intervenţiile pe care Domnul le face în favoarea acestor săraci, colectiv sau chiar individual. Ei aduceau venit Domniei şi poate şi acest fapt — motivul principal e că sînt, ca toţi locuitorii ţerii, supuşii Domnului — explică numele pe care acesta li-l dă: săracii Domniei Mele, săracii miei, săracii noştri (alternînd cu oamenii Domniei Mele, oamenii miei, oamenii noştri).

N'am întîlnit în niciun document terminul „săraci" dat boierilor cari se ocupă cu negoţul [1]. Faptul e natural şi uşor de explicat. Din moment ce un locuitor poartă titlul de boier, care-i un titlu nobiliar, evident că el va fi designat pentru acesta, şi nu prin acela de „sărac".

Resumînd cele de mai sus, resultă că terminii сирацн şi сиромасн pe cari-i găsim în documentele şi actele comerciale

[1] Că erau astfel de boieri neguţători, ni-o dovedesc următoarele documente:

1) 1487, April 6. Ştefan Báthory, Voevodul Ardealului, scrie Braşovenilor cu privire la marfa oprifă unui Sibiian de boierul muntean „Koriz": „expositum est nobis per Georgium Chwkas quomodo inter ipsum et quendam *Koryz boearonem et mercatorem parcium transalpinarum* certe mercancie ac diversa fora facta fuissent, ita ut alter alteri certis debitis obligarentur". (Hurmuzaki, XV, p. 126, vezi şi nota).

2. c. 1482-1492. Dragomir Udriste cere judeţului şi celor doisprezece pîrgari din Braşov să-l păsuiască de vama unor bogasii şi a piperului pînă îl va vinde pe acesta din urmă: „şi să vă fie d mniel voastre de ştire despre lucrul acelui piper şi a acelor cîteva bogasii: astfel mi s'a prins acel lucru cum mi s'a prins şi am trimis la domnia voastră, ca să mă îngăduiţi de vamă, cînd îl voiu vinde. Şi domnia voastră aţi făgăduit că mă veţi îngădui; acum însă înţeleg că nu vreţi să-mi iertaţi nimic din vamă. De aceia vă rog pe domnia voastră să lăsaţi piperul în pace, pînă îl voiu vinde şi, atunci, dacă-mi veţi lăsa din vamă, veţi face bine, iar, dacă nu veţi lăsa, domnia voastră sînteţi slobozi; căci am înţeies că a zis judeţul că va răsturna sacii şi a lua piper cît îi va trebui...". Bogdan, *Relaţille*, p. 295).

3) c. 1418-9. Vornicul Dragomir al lui Manea, boier important în Divanul lui Basarab-cel-Tînăr, face de asemenea negoţ cu piper. Vezi scrisoarea pe care o trimite la Braşov în Bogdan, *Relaţiile*, pp. 265-6.

Pentru Moldova citäm pe Mihail, Marele Logofăt, care făcea pe la 1460 comerţ în Polonia fără să plătească vamă. Vezi privilegiul de scutire dat de Casimir, în Hurmuzaki, II [2], p. 132.

www.dacoromanica.ro

slavone ca designînd pe negustori sînt calificative ale acestora, şi nu nume specifice ale lor. Ele li se dau, ca şi rumînilor, avîndu-se în vedere ocupaţia şi, une ori, şi situaţia lor materială. Sînt oameni nevoiţi să alerge şi să muncească spre a-şi cîştiga traiul, sînt сиромаси (χειρομάχοι) în sensul etimologic al cuvîntului.

Tot ca un calificativ, arătînd situaţia materială, am găsit terminul сиромах aplicat unor moşneni sau megiaşi, într'un document de la Mihai Viteazul. Acesta întăreşte Marelui Spătar Calotă mai multe cumpărături, făcute de la diferiţi megiaşi din Codreni, cari-şi vînd părţile de ocină, închinîndu-i-se vecini. Pricina pentru care vînd megiaşii e pentru că *au fost săraci* şi n'au putut plăti dăjdiile lor (понеж... ини сѣт вилн сиромах и не можит да платит нѣгове) [1]. De asemenea, într'un document din 10 Ianuar 1630, în care se relatează un proces dintre Trufandă Vistierul şi mai mulţi săteni, aceştia din urmă, oameni „slobozi“ sau liberi, sunt numiţi *săraci*. Domnul spune: „Derept aceia Domnia Mea am judecat şi am dat lu Mihail şi lu Breatin şi Oancei ca să fie în pace de rumînie de către jupan Trufandă Vistierul şi de către soacră-sa; mai mult treabă *cu aceşti săraci* să n'aibă, ce să tie neşte oameni slobozi, căci nu le sînt rumîni, nic au treabă cu ei“ [2].

Toţi aceşti „săraci“: rumîni, megiaşî, negustori, erau însă în acelaşi timp şi supuşi ai Domnului. Întîlnim documente în care terminii сирацн şi сиромаси au şi acest înţeles de „supuşi“. Aşa e scrisoarea (1482-1496) lui Vlad către Braşoveni prin care li spune: „a venit acest sărac al Domniei Mele (сиромах господствѣ мн) anume Mihail şi s'a jăluit înaintea Domniei Mele că i-aţi omorît un nepot al lui fără de lege“. Cere să fie plă it mortul. „Iar, dacă nu i se plăteşte moartea, nu vom lăs i noi în întunerec moartea acestui sărac ce a perit“ [3]. În acest cas, terminul сиромах ni se pare a avea înţelesul de „supus“ al Domnului. Acelaşi lucru se poate afirma şi pentru documentul de la Radu-cel-Mare către Braşoveni prin care Domnul intervine pentru „un sărac al nostru anume Stanislav“. Acesta avea o încurcătură din causa unei

[1] Ghibănescu, *Surete şi Izvoade*, VI, pp. 171-2.
[2] I. Bianu, *Documente româneşti*, pp. 170-1.
[3] I. Bogdan, *Relaţiile*, p. 201.

www.dacoromanica.ro

slugi luate din Braşov, şi Domnul cere să nu fie urmărit, de oare ce nu-i vinovat [1]. Iată însă un document în care înţelesul de supus reiese clar. E vorba de o scrisoare din 1479-1480 a lui Basarab-cel-Tânăr adresată „fălnocilor şi găburilor şi săracilor (сиромахом) din Ţara Bîrsei. Şi vă dau de ştire ca unor săraci (сиромахом) ai stăpânului meu craiul... Şi gândiţi-vă că aveţi nevoie de pace, ca să araţi şi să săpaţi şi să vă hrăniţi" [2]. Vedem pe *săraci* menţionaţi de două ori. Prima dată, cuvîntul înseamnă, după I. Bogdan [3], „ţăranii romîni şi unguri" din acele părţi. Ei ar corespunde deci cu „săracii" din scrisoarea lui Ştefan adresată locuitorilor munteni şi cărora li dădea acelaşi îndemn: „să araţi pe unde aţi arat şi mai înainte... fără nicio grijă şi temere..., să vă hrăniţi şi să trăiţi în pace". A doua oară însă Domnul se adresează tuturor locuitorilor „mici şi mari" „ca unor săraci ai stăpînului meu craiul". Iată deci, în mod lămurit, „sărac" cu înţelesul de „supus" [4].

[1] *Ibid.*, p. 229.

[2] *Ibid.*, p. 153.

[3] *Ibid.*, nota 3. În partea introductivă a acestui document mai apare odată terminul сиромаси, tot cu înţelesul de supuşi.

[4] Cf. Jireček, *Uber Miletič's Kronstädter Urkunden*, în „Archiv für slavische Philologie", XIX, p. 611: „Die сирацн einerseits der Walachei, anderseits von Kronstadt..., sind wohl nicht orphani, pauperes, sondern homines de populo, oder gerade subditi". Cred că tot cu aceste înţelesuri arătate de Jireček apare terminul сиромаси în următorul document: 1508, Februar. Radu-cel-Mare scrie Braşovenilor că „nu e multă vreme de cînd nişte *neguţători şi săraci* (трѫговцн и сиромаси) ai noştri au venit acolo, la Braşov, la tîrg şi, după ce şi-au tîrguit, ei şi-au plătit vama". Li se fac însă neajunsuri pe drum. Domnul cere ca ele să înceteze, „căci nu vreau ca să mi se jăluiască *neguţătorii şi săracii* (трѫговцн и сиромаси), cum s'au jăluit pănă acum, că n'au dreptate, nici lege" (Bogdan, *Relaţiile*, pp. 225-7). Aceşti săraci, deosebiţi de negustori, credem că nu sînt altceva decît oameni din popor, locuitori din Ţara-Românească, cari se duseseră la Braşov pentru diverse cumpărături.

În scrisoarea din 1432 a lui Alexandru-Aldea, care scrie „брашѡвѣкиом вѣсѣм, прѫгарем и сирацом и земи крѫсе, dîndu-li informaţii despre Turci (Bogdan, *Relaţiile*, p. 40), сирацн înseamnă locuitori. Aldea împarte pe Braşoveni în două categorii: *pîrgarii*, cei din frunte, şi *săracii*, cari, evident, în casul de faţă, sînt locuitorii obişnuiţi ai oraşului.

În sfârşit, într'un document al lui Radu de la Afumaţi (Febr. 1521 — 2 Ian. 1529), сиромаси are un dublu înţeles: de *supuşi* şi de *sărmani, săraci*. Domnul scrie judeţului şi celor doisprezece pîrgari din Sibiiu: „a vrut Domnul Dumnezeu şi ne-am aşezat şi ne-am liniştit la tronul şi Domnia Ţerii-Româneşti împreună cu toţi creştinii boieri şi supuşi şi cu întreagă Ţara-Românească. (съ вѣсѣмн

www.dacoromanica.ro

Recapitulînd, constatăm că în documentele precedente terminii сирак şi сиромах se întrebuinţează:

1. Ca un calificativ avînd înţelesul de *sărac sărman, lipsit, om care-si câştigă existenţa din munca braţelor.* Cu acest înţeles, ei se dau tuturor acelor locuitori (rumîni, neguţători, megiaşi) cari se află într'o atare situaţie materială.

2. Cu înţelesul de „supus", locuitor al unei ţeri sau al unui oraş [1].

În legătură cu înţelesul de „sărman, lipsit de avere", am constatat într'un document сиромах întrebuinţat pentru a designa *o categorie fiscală.* Această categorie e formată din сиромаси, adecă locuitori „fără bucate", cari plătesc un bir deosebit. Documentul (din 29 August 1559-1568) are următorul cuprins: Petru-Vodă dă ordin ca Dan din Turceni să fie în pace şi slobod pentru pîra ce a avut cu Drăghici, cînd au venit cisluitorii pentru dăjdii, „pentru că, atunci cînd au mers Roşca şi Arsenie cisluitori în judeţul Gorj, Drăghici a dat sama satului şi a pus Drăghici pe Dan la trei biruri, iar pe oarecari oameni din sat, *i a pus la săraci,* însă ei n'au fost săraci, ci au bucate (а по некое людїе ѡн сел ѡн ѥх поставила на сиромас а мнн не єст вилн сиромас аоѣ єст вила єкс (сомать)), iar apoi cisluitorii au luat lui Drăghici hainele pentru aceşti oameni pe cari i-a făcut săraci şi după aceia Drăghici a mințit pe Domnia Mea şi şi-a făcut cartea Domniei Mele ca să-şi întoarcă acele haine de la Dan...". Domnul dă dreptate lui Dan şi hotărăşte ca acesta să-şi scoată paguba ce o suferise pe nedrept de la Drăghici [2].

христиани волѣкри и сиромаси и сва земля влахиска)". Li mai scrie „pentru afacerea boierilor, ale căror sălaşe sînt acolo supt aripa măritului craiu şi domniei voastre, ca să poată liberi şi în pace veni în Ţara-Românească; să se liniştească săracii (да се ѕпокоит сиромаси), că destul au pribegii, şi pace au avut către domnia voastră, ca şi aceştia să poată să se trudească a plăti domniei voastre şi datoriile ce vor fi datori acolo". Vedem pe сиромаси menţionaţi de două ori. Prima dată ei înseamnă restul populaţiei în afară de boieri, adecă oamenii de rînd, din popor. Cea de a doua menţiune însă, se referă, din comerţ, la boieri şi trebuie tradusă, credem, prin *săraci* în înţelesul de „sărmanii, bieţii".

[1] Un termin similar lui *sărac* este *mişel,* care în documentele româneşti are înţelesul de om de jos, supus, în general, designînd une ori pe rumîni, iar cîte odată şi pe *negustori*; doc. din 1604-1619, în Hurmuzaki, XV, 2, 807.

[2] Ştefulescu, *Doc.*, pp. 144-5.

www.dacoromanica.ro

Multe amănunte despre aceşti săraci (сиромаси) nu ni dă, după cum vedem, documentul. Resultă însă destul de lămurit că ei erau oameni sărmani „fără bucate“ şi că plătiau un bir deosebit. Alcătuiau, aşa dar, o categorie fiscală aparte.

Despre această categorie fiscală a săracilor ni vorbeşte şi o notă marginală dintr'un document cu data de 30 Iunie 1441, prin care Vlad Dracul dăruieşte mănăstiri Snagovul, între altele, satul Izvorani. Nota spune: „iar cnejii din Izvorani, Neagoe, Oancea, Nan şi Trandafir (а кнѧзовы wт изворѣкин... нѣгое, wнча и нан и трендафил да даважт бирѫ wкоже и инии сирацн ѫ изворѣкин). Ioan Bogdan, care publică această notă, identifică pe săraci cu rumînii, iar birul săracilor cu birul rumînilor, spre deosebire de birul cnezilor [1]. Dacă identificarea lui Bogdan e exactă, ar resulta aşa dar că rumînii formau categoria fiscală a săracilor. O conclusie sigură e greu de formulat însă numai pe basa acestui singur documeni.

Pentru a încheia, socotim necesar să dăm şi cuvintele care corespund în latineşte şi româneşte celor doi termini slavi, сирак, сиромах.

În actele latineşti din şi pentru Ardeal am găsit une ori menţionaţi „pauperes“ cari nu sînt altceva decît „săracii“ noştri. Terminul apare des în socotelile Sibiiului; în acelea ale Braşovului nu l-nm găsit. L-am întîlnit în schimb însă într'o scrisoare din 1479 a lui Basarab al III-lea cel Tânăr către Braşoveni [2]. Terminul *pauper, pauperes,* e întrebuinţat în înţelesuri identice cu acelea a lui сирас, сиромах. Înseamnă, în general, *lipsit, sărman,* dîndu-se ca şi сиромах locuitorilor aflaţi în această stare materială. E deci tot un calificativ. Întîlnim o sumă de „pauperes“ în diferitele sate dependente de Sibiiu [3]. Mulţi se plîng împotriva asupririlor şi persecuţiilor ce au de suferit din partea nobililor şi clerului [4]. Oraşul Sibiiu intervine adesea pentru ei, dîndu-li

[1] *Despre cnejii romini,* în „Analele Academiei Romîne“, Memoriile Secţiei Istorice, XXVI, p. 35.

[2] I. Bogdan, *Relaţiile,* p. 337.

[3] *Rechnungen der Stadt Hermanstadt,* I, pp. 168, 212, 447, 475, 518, 527, 535, etc.

[4] *Ibid.,* pp. 175, 185. 186, 187, 190, 191, 192, 209, 212, 216, 236, 259, etc.

www.dacoromanica.ro

şi diferite ajutoare în bani sau în natură [1]. Aceşti săraci, aflaţi într'o sumă de comune, nu puteau plăti foarte adesea impositele fixate. Vedem une ori în socoteli cum Sibiienii menţionează faptul: „*Ceteros* (adecă diferenţa până la suma întreagă de florini fixată ca imposit) *a pauperibus non potuerunt exigere*“ [2]. Sînt pătura cea mai de jos şi mai săracă a populaţiei. Într'o însemnare am găsit numele acesta dat iobagilor [3], fără însă a fi un nume specific lor [4].

Pe lîngă înţelesul de sărman, lipsit, *pauper*, mai are şi pe acela de *supus*, referindu-se însă tot la pătura de jos a populaţiei. Cu acest înţeles apare într'o sumă de acte. Iată cîteva, extrase din socotelile Sibiiului:

1495. „Item nuntio misso ad Fogaras propter Michnam vaivodam, ut eum non hospitent et *pauperibus maiestatis regiae* damna inferre non permittant“ [5].

1495. „Item famulo alio misso de Buda cum litteris maiestatis regiae contra nobiles, ut *pauperes suae maiestatis* non pertur bent“ [6].

1495. „Item Iohannii Wal misso a l Fogaras ut cum aliis dominis septem sedium qui similiter illac deputati sun cum castellano tractent de diversis inconsuetis arrestationibus et aliis violentiis *pauperibus maiestatis regiae factis*“ [7].

1497. „Item Petro Hoch misso ad Mullempach in facto quarumdam violentiarum *pauperibus maiestatis regiae* per exercituantes allatarum“ [8].

Ca şi în actele slave, „pauperes“ designă şi pe negustori. În scrisoarea pe care o trimete Basarab cel Tânăr Braşovenilor (27 Octombre 1479), identitatea negociatores = pauperes apare în mod

[1] *Ibid.*, pp. 245, 250, 475, 523, 527, 463, 518, 483, etc.

[2] *Ibid.*, pp. 405, 407, 408.

[3] Numele de „pauperes“ dat iobagilor resultă din compararea a patru însemnări de socoteli din anul 1496 ale oraşului Sibiiu, (*Rechnungen*, I, pp. 214-5).

[4] Într'un document din 1495 îi vedem pomeniţi deosebit de pauperes: „in facto plurimarum violentiarum *quas iobagio[ne]s... pauperibus inferrunt*“ (*Rechnungen*, I, p. 187); Doc. din 1496: „propter violentias plurimas *quas iobagiones pauperibus maiestatis regiae inferrunt*“ (*Rechnungen*, I, p. 237).

[5] *Rechnungen*, I, p. 194.

[6] *Ibid.*, p. 187.

[7] *Ibid.*, p. 185.

[8] *Ibid.*, p. 185.

www.dacoromanica.ro

clar. Domnul li spune: „Igitur in fidem nostram transmitatis *negociatores* vestros in regna nostra ambulare; cum omni paciencia poterunt ambulare atque cum omni discucione, *ut possint pauperes utriusque regni nostri vivere*“ [1]. Comparaţia cu formulele din documentele slave citate mai sus nu lasă nicio îndoială că „pauperes“ sînt tot una în casul de faţă cu „negociatores“.

Resumînd, vedem deci că şi terminul latin „pauperes“ apare în acelaşi înţeles ca şi сирацн şi сиромасн. E un calificativ designînd pătura lipsită, nevoiaşă a populaţiei. Înseamnă în acelaşi timp şi „supuşi“ ai unui Stat, păstrînd însă nuanţa de „supuşi sărmani, lipsiţi“.

În româneşte, corespunzătorul lui сирак şi сиромах e chiar primul din aceşti doi termini, care a intrat în limba noastră, dînd sărac (sireac, serea[c]). A păstrat înţelesurile din slavică, însemnînd:

1. *Sărman, lipsit.* Cu această accepţiune îl întîlnim într'o sumă de texte şi documente româneşti, aplicat la indivizi de diferite categorii soc ale şi economice pentru a caracterisa starea lor materială [2]. În unele documente el are şi înţelesul de *supus, locuitor al ţerii*, dar păstrînd nuanţa de lipsă, de stare materială rea [3], în opoziţie cu boierul [4] sau omul bogat.

2. *Orfan.* Cu ac st de-al doilea înţeles apare el în expresiile „sărac de părinţi“, „sărac de mamă, sărac de tată“. Într'un text bisericesc din 1645 se spune: „Pruncii cari vor fi rămas săraci de părinţi“ [5]. În Psaltirea scheiană găsim: „Să fie fiii lui săraci

[1] Bogdan, *Relaţiile*, p. 337.

[2] Vezi exemple numeroase la Iorga, *Studii şi documente*, X, pp. 130, 167-9, 172-3, 199-200, 201, 349-50, 909-10, etc. Vezi şi H. Tiktin, *Rumänisch-Deutsches Wörterbuch*, Bucureşti, 1911.

[3] Iorga, *Studii şi documente*, X, pp. 32, 372; IX, p. 16.

[4] Iată cîteva exemple în care se vede clar opoziţia: I. „Pre la Fălciiu trecând Hanul cu tătărimea, multe jac ıri făcea ţări, *bieţilor săraci şi la boieri*“ (*Letopisetul Ţării Moldovei 1661-1705*, ed C. Giurescu, pp. 63-4); 2. Ştefan-Vodă Tomşa „făcea dreptăţi *săracilor*, iar pre *boiari* nici cum nu-i iubia pentru jafurile ce făcuse ţărăi“ (*Istoriile domnilor Ţarii Româneşti*, ed. Iorga, p. 101); 3. Boierii lui Constantin Moghilă „*mânca pre săraci* fără milă“ (*ibid.*, p. 101). 4. Boierii fugiţi la Constantinopol supt Antonie din Popeşti „pârâea tare pre Postelniceşti, să fac multe nedreptăţi *între boiari şi între săraci*“ (*ibid.*, p. 168).

[5] Tiktin, *o. c.*, supt *sărac*; vezi şi „Analele Academiei“, Mem. Secţ. Ist., XXVI, p. 173: „Şi pentru feciorii preoţilor cari vor rămânea *săraci de părinţii lor*“,

www.dacoromanica.ro

şi muiare lui văduo“ [1]. În altă parte: „Încă de când eraţi în faşe, săraci de maică aţi rămas“ [2].

Prin evoluţie semantică, „săracă“ a căpătat în româneşte şi înţelesul de „văduvă“. Am întîlnit de cîteva ori cuvintele „săracă“ şi „sărăcie“ cu înţelesul respectiv de „văduvă“ şi „văduvie“. Astfel în Dosofteiu, *Viaţa şi petrecerea sfinţilor*, Iaşi 1683, găsim: „Toate femeile cele rămase *sărace* să să mărite“ [3]. În documentul din 25 Iulie 1631 de la Moise Moghilă se spune: „Înblă deşugubinari în toată vreamea de fac năpăşti a *femei şi a feate de oameni buni şi a sărace* pre menčuni, de le fac pradă şi bagă în fierăi şi-i ciobotesc“ [4]. În ambele casuri, cuvîntul săracă înseamnă văduvă. Pentru „sărăcie“ cu înţelesul de „văduvie“, reproducem următorul pasagiu dintr'un act publicat de N. Iorga în „Scrisori de boieri“: „Iar la moşia Malitiniţa a fost o pricină cu un Mihalachi Cracalie, pe care l-am avut şi slugă, carele luînd o fată din casă de la mătuşă-mea Ileana Joroaia, a jăluit întâiu aice, la Domnia lui Grigore-Vodă Calimah, arătând cum că fata ce-au luat-o din casa mătuşă-mea este dreaptă fată mătuşă-mea, iar nu slujnică. Dar eu n'am ştiut; apoi pe urmă *s'a dovedit că a fost făcută în sărăcie...* [5]“.

Conclusie. Resumând cele spuse până acum asupra terminilor сиракъ şi сиромахъ care apar în documentele slave din Ţara-Românească, se constată următoarele: Primul termen este de origine slavă şi înseamnă „sărac“ şi „orfan“. Cel de-al doilea e de origine greacă şi provine din cuvîntul χειρομάχος, care înseamnă muncitor cu mânile, agricultor şi în genere om care trăieşte din munca braţelor sale. Ambii termini sînt întrebuinţaţi în documentele noastre slave din Ţara-Românească, avînd următoarele înţelesuri:

---

fiind vrednici de preoţie“. Cf. *Uricariul*, VI, p. 464: „S'au jăluit Andrii, ficiorul diaconului din Ghigoeşti, zicând... c'au rămas... *săraci de părinţi* cu trei fraţi şi cu o soră...“.

[1] Ed. I. A. Candrea, I, p. 235; vezi şi alte exemple la pp. 126 şi 195, de asemenea II, p. 538.

[2] Citat din C. Konaki de Fr. Damé, *Nouveau dictionnaire roumain-français*, Bucureşti 1893, supt *sărac*; cf. *sărăcesc*.

[3] Tiktin, *o. c.*, supt *sărac*.

[4] I. Bianu, *Documente româneşti*, pp. 190-1.

[5] Vălenii-de-Munte, 1912, p. 125.

www.dacoromanica.ro

1. Ca un calificativ, cu înțelesul de *sărman, lipsit de avere,* servind astfel să caracteriseze situația materială a cuiva. În legătură cu acest înțeles сиромах e *numele unei categorii fiscale* de contribuabili.

2. Cu înțelesul de *supus,* de *locuitor al unei țări sau oraș.*

Cea mai veche antologie românească în limba franceză

Au ajuns a fi cunoscute, de cîtva timp, broșurile parisiene ale lui Vaillant după întoarcerea în Franța: *Solution de la question d'Orient, pendante pour la Russie et l'Autriche dans la vallée du Danube et pour l'Angleterre et la France dans la vallée du Nil* (Paris 1853), *Turkie et Russie, en réponse à la lettre d'un anonyme* (Paris 1854), *L'empire c'est la paix* (1856), precum și broșura prin care el recomandă alegerea ca Domn românesc a lui Vogoridi. Nu știu dacă el a tipărit vre-odată lucrările anunțate pe dosul celor de care e vorba mai sus: *Alliance de l'esprit et de la lettre de l'Évangile et du Coran* (supt presă în 1853), dar în „L'empire c'est la paix" el vorbește de cartea lui *l'Islam* (p. 144). „Pentru triumful socialismului" anunța „Bible de la science bohémienne" cu o „révélation de l'Argo antique et de la science des Saganes", lucrare de 800 de pagini și cu 150 de „signes dédaliques", cu tot atâtea „desemnuri, vederi sau figuri", o hartă geografică și două „cosmogonice", „foarte mari", apoi o „Histoire, grammaire et vocabulaire des Bohémiens" și o „grammaire franco-turke".

Dar am supt ochi întâia antologie românească, în versuri, pe care el o da la Paris în 1851 supt titlul *Poésies de la langue d'or, traduites par J.-A. Vaillant (de Bucharest).*

Volumul e dedicat lui Ronsard, „cel d'intâiu" care a luptat pentru scoaterea Englesilor din Franța și a îndemnat pe Francesi contra Sultanului Murad, „care amenința patria sa" (Banul „Marucini" ar fi „de Marucini près de Buzeo, sur la Pracova", precum „hunisatul" Matiaș Corvinul „de Corvinus, sur le Danube, dans l'Amarie"). Și Francesii sînt rugați să nu lase Englesilor sarcina României viitoare.

Culegerea de traduceri în versuri, făcute la 1837-8, apoi

www.dacoromanica.ro

la 1842, în închisoarea de la 1843 în Sibiiu şi în 1851 la Paris, cuprinde: de Mumuleanu, un lung poem; de Iancu Văcărescu, *Alegoria* din *Ceasornicul mieu*, *Primăvara amorului*; de Asachi, *Dochia* şi fabule; de Eliad, Închisoarea poetului la Câmpulung, *Serafimul* şi *Heruvimul*; de Grigore Alexandrescu, *Anul 1848*; de Cuciureanu şi Faca, fabule, ceva din Alecsandri; apoi de Negruzzi, *Florica*, „ou la bouquetière valaque; de Bolintineanu, *Ultima noapte a lui Mihai Viteazul*; de Boliac, *Maria din Bezdad* şi *Meşterul Manole*. La un loc fac 72 de pagini.

Traducerea, dese ori complectată şi încărcată de podoabe retorice, e de sigur bună şi ar putea fi, la anume ocasii, reprodusă.

N. Iorga

Mormîntul de la Tismana

Altă dată în această revistă am relevat menţiunea, de Sébastien Rhéal, într'o poemă inspirată de Eliad, care a dat faptele, a unui mormânt din vechea Tismană, încă neprefăcută de arhitecţi străini de pe la jumătatea veacului trecut, mormînt pe care se vedeau florile de crin ale monedelor vechi muntene şi ale veşmîntului de purpură din mormîntul de la Argeş. Emiteam părerea care n'a fost împărtăşită, că ar fi fost vorba de locul de înmormîntare al lui Vladislav, căci Basarab zace în fundaţia lui de la Argeş, iar Nicolae Alexandru în cealaltă necropolă domnească, de la Cîmpulung.

Regăsesc menţiunea florilor de crin în J. A. Vaillant, *Solution de la question d'Orient, pendante pour la Russie et l'Autriche dans la vallée du Danube et pour l'Angleterre et la France dans la vallée du Nil*, Paris 1853. Fostul director de Colegiu la Bucureşti, autorul cunoscutei cărţi *la Roumanie*, atribuie mormîntul lui Petrn Cercel, „Petru Basarab“: „La pierre commémorative, ornée de trois fleurs de lys, que l'on voit au monastère de Tismana, fait supposer qu'il avait épousé quelque fille du sang royal de France“.

Evident, Vaillant nu ştie că mormîntul lui Petru Cercel e în mîlurile Bosforului.

Că a existat piatra cu florile de crin e un fapt devenit astfel incontestabil, şi alt Domn care să zacă supt ea decît Vladislav, nu pot vedea.

N. Iorga

www.dacoromanica.ro

O colecție veche de spițe de neam

de Sever Zotta

I. A doua soție a lui Constantin Cantemir Voevod, fiica lui Mihail Hatmanul?

D. profesor Șf. Ciobanu din Chișinău a avut rara amabilitate de a-mi pune la dispoziție douăzeci și două de spițe de neam, toate boierești și alcătuite c. 1842 [1] de către un boier basarabean, „colejschii reghistrator [2] C. Tufescu. Spițele cu litere cirilice românești. îngrijit executate în colori diferite cu cercuri regulate, pe coli mari de hîrtie tare, se deosebesc de cele obișnuite prin faptul că nu urmăriau un scop material, ci constatarea ascendenței autorului lor și a înrudirii lui colaterale cu diferite familii. Cu mai multe cunoștinți genealogice, Tufescu s'ar fi putut servi de o altă formă genealogică fundamentală, de tabla ascendenților [3], *C. Tufescu*, care avea doi frați în Moldova, pe Marele Comis *Grigorie* și pe un alt *Constantin*, era fiul Păharnicului al doilea *Leon*, nepotul Marelui Șătrar *Costandachi* și strănepotul Marelui Armaș *Constantin*. Acesta, proprietarul moșiei *Tufeștii* din jud. Vasluiu, menționat prin documente între 1712 și 1736 [4], a dat numele patronimic familiei. El a fost fiul lui Isar *Mihul* Clucer și al Ștefanei, fiicei lui Savin Năvrăpescul Vornic de poartă și nepotul de fiu al *pîrcălabului Mihul*.

Identificarea acestuia nu este grea. El a fost evident *Hatmanul și pîrcălabul de Suceava* din 1616-1618, supt *Radu-Vodă* [5], alt Mihul pîrcălab nefiind cunoscut în Moldova secolului al XVII-lea, la începutul căruia trebuie să fi trăit acest strămoș al lui Tufescu. Dar lipsa unui nume patronimic, cas mai puțin obișnuit în Moldova decît în Muntenia, cît și boieria lui de *comandant al armatei*, ne face să presupunem cu oarecare siguranță că el este identic cu *Miho Spătarul* (în Muntenia *comandantul*

[1] Acest an îl are spița curgătorilor din neamul Ghenghea.

[2] Ultimul, al XIV-lea grad în ierarhia civilă rusească, egal cu cel militar de praporșcic sau plutonier, însă avînd dreptul la intitularea „binenăscut" (blagorodni).

[3] *Ahnentafel, pennan*, tabula progonologică; v. *Arh. genealogică*, 1913, II, pp. 4-15.

[4] *Arh. Stat. Iași*, Tr. 1349, op. 1501, Dos. 594, t. 130.

[5] Ghibănescu, în „*Arhiva*" din Iași, 1915, pp. 100 și 161.

www.dacoromanica.ro

armatei) lui Radu-Vodă în Muntenia, în întâia jumătate a anului 1616 [1], şi el a urmat pe stăpînul său în August în Moldova.

În 1619 reapare Miho în Muntenia, ca Spătar al noului Domn Gavril Movilă [2] şi cu mici întreruperi rămîne Spătar pînă în 1633 [3], cînd îi pierdem urma. Interesantă din punctul de vedere al identificării lui Mihul (Miho) este constatarea că în cronicarul Ludescu îi zice *Mihul*, nu *Miho*, în descrierea luptei oastei lui Leon Tomşa cu boierii răzvrătiţi ai lui Matei Basarab la Ungureni, în 1631 [4]. Judecînd după forma neobişnuită, ungurească, a numelui de boier Mihail, se poate presupune că Miho era de origine din Ardeal.

Ceia ce, însă, măreşte interesul spiţei este că dintre patru copii ai lui Mihul a fost o fiică, cu numele de botez necunoscut, *„cè al doile fimiai a D[omnului] Cantimir"* [5]. Întâia a fost *„din Ţara-Românească"*, şi se menţionează, — cu cercuri în regulă — că a mai avut *încă două* femei. Se dă şi descendenţa lui Cantemir: Dimitrie, Antioh şi Safia M. Racoviţa, (omiţîndu-se Ruxanda cu Lupul Bogdan), precum şi copiii lui Dimitrie şi Antioh. Ştim însă din *Vita Constantini Cantemyrii* [6] că a *doua* soţie a lui Cantemir a fost *Ruxanda Gane, quae unica totius familiae remanserat* [7]. Se pune deci întrebarea: a fost Mihul din neamul *Gane?* Şi spiţa neamului Gane *nu-l* cuprinde. O altă nepotrivire este că a doua soţie a lui Cantemir a avut, după spiţa lui Tufescu, doi fraţi, *Isar* şi *Şerbul*, şi o soră, *Antiţa*, deci, dacă Ruxanda ar fi fost sora lor, ea n'ar fi fost *„unica"* din toată familia.

Şerbul a avut doi fii, *Diia al doilea logofăt* şi *Chiricuţă postelnic*, şi şase nepoţi şi nepoate cu cari se termină descendenţa pe spiţă, pe cînd cea a lui *Isar* duce pînă în zilele noastre. Între descendenţii prin femei, din c. 1842, găsim pe Tucidide Durmuz, Căminar, director al Arhivei Statului din Iaşi în 1862, pe

[1] Iorga, *Stud. şi Doc.*, VII, p. 165.
[2] Ghibănescu, *o. c.*, p. 165.
[3] *Ibid.*, 2-8.
[4] *Mag. ist.*, IV, p. 912.
[5] Constatăm şi aici că nu se dă lui Constantin Cantemir decît acest *singur* nume. V. studiul nostru în *Rev. Arhivelor*, 1, 70.
[6] Ed. Acad., p. 9.
[7] Ed. Iorga, p. 10.

www.dacoromanica.ro

Panaite Cananău, căminar, pe I. C. Zagoriano [1], pe Anica Filatov, căsătorită cu un dr. Lafare, pe Ilinca Clucerescul, soţia unui general rus Pisarjevschi ş. a.

Constatarea că prima soţie a lui Cantemir a fost din *Ţara-Românească* corespunde cu arătările din *„Viaţa“*, iar că avu *patru* soţii, *nu trei*, precum afirmă D. Cantemir, cu cele ale lui *Tindal* şi cu cercetările regretatului I. Tanoviceanu [2].

II. A doua soţie a lui Constantin Şerban Basarab Voevod o Movilă ?

O altă spiţă, nu mai puţin interesantă, priveşte descendenţa lui *„Movilă Pîrcălabul“*. I se dau trei copii: Ieremia Voevod, Simion Voevod şi Şcheauca, căsătorită cu *„Melentie Balica din Ţara-Românească“*, pe al căruia fiu, *Isac Balica Hatman, „l-au tăiat Tomşa-Vodă“*. Autorul confundă boieria lui (Ioan) Movilă, Vel Logofăt, cu cea a fratelui său Văscan, arătările, însă, privitoare la Balica sînt perfect exacte [3]. Adăugăm că era fiul Pitarului *Gherghina* din vestitul neam al *Buzeştilor* [4].

Omiterea celorlalţi copiii ai lui Ioan Movilă pare intenţionată din motive de ordine tehnică, întru cît cel puţin Mitropolitul Gheorghie trebuia să fie cunoscut autorului din Letopiseţul lui Miron Costin, de şi atunci manuscris, precum probează cunoştinţa autorului despre uciderea lui Isac Balica în 1612 [5].

Lui *Ieremia* i se dau trei băieţi şi trei fiice (în loc de cinci), menţionîndu-se şi ginerii poloni, Potocki, Wizsniowiecki şi Korecki. Lui *Simion* cinci fii [6], omiţîndu-se puţin cunoscutul Pavel, mort în 24 Maiu 1607 [7]. Spiţa cuprinde însă un element de interes istoric prin faptul că fiului *Ioan* al lui Simion i se dă, exact, ca

---

[1] Probabil un descendent din C. Zagoriano, grămăticul lui Nicolae Mavrocordat în Ţara-Românească, care se cununase în mod clandestin „peste Dunăre cu fiica lui Iordachi Cantacuzino, nepoata lui Constantin Postelnicul“, căsătorie anulată de Mavrocordat *(Genealogia Cantacuzinilor*, ed. Iorga, p. 359-60).

[2] *Rev. Arhivelor*, vol. cit., pp. 65-67.

[3] *Uricariul*, V, p. 371; *Arh. genealogică*, II, p. 222 şi n. 1.

[4] *Rev. Istorică*, VII, 246.

[5] *Let.*, I, p. 262.

[6] In conformitate cu *Letopiseţele*, I, p. 260.

[7] Iorga, *Inscripţii din bis. Rom.*, II, p. 212 şi Hasdeu, *Arch. ist.*, III, p. 68.

www.dacoromanica.ro

soție pe [Teodora][1] fiica lui *Ieni Postelnic*[2], iar ca descendență, nu numai pe fiica Ileana, soția lui Miron Costin, ci și o *altă fiică*, cu nume de botez necunoscut, *soția* lui *„Constantin Basarab V[oe]v[o]d"*.

Cu toate că acestuia autorul, în mod greșit, îi dă o fată căsătorită cu Constantin Duca Voevod, care era ginerele unui *alt* Constantin Voevod, Brîncoveanul, indicațiunea genealogică nu este fără importanță, cunoscut fiind amestecul insistent și repetat, într'o epocă de legitimism și de constituționalism aristocratic, al lui Constantin Șerban Basarab, Cîrnul, în trebile Moldovei, al căreia Scaun l-a ocupat în două rînduri cu jertfe mari de oameni și de bani, fiind, mai ales în a doua expediție, sprijinit de *episcopat* și de cîțiva boieri din Țara-de-sus[3]. Pribegirea și sfîrșitul lui în *Polonia*, în *contra căreia ridicase el armele* cu Rákóczy II și cu Gheorghe Ștefan, ar putea să fie și ea interpretată prin legături *speciale* cu Polonii și care ar fi mai apropiate decît cele cu puternicele rude ale *Movileștilor*, dintre cari făcea parte însuși viitorul rege Mihai Wiszniowiecki (1669-1673). Dacă autorul spiței era bine informat, această fiică necunoscută a lui Ioan Movilă ar trebui să fie identificată cu a doua soție a lui Constantin Șerban, pe care o luase în 1657 și care-l întovărăși în exilul polon, unde, în 1681, soții fac o danie mănăstirii Sf. Onufreiu din Lawrow[4]. Ea avea numele, atunci puțin obișnuit, de *Natalia*, slavonisat *Nedelea*, care însă se întîlnește mai mult în Țara-Românească[5]. Numele ei de familie este necunoscut, iar Paul de Alep pretinde chiar că a fost o *„sclavă circasiană"*[6]. Informația lui poate să fie greșită, dar ceia ce ne face mai cu samă să ne îndoim de arătările lui Tufescu, este împrejurarea că la întoarcerea *Ilenei* lui Ioan Movilă din Ardeal în Domnia lui Ghorghe Ștefan (1653-8), cînd reclamă moștenirea Movileștilor, sau „a Balicăi", împărțită întîiu între alte rude ale Movileștilor, nu este nici măcar menționată, în procesele în chestie, pretinsa ei *soră*[7].

[1] Iorga, *Femeile în trecutul neamului nostru*, p. 30, nota.
[2] *Arh. genealogică*, II, p. 239 și *Arhiva* din Iași, 1915, p. 65.
[3] *Let.*, I, p. 370.
[4] *Arh. genealogică*, II, p. 198 și *Rev. ist.*, 1926.
[5] Jupăneasa *Nedelea* Comisoaia 1646 (Șt. Greceanu, *Genealogiile documentate*, p. 294).
[6] Paul de Alep, ed. Cioran, p. 152 și *Arhiva* din Iași, 1926, pp. 145-6.
[7] *Uricariul*, vol. cit., p. 370.

www.dacoromanica.ro

Cu toate acestea, Constantin Şerban a avut legături de încuscrire cu boierii şi chiar cu Voevozii Moldovei. Întâia lui soţie Bălaşa († 1656-7)[1] era fiica Stolnicului *Neculachi* (Rale)[2], ginerele lui *Toader Boul* Vistiernic[3] († 1616) şi al Agafiei[4], fiicei lui *Ioan Prăjescul*[5], acesta după toată probabilitatea cumnat cu *Ioan Movilă* Vel Logofăt[6] (v. m. s.). Soţia lui Neculachi, Maria, era sora Doamnei Safta a lui *Gheorghe Ştefan* (Ceaurul) Voevod[7], iar fratele ei, Ştefan Boul, Ban de Craiova supt *Leon Tomşa* Voevod, era căsătorit cu Ruxanda, fiica lui *Ştefan II Tomşa* Voevod[8]. Pe lângă acestea Constantin Şerban era, prin sora sa Elena, cumnat cu *Constantin Cantacuzino* Postelnicul, fratele influenţilor magnaţi moldoveni *Iordachi* (căsătorit I[0] cu sora Doamnei Tudosia a lui *Vasile Lupu*, II[0] cu fiica marelui latifundiar din actuala Bucovină, Gavrilaş Matiaş) şi *Toma* (căsătorit cu fiica lui Grigore Ciolpan, din vechiu neam moldovenesc)[9]. Încuscririle acestea erau suficiente spre a-i face o bună atmosferă între boierii *suseni*[10] şi între „*Vlădicii*“ (v. m. s.) tradiţionalişti.

Căsătoria lui cu Bălaşa a avut poate loc la Curtea lui Leon Tomşa (1629-1632), care nu va fi văzut cu ochi răi încuscrirea nepoatei cumnatului său Ştefan Boul cu *Basarabii* şi căsătoria ei cu fiul unui biruitor, „*viteazul cel dintâiu al ţării*“[11], Radu-Vodă Şerban, de şi Constantin Şerban era fiul ilegitim al acestuia din relaţiile lui cu Elina, văduva popei Constantin din Bucureşti, pe care, însă, o ţinea, în mod discret, în satul Tîntava al mănăstirii Tismana[12].

---

[1] Paul de Alep, *l. c.*

[2] Şt. Grecianu, *Arh. geneal. al Basarabilor*; Ghibănescu, *o. c.*, 1921, p. 93.

[3] Id., *Sur. şi Izv.*, II, p. 50 şi III, p. 2.

[4] Iorga, *Stud. şi Doc.*, V, p. 617.

[5] Ghibănescu, în *Arhiva*, 1916, p. 90.

[6] *Arh. geneal.*, II, p. 238, n. 1.

[7] Iorga, *l. c.*

[8] Ghibănescu, *l. c.*

[9] Tanoviceanu, în *Arhiva*, 1892, pp. 15-9.

[10] Dintr'o altă spiţă a lui Tufescu, asupra căreia ne vom pronunţa în no. viitor, reiese că Teodora Ioan Movilă era soră cu Spătarul *Nicolae Milescu*. În acest cas s'ar şi explica raporturile secrete ale acestuia cu Constantin Basarab (v. *Let.*, II, p. 190).

[11] Iorga, *Un biruitor, Radu-Vodă Şerban*, p. 3.

[12] Grecianu, *Geneal. doc.*, p. 296.

www.dacoromanica.ro

Niculachi, Mare Stolnic în Moldova în 1618 [1], supt Radu-Vodă, deci probabil şi el venit din Muntenia, ca Fortună Comisul [2], Bernat Borisi Postelnicul şi Mihne Hatmanul, a fost şi pîrcălab de Neamţ [3], ţinut în care familia socrului îşi avu reşedinţa, *Davideanii*, şi unde în vechea biserică zac şi oasele unor copii ai lui Toader Boul [4]. La moşia aceasta şi la familia Boul se referă şi o deosebit de interesantă însemnare a lui *Niculachi* din anii 7127 (1618-9) şi 7136 (1627-8), din care reiese că era nu numai om bogat, dar şi îndemănatec, trimis la Ţarigrad „cu treab[ă] domnească". Importante, din punctul de vedere al originii lui, sînt şi însemnările: *„şi cănd̆u am venit eu din Ţara Moltenească"* şi *„aşijderea iar cănd̆u am venit din Ţara Muntenească"* [5], care par a se referi la cele două Domnii ale lu Radu-Vodă în Moldova (1616-9 şi 1623-6). *„Boul"*, des menţionat, în împrejurări aproape comice, nu poate să fie decît *Ştefan* sau *Andrieş* [6], cumnaţii lui.

Prima menţiune a *Bălaşei* (nume rar în Moldova) ca soţie a lui Constantin Şerban, atunci vtori postelnic, este din 1637, Iulie 10 [7]. Ea este dimpreună cu soţul ei ctitoare a bisericii din *Dobreni*, 1646 [8] şi a mănăstirii *Jitianul*, 1656 [9], aproape de moartea ei. De şi Banul Mihai Cantacuzino pretinde că Vodă Constantin Şerban a *„murit mîhnit, nerămînd dintr'însul nici fii, nici fiice"*, totuşi în pictura murală a bisericii din Dobreni este represintată pe lîngă soţii menţionaţi şi *„coconiţa Bălaşa"*, fiica lor, avînd „peste o haină verde o mantie roşă" [10].

În urma celor expuse, se pune întrebarea dacă nu cumva C. Tufescu a fost victima unei tradiţii, denaturată prin trecerea vre-

[1] Ghibănescu, *o. c.*, 1915, p. 162.

[2] Biografia lui, în *Rev. Soc. Ist., Arh. Bis., din Chişinău*, XV, pp. 17-23.

[3] Ghibănescu, *o. c.*, p. 166.

[4] Melchisedec, *Notiţe*, p. 129—greşit titlul boieresc V. P. (Vel Pitar), în loc de Vist[iernic].

[5] Iorga, *Stud. şi doc.*, V, pp. 12-4.

[6] Tatăl lui Constantin, poreclit Ciure, bunicul lui *Docan*, străbunicul lui D. Docan din care descinde în linie dreaptă bărbătească cunoscuta familie boierească (*Arh. Stat. Iaşi*, Dos. cop. legalisate, 1910).

[7] Grecianu, *o. c.*, p. 293.

[8] Iorga, *Inscr.*, I, p. 89.

[9] Grecianu, *o. c*, p. 295.

[10] Iorga, *o. c.*, p. 90.

www.dacoromanica.ro

milor, ştiind *că* este „încuscrit“ cu Basarabii, dar nu *cum. Buna lui credinţă* reiese însă din faptul că nu inventează de exemplu nume de botez, dacă nu le cunoaşte, de şi pe vremea aceia erau puţini cari l-ar fi putut controla cu autoritatea necesară a cunoştinţelor istorico-genealogice. Cum despre viaţa şi sfîrşitul lui Ioan Movilă în Ardeal nu ştim decît foarte puţin [1], drumul surprizelor genealogice rămîne deschis şi nu se va închide decît în urma unor cercetări speciale prin arhivele Ardealului, unde nu se poate ca lungul lui exil să nu fi lăsat urme documentare. Aceleaşi consideraţiuni despre viaţa şi sfîrşitul pretinsului său ginere în Polonia. (va urmà.)

Un document românesc dela Radu Şerban Voevod din 1610

Porunca domnească de faţă, scrisă româneşte, e a Voevodului muntean Radu Şerban, care—cel dintîiu — îşi scrie testamentul într'o frumoasă limbă românească, şi mai ales cu atîta suflet românesc, în timpul bejeniei sale la Viena, după ce cu multă greutate îşi menţinuse cîţiva ani Scaunul domnesc în vremurile turburi ce au urmat lui Mihai Viteazul.

Valoarea literelor în transcriere am dat-o numai în legătură cu întreg textul şi nu am schimbat-o chiar acolo unde azi ar fi altfel. În special diftongul „ea“ (ѣ), confundat azi cu „ia“ (ѧ, ꙗ), l-am redat prin „e“ şi „ia“, cu singura nuanţă că une ori este „e“ din „domniia mé“, iar alte ori îndulcit de vocala următoare „rumănească“.

Semnele diacritice le împrumut dela d. D. Russo — «Critica textelor şi tehnica ediţiilor»,—în *Buletinul comisiei istorice a României*, vol. I, întru cît cred necesară uniformitatea în toate editările de izvoare istorice.

Resumatul documentului:

Tîrgovişte, 1610. Radu Basarab confirmă Oprei moşia Cornăţelului din hotarul Costeştilor cu Bîrzeştii, cumpărată dela Cos-

[1] Ultima ştire este, credem, cea dată de Engel, în *Geschichte der Moldau und Walachey*, II, pp. 265-7. (Condiţiunile de îndeplinit în casul ocupării Scaunului Moldovei cu ajutorul lui Rákóczy, 1637, Nov. 30.)

www.dacoromanica.ro

tea din Bîrzeşti încă din timpul lui Vlad Voevod. De asemenea confirmă lui Neacşul moşia cumpărată dela Drăgan din Bodeşti, ambele fiind vîndute *„de a lor bună voe şi cu ştirea tutulor megiiaşilor“*.

Transcrierea documentului:

† Cu mila lui Dumnezeu Io Radul Voevod, Domn a toată Ţera-Rumănească [1]), nipotul răposatului Io Basarab Voevod, dat-am Domniia Mé aciastă poruncă a Domniei Mele Oprii şi feciorilor lui cît Dumnezău îi va dărui, ca să aibă el moşie la Bîrzeşti den piscul Cornăţelului în curmeziş pentru Ponoară [2]) păn la drumul cel mare şi păn' în hotarul Costeştilor, pentru că o au cumpărat Oprea şi cu feciorii lui dela Costea ot Bîrzeşti direpţ * 40 [3] de bani gata. Încă această moşie o au cumpărat mai de nainte vreme den zilele lui Vlad Voevod, şi am văzut Domniia Mé şi carte lui Vlad Voevod de cumpărare, vechie şi spartă şi ştearsă [4]. Ci o am înoit Domniia Mè şi o am întărit cu aciastă carte a Domniei Mele pentru carte cea vechie.

Şi iar au cumpărat Neacşul şi cu feciorii lui moşie de la Drăgan ot Bădeşti direpţ 1000 de aspri gata, din vîrful Plopişului la Slemne [5] pă zăpodie la vîrful Lazurilor sus la [r... sană*] [6].

Pentru aciasta o au vîndut aceşti oameni ce sînt numiţi mai sus, de a lor bună voe şi cu ştire tuturor megiiaşilor denprejurul locului şi den sus şi den [jos] [7], lor şi feciorilor lor, nepoţilor şi strănepoţilor şi de nimini neclintit preste zisa Domnie[i Mele].

Însă şi martori am pus Domniia Mé pre toţi boerii Divanului. Leat 7118 (1610) [8].

---

[1] Am dat valoarea „e“ pentru „ѣ“ în text fiind рѣмънѣацкѫ.

[2] *Ponoară*, cum şi celelalte nume de localităţi, sînt şi azi numite la fel.

[3] Semnul dinainte de „м“ = 40 nu poate fi socotit o cifră, avînd forma unei simple bare orizontale. D. Iuliu Tuducescu l-a socotit mai degrabă o greşală a scriitorului decît număr.

[4] În orig. „цѣрсѣ“.

[5] În orig. „слѣмнѣ“, azi „Zlamene“.

[6] Scris de altă mînă, cu altă cerneală, mult mai neagră decît celelalte două; hîrtia fiind îndoită cuvîntul nu are înţeles; sau cel care a îndreptat cuvîntul şters nu l-a înţeles şi a transcris mecanic numai urmele pe care le vedea, „r“ neavînd nici o legătură cu cuvîntul următor.

[7] Rupt.

[8] E însemnat numai anul. Hîrtia e îndoită.

www.dacoromanica.ro

Jupan Radul Vl. Clucer Buzescul, i jupan Cernica Vl. Dvornic, i jupan Lupul Vl. Logofăt, i jupan Nica Vl. Vistiar, i jupan Mîrza Vl. Spătar, i jupan Bărcan Vl. Stol., i jupan Gligore Vl. Comis, i jupan Stanciul Vl. Păh., i jupan Leca Vl. Post., i Lupul Vl. Log. ИСПИСА АЗ СТАН АШГ. ВНЬК СТАН АШГ, ОТ СѢВѢЩИ КѢ СТОЛ ГРАДѢ Ѣ ТРѢГВИЩѢ (am scris eu Stan log. nepot lui Stan logofătul de la Săveşti, în oraşul de reşedinţă Tîrgovişte).

Documentul în parte are rostul unui «vidimus» cu totul deosebit de cele apusene. Hîrtia e îndoită în opt şi pe alocurea ruptă. Scrisul pînă la dată e cu cerneală ruginie, iar boierii martori cu cerneală neagră deschisă. După ductul şi forma literelor şi prescurtărilor se vede aceiaşi mînă în ambele părţi. Iscălitura Voevodului lipseşte, iar datarea nu indică nici luna, nici ziua, ci numai anul. Nu a avut pecete. Actul e în posesia mea.

Aurelian Sacerdoţeanu.

Lămuriri despre comunicarea: „Puşca Hatmanului Sandu Buhuş?".

Supt acest titlu am publicat un extras din testamentul lui I. St. Gherghel din 1867, în care sînt menţionate «una puşcă *strujiac*», foastă a lui Iordachi I. Murguleţ, şi «una puşcă ce să numeşte spaniola», care să fi aparţinut *Hatmanului Sandu Buhuş*, apelînd tot de odată la cunoştinţile unui „bun cunoscător al istoriei armelor", spre a fi lămuriţi în mod competent asupra neobişnuiţilor termini. Acum datorim interesului deosebit pentru chestiunea atinsă din partea eruditului nostru cunoscător al istoriei armelor şi războaielor[1], d-lui general R. Rosetti, următoarele preţioase lămuriri:

„În urma cercetării museelor din Elveţia, pot să dau lămuriri complecte asupra celor două arme menţionate în articolul d-voastră „Puşca Hatmanului Sandu Buhuş?" („Revista Istorică", April-Iunie 1926, p. 103).

---

[1] Ultimele d-sale publicaţii „*Studii asupra chipului cum se înfăptuia războiul de către Ştefan-cel-Mare*", Bucureşti, Anal. Acad. Rom., 1926 şi „*Partea luată de armata romînă în războiul din 1877-1878*", Bucureşti, 1926, sînt studii de o claritate şi erudiţie deosebite.

www.dacoromanica.ro

1) Nu există o «puşcă struţiac». Supt numele de *„Stutzer“*, sau «Stutzbüchse» se înţelege ceia ce se numia în trecut: *escopette, mousqueton*, iar azi se numeşte: *carabină*. Toate acestea aveau ţevile ghintuite, sau neghintuite, sau una ghintuită şi una neghintuită (cum e casul armei din testamentul la care vă referiţi). Museele elveţiene conţin multe asemenea piese, din care semnalez următoarele:

Museul istoric din Bâle: trei piese numite *„Steinschlossstutzer“* (carabine cu cremene), înregistrate supt numerele: 1894-57; 1905-4586 şi 1905-4568.

Museul istoric din *Berna:* un *Feld-Stutzer*, înregistrat supt numărul 4196. Museul naţional elveţian din Zürich are în sala de arme Panoplia 92 cu: *„Stutzer und Flinten d. XVIII. u. XIX. Jahrhunderts“* (17 piese diferite); Panoplia 84 cu diferite piese avînd ca inscripţie: *Entwicklung des Standstutzer*, din care reiese plastic desvoltarea carabinei de tragere la ţintă.

2) Arma ce ar fi fost a lui *Buhuş* nu era o *armă spaniolă*, căci nu există asemenea arme, ci este ceia ce se numia *espingole* sau *espingale* (din care probabil s'a făcut prin rea pronunţare *espagnole* şi deci *spaniolă*, cum din *Stutzer* s'a făcut *struţiac*), numită în limba germană atît *Blunderlächse*, cît şi *Strebenraumer* şi care nu sînt decît ceia ce s'a numit ulterior *tromblon* = *Schusswaffe mit erweiterter Mündung.*

„Întrebuinţarea acestui soiu de arme de către Moldovenii din secolul al XVII-lea nu trebuie să ni pară curioasă, de oare ce găsim asemenea arme la vecini, cu o sută de ani mai de vreme. Aşa la Museul naţional din Zürich există o armă (panoplia 85 a sălii de arme) de tipul trombloanelor, care a fost luată de trupele din Lucerna, de la Turci, într'o luptă din anul 1520. Ţeava de oţel e prinsă de pat cu inele de argint. Aprinderea se face prin o platină cu cremene (cocoş cu cremene). Partea inferioară a patului e încrustată cu sidef şi argint.“

Prin o altă comunicare domnul general Rosetti ne lămureşte că „arma numită *espingole* era o armă care-şi *împrăştia loviturile*, fie prin *forma tronconică a ţevii*, fie prin alăturarea *mai multor ţevi* formînd un soiu de mitralieră, numită de Germani *Drehorgel* sau *Orgelgeschütz*“. Se pune deci întrebarea care era tipul utilisat de Buhuş. Credem cel d'intăiu, întru cît Buhuş se lupta *călare* şi nu putea să întrebuinţeze decît tipul

www.dacoromanica.ro

mai uşor. Ce priveşte însă numirea *„spaniolă“*, trebuie, de şi înclinăm spre motivarea de mai sus, să menţionăm că în secolul al XVI-lea a fost inventat în Spania cocoşul cu cremene, aşa-numitul *„Schnapphahnschloss“* [1], încît ar fi posibil ca acest tip atunci nou să fi purtat numele *„spaniola“*, care să fi trecut prin *tradiţia familiară* până în secolul trecut. În ce priveşte cuvîntul *„Stutzer“*, ar fi de observat că se întrebuinţează şi azi în forma *„Stutzen“* pentru puşti de vînătoare scurte şi ghintuite [2].

Sever Zota.

Sfîrşitul lui Constantin Şerban Cîrnul

Răspuns d-lui N. C. Bejenaru.

I.

Data ce am fixat criticii polone în prosă a lui Miron Costin (1677) [3] a avut darul să dea naştere unei polemici. În anuariul *„Cercetări Istorice“* 1923), d. I. Minea a amintit de o scrisoare a lui Constantin Şerban-Vodă aflătoare la Muzeul Ardelean din Cluj, pe dosul căreia se găseşte o însemnare în ungureşte din care ar reieşi, după părerea d-sale, că la 24 Maiu 1674 se aflase în Alba Iulia de moartea acestui Domn pribeag [4]. Cum în scrierea pomenită a lui Miron Costin Constantin Şerban e arătat ca fiind în viaţă, ar resulta că această cronică a fost scrisă înainte de 1674.

Am răspuns d-lui Minea [5], arătînd că: a) din însemnarea de pe scrisoare nu resultă moartea lui Constantin Şerban la acea dată, b) avem documente care dovedesc că el trăia şi după 1674, c) din cuprinsul cronicii se pot scoate dovezi că a fost scrisă după data fixată de d. Minea.

In nl. de lanuarie 1927 al revistei «*Arhiva*», d. N. C. Bejenaru, un elev al d-lui Minea, iea apărarea profesorului său şi

---

[1] Mayer, Enciclopedia, art „Handfeuerwaffen“.

[2] V. şi *ibid.*, notiţa „Stutzen“.

[3] P. P. Panaitescu, *Influenţa polonă în opera şi personalitatea cronicarilor Grigore Ureche şi Miron Costin*, pp. 99-100.

[4] I. Minea, în *Cercetări Istorice*, I, Iaşi, 1925, pp. 414-416.

[5] *Revista Istorică*, XII, 1926, pp. 9-12.

www.dacoromanica.ro

caută să aducă elemente noi în discuţie[1]. Aceasta mă sileşte să reiau încă odată chestia, lămurind unele fapte greşit înţelese de d-nii Minea şi Bejenaru.

II.

În răspunsul său d. B., autorul unei tese de doctorat despre Constantin Şerban[2], nu se ocupă propriu-zis de data scrierii lui Miron Costin: pe d-sa îl interesează mai ales sfîrşitul aceestui Domn, despre care crede că murise la 1679. Ca atare nu discută din argumentele mele amintite mai sus decît documentele, cu ajutorul cărora am căutat să arăt că el trăia şi după 1674. A proceda astfel este din punct de vedere metodic o eroare. Cîtă vreme argumentele scoase din textul lui Miron Costin rămîn în picioare, dovedind că această cronică este scrisă după 1674, rămîne stabilit că pribeagul Cosntantin-Vodă, pomenit în textul ei ca viu, trăia după această dată. Deci, chiar dacă d. B. se interesa numai de soarta acelui Domn, trebuia să discute argumentele ce am scos din cariera lui Matczynski şi din alusia la bătălia de la Hotin[3].

În realitate d. B. nu discută cronica polonă a lui Miron Costin pentru că nu cunoaşte de loc problemele ridicate de opera marelui cronicar, nici discuţiile urmate în jurul lor. Numai aşa ne putem explica de ce d-sa în două rînduri afirmă că răposatul I. Bogdan a stabilit că data cronicii lui Miron Costin, pe care o discutăm, este anterioară anului 1674, adecă aşa cum susţine d-sa şi d. Minea[4]. În realitate I. Bogdan în cartea citată de d. B spune *tocmai dimpotrivă*, fixînd o dată şi mai tîrzie decît cea admisă de mine[5]. În articolul d-lui B *„Pribegia lui Constantin-Vodă Şerban“*[6], la care ne trimite pentru aceste ches-

[1] N. C. Bejenaru, *O ipotesă falsă*, *Arhiva*, XXXIV, 1927, pp. 34-44.

[2] *Arhiva*, XXXI, 1924, pp. 14-26, 227-242; XXXII, 1925, pp. 99-115, 196-221; XXXIII, 1926, pp. 35-45, 192-204.

[3] P. P. Panaitescu, *Influenţa polonă*, p. 99 şi *Revista Istorică*, XII, 1926, pp. 11-12.

[4] *Arhiva*, XXXIV, 1927, pp. 35 şi 36, „dată aşezată de I. Bogdan şi C. Giurescu înainte de 1674“.

[5] I, Bogdan, *Cronice inedite privitoare la Istoria Romînilor*, Bucureşti, 1895, pp. 148, 149 şi titlul la p. 139, unde e scrisă data 1689.

[6] *Arhiva*, XXXIII, 1926, pp. 192-204, Fragment din tesa de doctorat.

www.dacoromanica.ro

țiuni, cetim că «pe vremea adăpostului lui Miron Costin în Polonia, Constantin Șerban mai era încă în această țară» (și nota: «I. Bogdan. *Cronice inedite*, 165[1], adecă tocmai cronica ce o discutăm).

Se știe că «adăpostul» lui Miron Costin în Polonia, în timpul căruia I. Bogdan credea că și-a scris și cronica polonă, a fost între anii 1684 și 1686, cum se poate vedea din cronici și din orice istorie literară. Ar resulta că d. B. se contrazice, afirmînd că la 1674 Constantin Șerban murise și trimițîndu-ne în același timp la un articol în care susținea că acesta era încă în viață zece ani mai tîrziu! În realitate însă, d-sa, necunoscînd nici biografia lui Miron Costin, nici ediția lui I. Bogdau, a reprodus pur și simplu o notă a d-lui Iorga, fără să-și dea sama unde îl duce această afirmare [2].

De asemenea d. Minea nu discută afirmația mea că din însemnarea ungurească din 24 Maiu 1674 «găsită» de d. Minea nu resultă că la acea dată Constantin Șerban murise. De și recunoaște că am putut consulta dicționare și cunoscători ai limbii maghiare, totuși crede autoritatea d-lui Miea indiscutabilă [3].

---

[1] *Ibid.*, p. 203.

[2] N. Iorga, *Studii și Documente*, IV, p. CCCX, nota: „Încă pe vremea adăpostului lui Miron Costin în Polonia, Constantin trăia în această țară. V. Bogdan, *Cronice inedite*, p. 165".

Aceasta nu este singura „ipotesă greșită" în acest gen a d-lui B. Ca să se vadă felul cum d-sa citește scrierile întrebuințate, voiu atrage atentia asupra unui alt articol publicat de d. B. în „*Arhiva*": „*În jurul chestiunii lui Negru-Vodă*" (*Arhiva*, XXXIII, 1926, pp. 225-35). Spune că teoria lui Xenopol asupra originilor Țerii-Românești a devenit de actualitate, ceia ce-l silește și pe d-sa să-și spuie cuvîntul, de oare ce d. I. Vlădescu „face o critică nemiloasă" teoriilor lui D. Onciul, adoptând în totul pe ale lui Xenopol în „Adausul" la vol. III din ediția a III-a a Istoriei Romînilor de acesta din urmă (Bâjenaru, *o. c.*, p. 231). D. B. vorbește de „greutatea argumentelor" d-lui Vlădescu, care „zdruncină din temelie teoria fostului său profesor". „Adausul" în chestiune nu este însă opera d-lui Vlădescu, ci este scris de... însuși Xenopol. El apăruse *întocmai așa*, acum doisprezece ani, în ed. a II-a a „*Istoriei Romînilor*" îngrijită de autor (A. D. Xenopol, *Istoria Romînilor din Dacia Traiană*, ed. II, București, 1914, III, pp. 291-306: „Ipotesele asupra Descălecării Munteniei"). Abia acum acest studiu cunoscut de toată lumea a devenit de actualitate pentru d. B., pentru ca să-l atribuie d-lui Vlădescu!

[3] *Arhiva*, XXXIV, p. 29. D-l B. se exprimă astfel: „nu putem contesta d-lui Minea că a tradus greșit acest cuvînt". Nici eu nu contest acest lucru, ci dimpotrivă îl atest!

www.dacoromanica.ro

Aceasta neconstituind niciun argument, sînt în drept să-mi păstrez părerea exprimată.

Voiu observa numai că scrisoarea lui Constantin Şerban, care a dat naştere întregii polemici, precum şi însemnarea din 24 Maiu 1674 nu sînt inedite, cum cred d-nii Minea şi Bejenaru [1], ci sînt publicate încă de acum cincizeci şi ceva de ani [2]. Indicaţia locului unde este publicată scrisoarea în chestiune se află într'o notă din „*Studii şi documente*", IV, ale d-lui Iorga [3], unde sînt citate împreună şi alte scrisori ale lui Constantin-Vodă din aceiaşi colecţie maghiară. *Ceia ce e mai ciudat e că aceiaşi indicaţie o dă şi însuşi d. Bejenaru*, care însă, împrumutînd citatele d-lui Iorga fără să le controleze, nu ştie că e vorba de scrisoarea pe care tot d-sa o declară inedită [4].

III.

Să trecem acum la examinarea documentelor, care dovedesc că după 24 Maiu 1674 Constantin Cîrnul era încă în viaţă. Ele sînt în număr de patru; ultimul este adus acum întîiu în discuţie.

a) 10 Ianuar 1675. Dumitraşcu-Vodă Cantacuzino vesteşte pe Turci că foştii Domni Petriceicu şi Constantin Şerban se aşezaseră la Raşcov, la graniţa Moldovei, cu ajutor polon [5]. D. B. spune: «De unde scoate însă autorul că acest «se aşezaseră» al scrisorii lui Dumitraşcu Cantacuzino ar echivala pentru 10 Ianuar 1675 cu existenţa lor în cetatea de pe Nistru la acea dată? Evident că raportul Voevodului moldovean se raportă la o vreme cu mult în urmă...» [6]. În realitate «se aşezase ă» este cerut de construcţia frasei mele, nu este «al scrisorii». În textul latin ce am reprodus în articolul mieu [7] este presentul: «Raszkoviae consistunt». D. B., neînţelegînd textul, preface presentul în mai-mult-ca-perfect şi crede că astfel scapă de greutate!

De altfel asupra datei aşezării lui Constantin Şerban la Raş-

[1] „*Cercetări Istorice*", I, p. 415, şi *Arhiva*, XXXIV, p. 36.

[2] *Török-Magyarkori Történelmi Emleket, Okmánytár*, Pesta, 1871, V (vol. VII din colecţia întreagă), p. 219.

[3] Iorga, *Studii şi Documente*, IV, p. 260, nota 1.

[4] *Arhiva*, XXXIII, 1926, p. 203, nota 5.

[5] Hurmuzaki, *Documente*, V[1], p. 93.

[6] *Arhiva*, XXXIV, p. 38.

[7] *Revista Istorică*, XII, p. 10, nota 2.

www.dacoromanica.ro

cov nu poate fi nicio discuţie. El venise acolo cu oştirile polone, care luară oraşul de la Turci tocmai la sfîrşitul anului 1674 (după Septembre)[1], aşa că petrecerea Domnului pribeag la Raşcov e in orice cas posterioară datei de 24 Maiu 1674.

b) 24 Novembre 1679. Constantin Voevod trimite regelui Poloniei Ioan Sobieski din Wulka în Polonia[2] o scrisoare venită din Muntenia de la nepotul său de soră[3]. D. Minea inclina să creadă că autorul scrisorii putea să fie Constantin Şerban, dar că data fusese cetită greşit de editor[4]. De altfel singurul Domn romîn cu numele de Constantin exilat în Polonia în vremea lui Sobieski este Constantin Şerban; de Domni necunoscuţi istoriei ar fi o copilărie să vorbim într'o epocă în care documentele abundă. Am arătat că data nu poate fi greşită, de oare ce Constantin Şerban avea în adevăr un nepot de soră în Muntenia, pe Şerban Cantacuzino; e deci firesc să ne gîndim că acesta întreţinea corespondenţă cu regele Poloniei prin mijlocirea unchiului său, mai ales că numele lui nu e menţionat în scrisoarea către rege, ceia ce arată că e vorba de un personagiu înalt şi bine cunoscut regelui. Cum Şerban Cantacuzino se urcă în Scaun abia la 1678, nu putem să fixăm scrisorii o dată anterioară. Chiar dacă nepotul de soră nu este Şerban-Vodă, scrisoarea lui Constantin-Vodă fiind adresată lui Sobieski (Ioan III), este în orice cas o dovadă că data admisă de d. Minea şi Bejenaru pentru moartea lui Constantin Şerban e greşită: Sobieski se urcă pe tron la 19 Maiu 1674; după d. Minea se ştia la 24 Maiu în Ardeal de moartea lui Constantin Şerban[5].

D. B. contestă acum că scrisoarea ar fi a lui Constantin Şerban. D-sa crede că semnătura polonă a lui Constantin Voevod la sfîrşitul scrisorii nu face parte din scrisoare (?), ceia ce

---

[1] N. Iorga, *Studii şi Documente*, IX, pp. 167-8.

[2] Nu pot fixà pe hartă această localitate, fiind un nume extrem de răspândit în toponimia Poloniei, de altfel specific polon. Wolka, sau după ortografia nouă Wólka, e un diminutiv din Wola = sat liber cu privilegiu. Supt ambele forme se găsesc în Polonia o sumedenie de localităţi cu acest nume (v. *Slovnik geograficzny krolestwa Polskiego* sub Wola, Wólka, Wulka).

[3] Hurmuzaki, *Documente, Suplement*, II[3], p. 126.

[4] *Cercetări istorice*, I, pp. 415-416.

[5] De altfel şi data lunii, Novembre, se opune la aşezarea scrisorii în acest interval, oricum prea scurt.

www.dacoromanica.ro

nu înțeleg cum poate fi [1]. D. B. mai emite și altă ipotesă, pe care o preferă celei dintîiu: scrisoarea ar fi a lui Constantin Cantemir [2]. D-sa știe însă că la 1679 acesta nu era încă Domn, că a murit în Scaun și n'a trăit după Domnie exilat în Polonia. De aceia presupune că scrisoarea a fost scrisă de Cantemir ca boier înainte de Domnie și că „orînduitorii arhivului Radziwill din Niezwicy, unde se găsește originalul, vor fi pus din greșa ă iscălitura de Domn a lui Constantin Cantemir pe documentul din 24 Novembre scris și semnat de acesta cu iscălitura lui din vremea boieriei" [3]. Stranii bibliotecari, cari falsifică documentele ce li s'au dat în pază!

Oricum, Constantin Cantemir în nicio calitate nu putea scrie regelui Sobieski din Wulka (Polonia), pentru bunul motiv că în timpul Domniei acestuia el nu a fost niciun moment în Polonia [4].

c) 21 August 1681. Constantin Șerban Voevod cu soția lui fac o danie mănăstirii Sf. Onufrie din Sawrow (Galiția) [5]. D. B. bănuiește că data e greșită, pentru că d. Zotta, editorul documentului, spunea că ortografia lui e stranie. Această observație nu se reportă în niciun cas la dată, care se cetește cu ușurință, după cum m'am putut convinge din decalcul ce d. Zotta a binevoit a-mi trimite după copia bibliotecarului mănăstirii Buczacz [6].

d) 1682, Iunie 15. Constantin Șerban avea o soră, Alexandra, căreia îi dăduse în timpul Domniei moșia Culcații-de-Sus (Ialomița). Lu 1682 se iscă un proces pentru acea moșie. Șerban-Vodă Cantacuzino dă un hrisov la 15 Iunie 1682, în care spune:

[1] Înțeleg ca *facsimilul fotografic* al unei iscăli uri, cum e casul iscăliturii cirilice din scrisoarea aceasta, pe care editorul îl are pe o foaie separată, să se rătăcească și să poată fi eventual atașat din greșeală la altă piesă; nu văd cum se poate întîmpla aceasta cu o parte din text, cum e iscălitura polonă, care nu e dată în facsimil.

[2] *Arhiva*, XXXIV, p. 42.

[3] *Ibid.*, pp. 42-43.

[4] Viața lui C. Cantemir e bine cunoscută din D. Cantemir. *Vita C. Cantemiri*, ed. Iorga, 1923.

[5] S. Zotta, în *Revista Istorică*, XII, 1926, pp. 214-5.

[6] D. Zotta a avut amabilitatea să-mi dea următoarele lămuriri „.... vă trimit aici alăturata copie a începutului și a sfârșitul i copiei documentului din 1681, din care însuși vă puteți încredința că nu poate să existe nici cea mai mică îndoială în cetirea datei, mai ales întru cit copia este făcută cu îngrijire de însuși bibliotecarul mănăstirii Buczacz, neomițându-se nici literele aruncate, nici accentele".

www.dacoromanica.ro

„...aşa pîrà Elina, că este această moşie din Culcaţii-de-Sus peste tot a lor, căci că, fiind mai dinainte vreme moşie domnească, iar *d-lui* Constantin-Vodă sin Şerban-Vodă au dat şi au miluit această moşie.... pe mumă-sa, jupîneasa Alexandra“ [1]. „D-lui“ (dumnealui), era un termin întrebuinţat numai pentru persoanele în viaţă. Foarte caracteristic este faptul că la 1682, Dec. 15, Şerban Cantacuzino, cumpărînd el însuşi moşia Culcaţii, zapisul de vînzare pomeneşte din nou dania lui Constantin Şerban, care e numit de astă dată „răposatul Constantin-Vodă [2], ceia ce arată că moartea lui a avut loc între datele de emitere ale acestor două documente (1682 şi 1686).

În urma acestor dovezi cred chestiunea definitiv închisă.

P. P. Panaitescu.

Un Evreu turcesc despre ţerile noastre în secolul al XVIII-lea

(Urmare)

DAS NEUNTE KAPITEL.

Der übrige Feldzug vom Jahr 1769, und der Russen Eroberung der Moldau und Walachey mit der Hinrichtung des alten Wessir.

Als nun der abgesetzte Wessir in Constantinopel vor seinen Richtern erschien, beschrieb er den grossen Unterschied des türkischen Heeres gegen das russische; aber der Pöbel, der den seitherigen Lügen von Triumphen nicht mehr glaubte, musste ein Opfer haben, und der Sultan musste in den Tod des Wessir willigen, wiewol selbiger sein Eidam war; also wurden ihm und dem abgesetzten Hospodar und dem Dolmetscher die Häupter abgeschlagen. 2) Und man steckte nach einigen Monden vor einer Pforte des Serails des Vessirs Haupt auf einen Pfahl, und des Hospodars seines auch auf einen; des Dolmetschers Körper aber ward an einen Pfahl gespieset, und ihm sein Haupt zwischen die Beine geschoben, und man heftete Aufschriften über diese

[1] Şt. Greceanu, *Genealogii documentate*, II, Bucureşti, 1916, p. 299.
[2] *Ibid.*

www.dacoromanica.ro

drey Pfäle. 3) Die Schrift über dem Haupte des Wessirs lautete: Haupt des vormaligen Grosswessir, Mehmed Emin-Pascha, welchem als obersten Feldherrn in dem kaiserlichen, laufenden Jahres zu führenden Kriege, sowol das Schatz, als das Kriegsheer, und völlige Gewalt gegeben, zugleich aber der Befehl ertheilt worden, dass selbiger mit den Ministern, Beamten, Räthen, und den alten im Kriege erfahrnen getreuen Männern einstimmig in allem zu Rathe gehen solle. 4) Er hat aber, aus übertriebenen Stolz, Hochmut, und üblen Anschlägen, die Glaubensfeinde nicht angegriffen, sondern an einem von dem Feinde weit entlegnen Orte sich aufgehalten, und die Zeit vergehen lassen; durch welches dann er die Gemüther der in den kaiserlichen Lager befindlichen Staatsbeamten und Kriegsleute erbittert und aufgebracht, und vermittest Entziehung der Lebensmittel und des gewöhnlichen Gehalts unsere Heere geschwächt und in Nothstand versetzet. 5) Beynebst, da die Feinde Choschim belagerten und des Tatarchan Hoheit demselben von der Ankunft des feindlichen Kriegsheeres Nachricht ertheilt, und sowol einige Mannschaft, als auch die nöthige Rüstung von ihm verlangt, hat derselbe den verführerischen Worten des enthaupteten Dolmetscher vielmehr Glauben beygemessen, und hat also in Leistung des nöthigen Beystandes sowol mit Mannschaft, als nöthiger Rüstung eine sträfliche Nachlässigkeit geäussert, durch welches er sich sowol die Fortsetzung der Belagerung, als auch die Noth und Beängstigung der in der Festung befindlichen Rechtgläubigen zu Schulden kommen lassen; und, da er, den allerhöchsten Befehl zuwider, desgleichen auszuüben sich unterstanden, so ist selbiger zufolge des geheiligten Fetwa gebührend abgestraft worden. 6) Die zwote Schrift lautete: Haupt des verwerflichsten Kallimaki Lighori[1], gewesenen Woywoden von der Moldau, welcher die von Seiten der kaiserlichen Schatzkammer zur Einkaufung des Proviants baar dargegebene vier hundert Beutel Geld frevelhafter Weise verschwendet, den ungläubigen Feinden verschiedene Lebensmittel zugesendet, und dadurch zum Verräther des Reichs sich gemacht hat. 7) Die dritte Schrift lautete: Schändtlicher Körper des Unterthan Nikola Drako, gewesenen Dolmetscher der Pforte, welcher als ein Verräther und

[1] Gligore.

www.dacoromanica.ro

Spötter des Reichs mit dem enthaupteten Woywoden von der Moldau sowol in der Verrätherey, als in der den ungläubigen Russen geleisteten Hülfe einverständig gewesen. 8) Dies war das traurige Ende der Herrlichkeit des Wessirs, und seine Zurückberufung unendlich unterschieden von der Zurückberufung Gallitzens, damit derselbe zu Sanct-Petersburg im grossen Rathe allda seine Meynung sagen möchte; und Romanzow ward an seine Stelle verordnet, doch, weil jeder gerne erst seine Anschläge zum Ziel bringen wollte, so bl eb jeder bis zu Ende des Feldzugs bey seinem Heer, mtt aller Zufriedenheit der Zarinn. 9) Die Verlassenschaft des enthaupteten Wessir betrug sechs und dreysig Millionen Piasters, die man alle in den kaiseriichen Schatz brachte; auch fand man in seinem Pallast zu Constantinopel eine Kiste mit fünf tausend Aegretten, das ist Büschel von Federn des Reigenkopfs, kosthar gefasst, welche wie die Ordenszeichen bey den Christen zur Belohnung der Tapferkeit ausgetheilet werden; er mochte aber wol aus einem Wahrsagergeiste vorher gesehen haben, dass er sie nicht nöthig haben würde. 10) Doch war er kaum erwürgt, als es dem Sultan gereute, wie er auch Ursache hatte, denn, wenn derselbe aus zu grosser Behutsamkeit geirret hatte, so war der neue Wessir ein ungestümer und tollkühner Mann, ohne Wissenschaft und Erfahrung, welches alle Paschen beym Heer wussten; und, als Gallitzinn desselben Schwäche merkte, lockte er ihn durch einen listigen Rückzug in das Netz. 11) Also zog Gallitzin mit seinem Heer in der Nacht vor dem 13 Tage des Monden August auf zwo schwagen Brücken über den Niester zurück, gleichwol in Gef hr von einem Haufen türkischer Reuter, welcher nur drey tausend Schritt den Russen im Gesicht stand, überraschet zu werden; aber diese Türken lagen im tiefen Schlaf, ohne Sorgen, und eschienen erst um vier Uhr des Morgens, als die Vögel ausgeflogen waren. 12) Die Brücke wurde abgebrochen, die Russen zogen in ihr Lager, das Volk speisete vor den Augen der Türken, welche auf einer Anhöhe waren, und ohne Ferngläser alles sehen konnten, was allda geschahe; am folgenden Tage zogen die Russen eine Meile weiter vom Niester und lagerten sich zwischen Kaminieck und Chotschim, und waren zwölf Tage lang stille, dass die Kriegsknechte des Feldzugs Ende vermutheten. 13) Siehe, da regte sich der Grosewesir Moldanwanschi Ali-Pascha, und machte Anstal-

www.dacoromanica.ro

ten über den Fluss zu setzen, und die Russen zu bestreiten; da machten sich die Russen auf, und liessen ihre Zelte und Wagen hinter sich dass sie ihren Feinden entgegen zögen. Zwo Nächte brachten sie unter beständigen Regen unter freyen Himmel zu, und am dritten Tage schlugen sie wieder ihr Lager auf unten der Festung Chotschim vor dem Antlitz ihrer Feinde. 14) Um diese Zeit sahen die Pfaffen der Türken, welche die Stunden ausrufen auf den Thürmen der Moscheen zu Constantinopel den schrecklichen Kometen, welcher sich dem Erdkreis zeigte; darüber gerieth der Pöbel auf ihre Anzeige in grosse Bestürzung, als über eine schlimme Vorbedeutung, und der Himmel machte die Furcht ihres Aberglaubens wahr. 16) Inzwischen war es erstaunend, wie sehr der Diwan das türkische Volk zu deren Trost mit falschen Siegen hintergieng. Um die Zeit verkündigte er auch eine Niederlage der Russen, welchen sie auf der Seite von Brac'aw erlitten haben sollie, und wovon er den Datum listig versehwieg, und dieser vorgespiegelte Sieg war nichts anders, als der Zug, welchen zu Ende des Julius ein Theil vom Heere des geschlagenen Seraskiers Mehmed-Pascha, von Tartarn und Conföderirten begleitet, nach dem polnischen Antheile der Ukraine und der Woywodschaft Braclaw vorgenommen hatte. 17) Diese Unmenschen hatten ihr Lager bey Dymow, eine Meile von Berzade, und richteten gar entsetzliche Verwüstungen mit Sengen, Brennen und Tödten an, und besonders liessen sie in Poddberze die abscheulichsten Spuren davon zurück, wovor sich die Natur erschütterte. Der Woywod von Braclaw, Fürst Jablonowski, verlor bey dieser Gelegenheit hundert und fünf und neunzig Dörfer und sieben Städt, und dem Krongrossvorschneider Grafen Potocki wurden an die sieben tausend Menschen weggeschleppt. 18) Eben so geschahen die Einfälle von diesen Türken und Tartarn auf der Seithe von Pokutien und anch über den Niester von solcher Seite von Chotschim; und waren sie bis Dluzek und Melince, und zwischen Horodenka, Zaleschzyk, in welchen Gegenden sie auch die Kinder an die Sättel banden und so mit fortschleppten. 19) Die Baarer Conföderirten selbst sahen dies mit Widerwillen an konnten es aber nicht ändern, aber sich eine Vorstellung machen, was sie für herrliche Bundesgenossen hatten, und wie trostreich es ihrem Vaterlande ergehen wurde, wenn der Ewige die verfluchten Wünsche ihres Grimmes mit

www.dacoromanica.ro

Erhörung krönte. Aber nun waren sie einmall vom Pful des Verderbens umschossen, wie ehemals dort ein Mensch, der einen Wahrsagergeist aufnahm, von diesem Geiste des Ob ohne Kraft der Rückkehr hingerissen wurde. 20) Gott aber liess den Bösen Willen nicht, und, so wie das grosse Heer der Russen überall siegten, so drungen auch von Romanzowschen Heer schon zu Ende des Julius kleine Haufen bis nach Jassy hindurch; und einer dieser Haufen holte aus dieser von den Türken selbst verheert gewesenen Hauptstadt in die zwei hundert Arnauten heraus. 21) Diese Griechen waren dieser Gefangenschaft froh, und schwuren freudig den Russen Treue, und hieben selber alle ihnen vorkommende zerstreute Türken nieder, auch zeigten sie den Russen acht Meilen von Chotschim die hölzernen Pontons an, welche der Seraskier dort angelegt hatte, um sich derselben zum Uebergange nach Kaminieck zu bedienen. Diese Pontons wurden von den Russen insgesammt verbrannt, darzu nahmen sie von Jassy viele Wagen voll Wein mit. 22) Das grosse Heer der Türken des Wessir selber gegen den Fürst Gallitzin ergriff nunmehr auch ein Engel des Verderbens; denn, nachdem zehen Tage lang das russische Heer, nur zwei und vierzig tausend Männer stark, dem Wessir, den Tartarn und dem groben Geschütz von Chotschim, das dessen rechten Flügel erreichte, getrotzt hatte, focht dem Wessir sein ungestümer Schwindelgeist an, den Russen den Garaus zu machen; 23) Am zweyten Tage des Septembers giengen fünf tausend Türken über den Niester diesseits der Russen auf das Ufer, sie wurden aber sogleich noch in derselben Nacht mit Verlust von sechzehen Fahnen und vieler Beute von den Grenadiers der Russen mit Bajonetten niedergestossen, und die übrigen über den Niester getrieben, worinne viele ertrunken, und die Kosaken jagten nach. Diese Schmach wollte der Wessir rächen, darum kam er am neunten Tag Septembers mit dem ganzen Heer über den Niester, und umringte das Lager der Russen von allen Seiten. 25) Da erhub sich ein harter Streit; die Russen hatten in den vor ihnen gelegenen Wald fünfzehn Battalions gestellt, welche vier Stunde lang schossen, und es sahe schlecht für sie aus; denn sie wurden von dem Heer abgeschnitten, und von den Jengitscheri in den Seiten und im Rücken angefallen, auch bis auf den äussersten Rand des Waldes zurück geschlagen, ihre Verhacke erstiegen,

www.dacoromanica.ro

und vier ihrer Kanonen erobert. 26) Aber das Glück der Russen wachte dennoch auch hier über ihnen, der Türken Hitze erlosch, sie wurden im Anrücken überdrüssig, und wandten wieder um; auch hinderte das Feuer von den vielen Schreckschanzen der Russen die ihr Lager umgaben, die Reuter der Feinde wagten es nicht über einen Kanonenschuss sich dem Viereck des Fussvolks der Russen zu nähern. 27) Hier ermannten sich die Russen, und verfolgten die weichenden Feinde, und diese eilten nach ihren Brücken, und ihre Menge drängte und stopfte sich, und die Russen stachen und schossen darunter; da ersoffen der Türken ein gräuliche Anzahl, dass der Strom ganz mit Turbans ihrer Ertrunkenen bedeckt war, und auf dem Schlachtfelde lagen auch über sieben tausend Leichname ihrer Erschlagenen.

(Va urmà.)

DOCUMENTE

domneşti şi particulare privitoare la Oltenia

comunicate de **T. G. Bulat.**

I.

Cu mila lui Dumnezău Io Radu Voevod şi Domn a toată Ţara-Rumănească, fecior al marelui răposatului Mihnei-Vodă, nepotul bătrînului şi prea-bunului răposatului Alexandru Voevod, dat-am Domnia Mea această poruncă a Domniei Mele Oanei şi feciorilor lui cîţi Dumnezeu îi va da, ca să-i fie moşie la Igoi, partea feciorilor lui Drăgan, toată, din cîmp şi din pădure şi din apă şi din sălişţea satului şi de preste tot hotarul. Pentru că au cumpărat Oana aceasta mai sus zisă moşie toată de la feciorii lui Drăgan: de la Stan şi de la Pîrvu, drept 6 capre. Şi au fost acolo aldămăşari Vălcan şi Stoica din sat. Şi iară au cumpărat Oana moşie la Igoi, partea Radului Lepcea toată, de la Radu Lepcea, drept un cal, însă din cîmp şi din pădure şi din apă şi din sălişţea satului şi de preste tot hotarul. Şi au fost acolo adălmăşari Stanciu Săcară din sat şi din Purceşti feciorii Gogulei, Stanciu şi Neagoe şi Cărleta (*sic*) Grecu. Şi iar au cumpărat Oana moşie de la Ega, partea toată de preste tot hotarul, drept 100 aspri gata şi drept o chivără. Şi au fost acolo adălmăşari Dumitraşcu şi Stan ot Sitoaia i

www.dacoromanica.ro

Roman. Şi iarăşi să fie lui Stan moşie la Igoi, partea Stoicăi Bărlibaşi toată, din câmp şi din pădure şi din apă, şi de preste tot hotarul, pentru că au plătit Stan biru Stoicăi Bărlibaşii în patru ani, de au dat 1.213 aspri gata. Şi iarăşi să fie Stanciului şi muerii lui Ancăi moşie la Igoi toată a socru-său Miclei, pentru că au dat Miclea zestre: şi cu biru şi cu ce au chieltuit Stanciu şi cu tată-său Stan pentru Chiru Miclei 500 aspri. Şi iarăşi Oanei şi Oprii să fie moşie la Igoi, partea Stanei mumesăi cei vitregi, toată de preste tot hotarul, pentru că au dăruit şi au miluit Stana pre fii săi cei vitregi, ce s'au zis mai sus, pe Oana şi pe Oprea, ia de a ei bună voe, ca să-i fie pomană. Şi iarăşi să fie lui Stan şi feciorilor lui, Oanei şi Oprei, moşie la Igoi, partea Anei toată, oricîtă să va alege, de preste tot hotarul, pentru că Oana au cumpărat, Oana şi Oprea, de la Ana drept 600. Şi iarăşi să fie Oanei şi fămei lui, Stanei, moşie la Bereşti, din partea Scurtei, a treia parte, pentru că au dat Scurtea fie-săi Stanei şi ginere său Oanei zestre. Iară pentru acele două părţi de moşie Scurteai *(sic)* şi ginere-său Oanei au cheltuit pentru bir socru-său 800 aspri. Şi iarăşi să fie Oanei moşie la Igoi două locuri la lazi *(sic)* şi un loc supt mal lîngă hotar, pentru că acele trei locuri le-au cu[m]părat Bara din Bodeşti de la Badea şi luga drept 150 —, iară apoi Bara le-au vândut Oanei drept 150 aspri şi drept o cămaşă. Însă să să ştie aceste moşii, şi de cu[m]părătoare şi de bir şi de zăstre, că sînt toate din zilele altor Domni bătrâni, din zilele răposatului părintelui Domniei Mele Mihai-Vodă, ş'au văzut şi Domniea Mea cărţi veichi de la alţi Domni. Şi au văzut Domnia Mea şi cartea părintelui Domnii Mele Mihnei-Vodă pentru aceste moşii, veichie şi sfărâmată şi arsă; pentru acia o am înoit şi o am întărit cu această carte a Domnii Mele, ca să ţie ei cum au ţinut şi mai dînainte vreme. Şi au vândut aceşti de mai sus zişi numiţi oameni aceste mai sus zise moşii şi de cumpărătoare şi de milă şi de zăstre de a lor bună voe, cu ştirea tuturor megeşilor den prejurul locului. Drept aceia am dat Domnia Mea acestor mai sus zişi numiţi oameni, ca să le fie lor moşie de baştină şi ohavnică, lor şi feciorilor lor, nepoţilor şi strănepoţilor lor, şi de niminea să nu să clătească, după zisa Domniei Mele. Iată şi mărturii pune Domniea Mea pe jupan Tudor Vel Ban de la Craiova i jupan Pana biv Vel Vist. i ju-

www.dacoromanica.ro

pan Vintilă Vel Vornic i jupan Nica Vel Logof., Dediul Vel Vistiar i Cărstea i jupan Fota Vel Post.; isprav. Nica Vel Logof. Şi am scris eu, Stan, nepotul lui Stan ot Săveşti, în oraşu Târgovişte.

Noem. 25, lt. 7121.

Acest izvod s'au tălmăcit dupe cartea cea slovenească asămenea, Florea ereu, dascăl slovenesc ispisah.

II.

Izvodul cărţii lui Gavril Moghilă-Vodă, ficior lui Simion Moghilă-Vodă.

† Dat-au Domnia lui această poruncă a Domnii Lui Părvului cu fraţii lui şi cu feciorii lui cîţi Dumnezeu i va dărui, ca să fie în pace dă rumînie, de acum nainte, de către jupăneasa Dumitra şi de către fetile ei Negruşa i Marga şi de către ginerii dumisale anume Brăin (?) i Dragomir, asemenea şi de către ficiorii lor, pentru o pără ci au avut înaintea Domnii Lui Părvul cu jupăneasa Dumitra şi cu fetele ei şi cu ginerii săi, care s'au zis mai sus. Pentru că au fost vândut Stan, tatăl Pîrvului, o deanie *(sic?)* de moşie în Drăgoi Barbului Clucer., încă în zilele lui Mihail-Vodă; şi au fost făcut frăţie Stan cu Barbu Clucer. Iar de-aci Stan, dacă au văzut că nu poate trăi cu Barbu acolea, iar el ş'au spart casa şi s'au mutat la acea moşie a lui ce să chiamă Viezur[ea], în capul văilor. De atunci păn acum, după moartea lui Stan, tatăl Părvului, şi a fraţilor lui, iar ei tot au fost în pace; iar, cînd au fost în zilile Domnii Lui, iar jupăneasa Dumitra cu fetele ei şi cu ginerii, cari s'au zis mai sus, ei vrea să rumînească pe Pîrvu cu fraţii [rupt], şi zic cum că s'au fost vândut în zilele lui Mihail-Vodă ca să fie rumîn. Iar într'acè Domnia Lui au căutat şi au judecat după direptate şi după legea lui Dumnezău şi cu toţi cinstiţii dregătorii Domnii Lui; şi au văzut Domnia Lui şi cartea lui Mihail-Vodă la mîna jupănesei Dumitra, de cumpărătoare, şi n'au găsit Domnia Lui pe Stan, tatăl Pîrvului, şi pe fraţii lui, ca să fie scrişi romîni, ci au găsit Domnia Lui numai moşia lor vîndută; iar Stan şi ficiorii lui nu s'au fost vândut ca s[ă] fie rumîni. Deci au rămas jupăneasa Dumitra cu fetele ei Negruşa i Marga şi cu gineri-său Dragomir Arm[aş] de leage şi dè judecată dinaintea Domnii Lui, cum mai mult mestecătură

www.dacoromanica.ro

şi trabă să nu aibă ei de acum nainte cu Pîrvu şi cu fraţii lui, ca să fie în pace şi sloboz de acum înainte de către Dumitra şi de către fetele ei şi de către ginerii ei şi de către feciorii lor şi de către tot neamul lor, şi de către nimeni neclătit, peste porunca Domnii Lui. Iată şi mărturii Domnia Lui au pus: jupan Enachie Vel Ban al Craiovei, i jupan Ivaşco Vel Vor., i jupan Papa Vel Log., i — Vel Vis., i jupan Mihul Vel Spăt., i Mihalache Stol., i Buzinca Com., i Vlad Pah., — Vel Post., i jupan Papa Vel Log., i Neagoi Log., care au scris în Scaunul Curţii, care să cheama Trăgovişte, la luna lui Mai 29, de la Adam lt. 7128, iar la limba românească s'au scris acum, la Oct. 11, lt. 1634.

III[1].

† Jupan Tudosie Spătaru i jupăniţa ego Mara, fata răposatului Banului Predei Buzescu, scris-am zapisul nostru la mâna acestor omeni ot Sacoţii *(sic)* cum să să ştie că ne-am milostivit spre ei şi ne-am făcut pomană de i-am slobozit, de s'au răscumpărat, de ne-au dat bani 22 de mii de bani, să fie judeci şi în pace de către noi şi de ficiorii noştri noştri şi de tot neamu nostru. Că i-am slobozăt de bună voe a noastră, toţi omeni, cu tot hotarul lor, până în Tărăia; iară dila Grecaşori (?) cu toată moşiia lor, precum iaste scris în zapisul lor de la...[1] i a Voicăi, să fie slobozi şi în pace; că s'au răscumpărat cu toată moşia lor. Iară cine să va ispiti preste tocmeala noastră a mai învălui, să fie proclet şi anatima i blăstămat de Vlădica Hs. şi de 318 ije vă Nichie şi să lăcuiască într'un loc cu Iuda şi cu Ariia; ferul şi piatrile i acioaia să putrezască, iară trupurile acelora să nu mai putrezască,

Mţa Sept. dni 8, vă leat 7128.

IV.

† Adică eu Lupul Saramet *(sic)* şi Pătru i Necola i Lupul Ciăhoiul şi cu toţi săteani, ot Hubavii, ot sud Gorjiul, scris-am şi mărturisăm cu cinstit al nostru zapis ca să hie di mare credinţă la mâna lui Hamza şi a Ghirghini ot Alun, cum sa s[ă] ştie că nol am fost fugiţ, iar Domnu nostru ne-au pus fără voia lor în spinare, di ne-au plătit de biruri şi di toate dajdiile

[1] Dacă nu este originalul, socotesc a fi o copie din sec. al XVII-lea.

www.dacoromanica.ro

noastre. Deci Domnu nostru ne-au dat să-i fim rumâni, să ni ţăi moşăi în bani, au să ni vânză undi va fi voia. Iar noi am căzut cu rugăciuni şi ne-am tocmit şi ne-am plătit di tot de căţi bani au dat păntru noi, şi ne-am împăcat ca să avem pace unii de cătră alţii, dinaintea Domnului nostru. Şă mărturăi: Hamzucul ot Sănişti i Grozea armaş ot tam i Mihai ot Drămarsă (?) i Drăghici, frati-său, i Radu Giul. Aceasta scrim ca să crează. Pis Udriş[te] ot Şarinea[sa].

Ms. Av. 7152.

(Patru degete aplicate cu cerneală.) Udriş[te] pisah.

V.

† Dat-am cartea noastră Diicului Poenariu Post., ca să aibă şi a stăpâni moşie în Iazăr şi funea Tereuzăi, sud Vâlcea, partea cumnatu-său lui Gheorghie Popescul, feciorul Stanciului diaconului, din cămp, din pădure, din siliştea cu pomet, şi de peste tot hotarul, oricât să va alege, cu bună pace de cătră cumnatu-său Gheorghie, ce scrie mai sus. Pentru că o au cumpărat Diicul Poenarul cu bani gata în tl. 11. Şi iar să aibă a stăpîni Diicul Poenariul şi o moară şi o pivă, în moşia Iazărul din apa Olteţului, care o au cumpărat iar de la cumnatu-său Gheorghie, ce scrie mai sus, în bani gata tl. 54 şi jumătate[1]. Şi iar să aibă a stăpâni Diicul Poenariul ce iaste mai sus numit o vie din Măgura, ce să chiamă Cărstăneşti, de peste tot hotarul al trellea loc, care o au cumpărat iar de la cumnatu-său Gheorghie, drept tl. 20. Care s'au făcut suma banilor, cu moşia dentr'aceste trei hotară şi cu viia cu moara şi cu piva tl. 86. Şi iar să stăpânească Diicul Poenariul, din partea cumnatu-său lui Gheorghie, moşie de tl. 2, bani 106, care au zalogită la unchi-său Calotă diaconul, drept aceşti bani, pentru cheltuiala hotărnicii, şi Diicul Poenariu au întors acea cheltuială tl. 2, bani 106, partea cumnatu-său lui Gheorghie. Care moşie ce scrie mai sus i-au fost şi lui de moştenire şi de cumpărătoare de la moşii şi părinţii lui, după cum arată zapisul lui de vânzare, ce au dat la mîna cumnatu-său Diicului; care zapis l-am văzut şi noi întărit cu iscălitura şi pecetea lui şi cu alţi boiari iscăliţi mărturie, şi pusă peceţile, scris de la luna lui Aprilie, 28 anul 7231. Şi, de când le-au cumpărat Diicul Poenariul, tot le-au stăpînit cu pace, pă[nă] acum. Iar,

[1] Original.

www.dacoromanica.ro

când au fost acum, s'au sculat cumnatu-său Gheorghie cu gălceavă asupra lui, zicând că, când au vândut aceaste moşii cu viia, cu moara şi cu piva, au avut altă vorbă osibită între dânşii, adecă cum că, când va putea Gheorghie să facă banii, să-i dea cumnatu-său Diicului, şi să-şi ţie moşiile; iar Diicul zicea cum că n'au avut nicio vorbă osibită, numai au cumpărat bine aceale moşii ce scriu mai sus, cu zapis. Care, viind amândoi de faţă înaintea noastră, şi fiind pricina după cum scrie mai sus, şi văzînd Diicul gălceava ce are asupra lui, au poftit ca să-i dea cumnatu-său Gheorghie banii şi să-şi ţie moşiile. Numai zicea ca să întoarcă şi cheltuiala ce au făcut într'aceale moşii. Care noi rânduim doi boiari ca să meargă acolo la aceale moşii să vază, de cînd le-au luat Diicul de la cumnatu-său Gheorghie, cum au fost şi acum cum sânt, şi câtă cheltuială va fi făcut la vie, la moară şi la pivă.., şi, câtă cheltuială vor fi făcut, să întoarcă Gheorghie şi cheltuiala şi banii ce i-au dat pe moşie cumnată-său Diicului, şi să-şi ţie moşiile şi viia şi moara, cu piva cu pace. Şi cumnatu-său Gheorghie, neavând bani să-i dea, singur au poftit ca să nu mai meargă boiari, ci să-şi ţie cumnatu-său Diicul cu pace, după cum [i] le au vândut dintîi cu zapisul lui. Pentru acè, dupe dreptate, dăm această carte a noastră Diicului Poenariului ca să aibă a ţinea şi a stăpâni aceaste moşii, dintr'aceaste trei hotară, ce scriu mai sus, cu viia, cu moara şi cu piva, cu bună pace de către cumnatu-său Gheorghie Popescul şi de către tot neamul lui, după cum l-au cumpărat cu zapis, şi mai multă pricină de acum înainte la mijlocul lor pentru aceasta să nu mai fie. Datu-s'au în Craiova. Mart 6 dni, lt. 7234.

(Pecete aplicată de ceară albă cu vulturul bicefal.)

Gheorghe Cantacuzino, Gligorie Băleanul, Radu Golescu, Ilie Ştirbeai, Staico Vist.

Din porunca chesariceştii Administraţii.

N. de Porta.

* * *

Patru documente botoşănene,

publicate de **N. Iorga.**

I.

Noi, Matei Ghica Voevoda, bjieiu mlstiiu gspdar zemli moldavscoi, dat-am carte Domnii Meale preoţilor ce sânt la besearica

www.dacoromanica.ro

lui Manole cupeţ din Botoşani, unde să cinsteaşte şi să prăznuiaşte întrarea în besearecă a preasfintei curatei Născătoarei de Dumnăzău, să fie volnici cu carte Domnii Meale a stăpăni o casă, cu tot locul casăi căt ţine ograda, din târgu din Botoşani, de lângă bisearica lui Manole cupeţ, ci-au fost a lui Aslanu Armanul, după mărturie ci-au arătat de la Costantin Vornecul de Botoşeni din anii 7252, Fevr 11, în care s'au văzut iscăliţi şi marturi protopop Iordache de Botoşeni şi Iane ci-au fost vătav Mitropolii şi Miron Gorovei cămăraş de ocnă, scriind precum denainte lor au mărturisit Agopşe popa armenescu din Botoşeni c'au fostu de faţă ş'au audzăt cu ureachile sale dăruind Aslan Armanul denainte biscopului lor armenescu aciasta casă cu locul ei căt ţine ograda bisericii lui Manole cupeţ. Dreptu aceaia, după mărturie acestor de sus scrişi care s'au vădzut şi s'au cetit de Vel Logofăt, să aibă a-şi stăpăni preuţii ce vor fi rugători la aciastă besearecă acia casă cu tot locul casăi căt ţăne ograda cu case, şi alţii să n'aibă triabă cu casa, şi să le fie şi de la Domniia Mea întărită şi stătătoare. 7262, Oc 21.

II.

Adecă eu Anxite sin Gligorie Botezatul înpreună cu femeia mè Marie şi cu toţi copii mei dat-am adevărat zapisul meu la măna dum[isa]le giupânului Dimii neguţitoriului pentru că i-am vândut eu o casă a mè, care casă o'm făcut eu şi o'm vândut cu loc cu tot, căt ţine ograda. Şi tocmala ne au fost trizeci şi cinci lei, şi pe tocmala ci-am avut me au dat toţi bani deplin. Şi, când am scos casa la vândzare, întâiu am întrebat tote rudele mele, mahalagi mei, şi nime nu s'au aflat ca să cumpere. Dece, af[l]ându-să dumnalui, am vândut dum-le de a mè bună voe, ca să fie moşie şi dreptă ocină în veci, iar, sculându-să cineva din rudele mele sau dintr'alte nemuri ca să răspundză ceva, cu mine să-şi întrebe, iar dumisale să-i dè bună pace. Şi la aciastă tocmaiă s'au tăplat oameni buni bătrâni târgoveţii de aici de târgu din Botăşeni, cari mai gios s'au iscălit. Şi casa este la mahalà lângă bisarica lui Manolei şi lângă Pavăl crav. Şi petru credinţa am pus degetele.

Eu Antrici sin Gligorie Botedzatul am vândut.

Eu Marie femeia lui Andreciu.

www.dacoromanica.ro

Eu Vasile brat lui Andreciu.
Dumitraşco Brian Cost.
Eu Pavăl crav m'am tămplat.
Eu preutul Dumitraşcu martur di la bisiariaca Manolu.
Eu Costantin Cenuşă am scris cu dzisa lor.
Ion protopop ot Botoşeni.
Eu Zahereia crav.
Eu Simion Stihe.
Eu Simion Botezat.

III.

Adică eu Avram sin Marcu starosti dat-am adevărat şi încredinţat zapisul meu la mâna dumisale jupânului Dimitre Micresa făclier precum să să ştii că i-am luat de la dumnealui 200, adică doî sute de lei, pe care bani să aibu a-i da său de acum şi păn la lăsatul săculuí de postul mare, cu tocmala ca să-mi dei pe oca de său căte 17 parale, şi cât său va eşi de la trunchiul meu tot la dumnelui, să aibu a-i duce său tot cu acest preţ. Şi eu la alţi făclieri să nu fiu volnic a da său făr numai dumisale, şi, dându său de aceşti bani, dumnelui să aibă a-mi mai da bani, căţi îmi va trebui. Şi pentru credinţa m'am iscălit jidoveşte. 1806, Aut. 15.

Am scris cu zisa lui
lord. P...

IV.

† Adică eu Iftimie, femeia Zaharii starostele de ciocli ot Botăşeni, dat-am adevărat zapisul meu la mâna gineri-meu lui Timoftie pentru că i-am vândut eu o casă ci-am avut noi aice în târgul Botăşenilor, la mahalaoa lui Sti. Gheorghie, cari casă este făcută de mine şi de bărbatul meu. Deci i-am vândut-o de a mè bună voe, de nime silită nice asuprită, ce de a mè bună voe, ca să fie moşie şi dreptă ocină în veci dum. şi copiilor şi ne[po]ţ şi strănepoţi pă în veci. Şi tocmala ne au fost una sută lei, şi pe tocmală ci-am avut ne au dat toţi bani deplin. Şi la aciastă tocmală s'au tăplat târgoveţi omeni buni bătrâni şi tineri cari mai gios s'au iscălit, şi ş'au pus degetile. Lt. 7280, Iuni 4.

Eu Eftimei, femeia Zahiei staroste, am vândut, am pus şi degetul.

www.dacoromanica.ro

Eu Dorohteiu căpitan m'am tănplat.
Eu Nastasie sor Zahariei. Eu Vasile sătarosti di ciocli. Eu Zaharie ...Grebce.
Eu Ion Stihie m'am tămplat. Eu Costantin sin Ion Stihie.
Eu Ioniţă căsap. Toder Bunduc.
Eu Costantin Cenuşă am scris cu zisa lor.
(Pecetea cu: Pecete târgului Botoşăni. 1780.)

DĂRI DE SAMĂ

Dr. P. Cazacu, **La verità storica nulla questione della Bessarabia**, Bucureşti, 1926.

Bun resumat al chestiei basarabene. Se citează, după Casso, **Rusia la Dunăre** (Moscova 1913), declaraţii ruseşti despre prada făcută de soldaţii Ţarului după 1812 şi nemulţămirea poporului până jos (p. 7), despre fuga ţeraniilor (pp. 8-9), cari se tem să nu fie supuşi şerbiei, „regim diametral opus structurii sociale a principatului Moldovei, unde ţeranii se bucurau de cea mai largă libertate individuală" (p. 9). După ştiri tot de acolo, luarea Basarabiei trebuiă să fie o compensaţie pentru Austerlitz (p. 10). Se sperase ambele Principatele, în care s'ar fi pus patru guvernatori (p. 11). Ar fi fost prima cucerire de creştini (pp. 11-2). La 6 Iulie 1812, Ţarul se gîndia şi la Constantinopol, ca reşedinţă a unui Impărat slav „ori măcar grec" (p. 12). Folositoare ştirile după războiu. Bune ilustraţii (dar Alexandru-cel-Bun n'a făcut Cetatea-Albă).

* * *

Octav Minar, **Caragiale, omul şi opera**, Bucureşti, 1926.

Foarte multe lucruri nouă în această carte, vrednică de toată lauda.

Aflăm din ea că înaintaşul lui Caragiale a fost unul din „volintirii" de la 1769 ai fraţilor Mihai şi Pîrvu Cantacuzino (numele de botez „Vlidiko" e însă imposibil), că el a luat pe o fată a Clucerului Ion Nistor, rudă cu pravilistul, din care căsătorie s'au născut Costachi († 1877), Iorgu şi Luca Caragiale. Se dă o bună biografie şi portretul lui Costachi Caragiale. Extrase într'ales din ziarele contemporane. Facsimile din afişe (ce este-

www.dacoromanica.ro

tic executate la „Foaia Sătească"!) şi din cărţi („O soarè la mahalà"). O scurtă biografie a lui Iorgu Caragiale (1814-74), care e şi autor dramatic. Luca (1817-85) joacă în roluri din piesele fratelui mai mare. Répey, care laudă pe soţia lui, Caliopi (portretul ei pe p. 18), e un preţuit scriitor de cărţi didactice (v. pp. 17-8). I. L. Caragiale e fiul celei de-a doua soţii, Catinca Muru. Născut la 29 Ianuar 1853, la Mărgineni, unde tatăl, retras din teatru, avea o mică fermă. E elevul harniculuî, dar puţin ridicolului institutor ploieştean Zaharia Antinescu. Învaţă şi gimnasiul la Ploieşti. Girant de ziar, la „Alegătorul liber", apoi la „Unirea democratică". Trece ca sufler şi copist la Teatrul Naţional din Bucureşti. Suplineşte la liceul Sf. Gheorghe pe Anghel Demetrescu ca profesor de istorie.

Autorul revelează întâia publicaţie a lui Caragiale, „Claponul" din 1877 (se dă şi un facsimile al „foii hazlii şi populare", „ieftină şi bună"). Uimitoare dialogurile şi multă virtuositate în versurile satirice. Se adaugă şi „Calendarul claponului".

De aici Caragiale ajunge la „Timpul". Nu înţeleg de ce se trece îndată la „Moftul Romîn" apărut numai în 1893. Rolul lui Caragiale la „Vatra" lui Coşbuc, de care se vorbeşte pe urmă, a fost mult mai mic. Polemica lui cu Vlahuţă e un trist incident.

Un alt capitol cată a se ocupa întâiu de „personalitatea lui I. L. Caragiale". Cu dreptate se desaprobă excesele criticei exilatului asupra tuturor stărilor de lucruri şi tuturor individualităţilor de la noi. Se dă scrisoarea prin care Caragiale cere lui T. Maiorescu direcţia Teatrului Naţional (pp. 82, 84). Funcţii umilitoare: registrator la Administraţia centrală a Regiei Monopolurilor Statului; se suprimă postul în 1901. Apariţia lui ca lector al operei proprii, p. 94. „Birtaş şi berar", p. 95 şi urm. Procesul de „plagiat" cu un calomniator insan, p. 101 şi urm. (splendida pledoarie a lui Delavrancea cuprinde pagini de critică pătrunzătoare care nu se vor uita; v. şi 234 şi urm. Ciudată apărarea lui I. Tanoviceanu). Curioasă colaboraţia cu autorul pentru a strămuta în teatru „Făclia de Paşte". Apoi plecarea la Budapesta, unde plănuieşte revista „Momente libere" (p. 143 şi urm.) şi în Germaniia. O întreagă filosofie a lui Caragiale e expusă supt forma unor destăinuiri făcute d-lui Minar.

A doua parte presintă opera. Prelucrarea „Romei învinse" a

www.dacoromanica.ro

lui Parodi. Caragiale ar fi tradus şi „Lucreţia Borgia" a lui Hugo. Se arată cum „Noaptea furtunoasă" s'a desfăcut dintr'o glumă în prosă, care fusese publicată în „Almanahul Claponului". După „Noaptea Furtunoasă" şi „Conul Leonida", colaborarea cu d. Iacob Negruzzi pentru transpunerea în prosă a „Hatmanului Baltag" de N. Gane (de ce se reproduce toată povestirea, luată, de altfel, cum spune Gane, din Dickens?). Urmează „Scrisoarea pierdută". Foarte frumoase paginile de critică a teatrului (p. 233 şi urm.), La urmă se presintă piesa inedită „Reporterul Caracudă".

* * *

C. Paparigopoulos, Ἱστορία τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, 5-e édition soignée par Paul Karolidès, Athenes, 1925.

Minunata carte a marelui istoric, grec, cuprinzînd istoria poporului său considerată într'o singură desvoltare de la vechii Elini, peste Bizanţ, până la regele Gheorghe I-iu, apare, prin grija profesorului Karolides, într'o nouă ediţie de cinci volume admirabil ilustrate şi splendid legate.

* * *

H. Focillon, **Raphaël** (în „Maîtres anciens et modernes sous la direction de Gustave Geffroy"), ediţii Nilsson,, . Paris, f. an.

Nu e nevoie să se spuie că această frumoasă mică lucrare, atît de bogată în cuprins, se sprijină pe cea mai largă informaţie. Dar e de relevat, dacă se mai simte nevoia, talentul cu totul extraordinar al autorului, un scriitor de rasă, care cuprinde şi un istoric evocator şi un apreciator, cu o nesfîrşită gamă de caracterisări din cele mai subtile a părţii tehnice din opera de artă.

Atîtea lucruri nouă sau pentru întăia oară subliniate. Dulcele, armoniosul Rafael, contra căruia se îndreaptă atîţia fanatici apărători ai dramaticei neisprăviri, apare aici ca trecut prin multe încercări şi strecurat prin multă modestă critică de sine. El se înfăţişează şi ca un admirator şi ucenic al plăsmuitorului de măreţii supra-umane care e Michel-Angelo. O parte cu totul realistă se înseamnă la acela care e de sigur şi poetul celei mai senine şi zîmbitoare ideologii.

Ilustraţia serveşte foarte bine această atît de reuşită încercare de a înoi un subiect asupra căruia se scrie de secole. La înce-

www.dacoromanica.ro

put, înfăţişarea operei de tinereţă, dibuitoare, dacă vrea cineva, dar de o atît de fermecătoare nevinovăţie, prin „rîsul cavalerului", cu atît de drăgălaşa înfăţişare a tinereţei lui şi cu graţia femeii din dreapta, care-i întinde mănunchiul de flori. Apoi, spre sfîrşit, cu tablourile clasice şi dovada măestriei portretistului, cele două splendide desemnuri, represintînd unul pe voinicii pescari plecaţi cu năvoadele asupra apei în faţa păsărilor care-şi cer hrana şi infinita delicateţă, aşa de „sufletească" şi de modernă din Venus şi Psyche, în care 'n faţa frumuseţei uimite a celei d'intăiu se ridică lumina de gîndire a celeilalte.

* * *

General Radu Rosetti, **Partea luată de armata romînă în războiul din 1877-1878,** Bucureşti, 1926.

O introducere clară (Notele regelui Carol trebuiau alăturate cu actele înseşi, date în cartea mea **Correspondance diplomatique de Charles I-er).** Se întrebuinţează şi inedite: rapoarte ale maiorului Burileanu care se află, fără îndreptăţire, în arhiva personală a familiei Brătianu, nişte însemnări ale lui Vintilă Rosetti (ms. 4773 al Academiei Romîne). Urmează paragrafe despre desvoltarea armatei româneşti de la Regulamentul Organic încoace. Şi aici, după cartea francesă a lui Ulysse de Marsillac şi **Monitorul Oastei** pe 1865, ştirea despre ofiţerii romîni trimeşi, ca să vadă războiul în Mare, la Mesina, la Gaeta, în Algeria şi în Mexic (p. 100). Inoirea armamentului (1897 puşti Minié; 1868 puşti Dreyse, 1869 puşti Peabody; 1875 oferta de Chassepots; p. 10). De la 1869, concenrări; ultima la 1875 (p. 103). Puţine mitraliere, p. 106. La 1876 se caută a se căpăta serviciile generalului Traian Doda şi colonelului Urs de Margine, pe cari Austro-Ungaria-i refusă (p. 108).

Autorul constată că războiul nostru a început fără niciun plan (p. 28); se dau şi motivele. Măsuri pentru paza Dunării încă din Iulie 1876, pp. 28-9. Se păzesc şi Bulgarii de la Bolgrad (p. 29). Se fac manevre în toamna anului (p. 30). Fortificaţii la Bărboşi şi Calafat, p. 32. Nouă concentrare în April următor, p. 33. La 8 Maiu, prima tragere turcească asupra noastră, **ibid.** Pentru moralul bun al trupelor pp. 35-6. Încă din Iulie pregătiri de trecere la Vidin, oprită de Ruşi, p. 36. Declaraţii ruseşti că nu ne vor ca tovarăşi, ci doar ca auxiliari supt comandă străină,

www.dacoromanica.ro

pp. 115-6. I se spune clar, la 24 Maiu, generalului Ghica, agentul romîn la Petersburg; la 30, Gorceacov ni scrie lămurit: „M. S. Impăratul nu doreşte de loc cooperarea României peste Dunăre", p. 116. Şi după crisa de la Plevna ni se cere să primim comanda rusească şi ni se refusă acţiunea militară separată între Ischer şi Vid (pp. 37-8, 118). Construirea podului nostru (material lucrat la Galaţi şi la şcoala de meserii din Craiova), p. 40 şi urm. Marşuri greşite, împovărătoare, pp. 41-3. Se părăseşte, după cererea Ruşilor, punctul de trecere de la Siliştioara, p. 43. De la Corabia, I. I. Brătianu şi Eugeniu Carada organisează **ibid.** La 6 Septembre 38,000 de oameni cu 108 tunuri sînt în faţa Plevnei (p. 44).

Intăiul atac la Griviţa, care iea reduta no. 1, e considerat de autor ca un „insucces" sau măcar „lipsa unui succes complect" (p 59). Se arată causele, venind din nepregătirea comandamentului. Al doilea atac, din 18 Septembre, se mîntuie şi mai rău, D. Rosetti constată acelaşi succes moral, de şi recunoaşte că trei regimente s'au „culcat", refusînd să meargă mai departe, din care causă e decimat 15 de dorobanţi. Trupele nu se descurajează însă, cu toată venirea toamnei, aprigă (pp. 65-6). Atacul „local" de la 19 Octombre contra Griviţei no. 2 se face cu un moral scăzut; încercarea se mîntuie răpede cu o retragere (p. 68). Reluat, el nu aduce decît perderi mari, „atacul descoperit" neputînd reuşi faţă de soldaţi entusiaşti, avînd toată pregătirea necesară (p. 69). Se relevează valoarea luptelor date contra lui Osman-Paşa în momentul ieşirii lui (p. 74 şi urm.). Romînii participă energic la ele, şi ei sînt aceia cari ocupă, după cererea populaţiei bulgăreşti, Pleevna. Ei provoacă întăia predare a Turcilor prinşi din toate părţile (pp. 74-5). Se deschid redutele. Predarea lui Osman, p. 75. Ruşii trebuiră să împartă cu noi prisonierii şi trofeele, p. 146. Urmează luptele pe Vid şi pe Lom, p. 76 şi urm., Greşeli de conducere ale colonelului Slăniceanu, **ibid.** Rahova n'a fost „cucerită", spune autorul, ci ocupată după plecarea Turcilor, p. 81. Incă o „izbîndă necomplectă", duşmanul putînd să scape, cu toate împrejurările aşa de nefavorabile, p. 81. Se dă şi ajutor Ruşilor lui Gurco în regiunea Belogragicului, p. 82. Unii, la Ruşi, erau pentru zăbovirea ostilităţilor până în primăvară, p. 83. Explicarea necesităţii acţiunii separate a Romînilor în Vest, p. 84. Operaţiile

www.dacoromanica.ro

contra Vidinului, p. 85 şi urm. Frig, tifus exantematic; mor 15 medici din 212, pp. 86, 156. Şovăiri de comandament fac să se iroseasca adesea calităţile excepţionale ale trupei, p. 92. Nu era artileria necesară pentru a lua, după izbînda de la Smîrdan, Vidinul, p. 93. In acel moment, Ignatiev, în trecere prin Bucureşti, cerea retrocedarea Basarabiei sudice, p. 93. Cavaleria românească a trebuit să împiedece încercarea Ruşilor de a ieşi, la Piteşti şi Tîrgovişte, din zona lor de trecere, p. 94. Şi acum soldaţii sînt gata de sacrificiu, pp. 94-5. „Şapte batalioane şi şapte escadroane de trupe de poliţie s'au transformat în peste 54 batalioane, 46 escadroane şi 144 tunuri, trupe de campanie" (p. 95), — aceasta e conclusia. Pierderile au fost „peste 4.000" de oameni, p. 96.

„Scriu istorie şi nu un roman istoric; ca atare fac constatări de fapte", spune d. Rosetti. Cetitorul va fi de aceiaşi părere. Numeroase planşe.

* * *

Jean Baras, **Porcelanul**, Bucureşti, 1926.

Intins studiu comparativ, însoţit de numeroase planşe. Consideraţiile privesc mai mult tehnica. Se înşiră geografic atelierele, Partea relativă la Romîni lipseşte. Execuţia părţii artistice e cu totul remarcabilă.

* * *

James T. Shotwell, **An introduction to the history of history**, New-York, 1923.

Această frumoasă lucrare pleacă de la o introducere la o culegere de probe din istoriografia antică. Incepe prin „miturile şi legendele" preistorice. Se trece la „cărţi şi scrisoare", la „măsurarea timpului". „Analele egiptene" cuprind, fireşte, puţin material, mai mult arheologic, ceva mai mult „memoriile babiloniene, asiriene şi persane". O întreagă secţie, a II-a, priveşte istoria evreiască până la Flavius Iosephus. Homer deschide istoriografia grecească. Herodot ocupă un capitol, ca şi Turcidide. Prin retori se merge la Polibiu şi la urmaşii lui. Secţia a IV-a e romană. Varro, Cesar şi Sallustius merg împreună. Tit-Liviu prinde capitolul următor (foarte justă preţuire). Tacit urmează. Patru pagini despre epoca de la Sultoniu la Amian Marcelin. Ceva şi despre era creştină şi un post-script. Bogată bibliografie după fiecare capitol. **N. I.**

www.dacoromanica.ro

Episcopul Roman R. Ciorogaru, *Zile trăite*, Oradea-Mare 1926. Multe ştiri nouă şi folositoare în acest bogat volum de amintiri. Ardeleni din Regat cari, la 1914, cer să meargă contra Ungurilor. Această observaţie: „Ideia unirii tuturor Romînilor a trăit şi s'a desvoltat de sine în conştiinţa poporului românesc ca o parte integrantă a sufletului său. Nu politicianii sînt represintanţii iredentei romîne, ci dascălii neamului românesc, cari au făcut mesianitatea acestei conştiinţe naţionale. Era o ideie a cării realisare nimeni dintre noi nu credea să o ajungă" (p. 12). Germanii sfidători cari pornesc cîntînd acasă (p. 13). Invasie străină *(ibid.)*. În tren, batjocuri pentru „ţiganii" de soldaţi romîni pe cari Germanii îi vor strivi (p. 14). 600.000 de Romîni de peste munţi merg buimaci la „topitoarea de pe front" (p. 16). Deodată ei cer cîntece şi steaguri româneşti *(ibid.)*. O dată ca vrîstare cu colorile habsburgice (p. 17). Elevii pleacă în Romănia şi se fac „dorobanţi" (p. 20). Atitudinea politicianilor din Regat la 1914 (pp. 26-7). Spînzurarea preoţilor şi învăţătorilor sîrbi, pp. 27-8. Alţii morţi de foame. Între ei şi Romîni din Timoc, p. 29. Amintiri despre Wilhelm al II-lea, student la Bonn: agitat, distrat, lipsind de la examenul de-acasă, pentru care venise, ca rector, un învăţat de talia lui Kekub. Caută ceremonii în Buschenschafte şi altfel (p. 32). Negocierile lui Ştefan Tisza cu Romînii urmează. Femei care merg la front cu merinde şi ajută pe orfani, p. 40. Şi în Ardeal Germanii profanează bisericile şi strică şcolile Romînilor, p. 43. Prisonierii ruşi, p. 44. Sila împrumutului de războiu, *ibid.* Moşnegii trimeşi cu căruţele în Serbia, p. 44. La 7 Decembre 1915 d. Goldiş ceteşte în Parlament armistiţiul naţional al Romînilor, pp. 46-7. Despre Mitropolitul Meţianu, p. 59 şi urm. Era dispus să nu plece din Ardeal la venirea Romînilor, p. 61. Splendida lui îngropare, pp. 61-2. Se reuşeşte a se zăbovi alegerea urmaşului, de şi guvernul ameninţă cu un administrator numit (pp. 62-3). Recruţii cu Mangra, din 1910, p. 64 şi urm. Suprimarea „Romînului" şi alegerea aceluia, p. 68 şi urm. Peste douăsprezece zile Romănia întră în războiu. Declaraţiile de neutralitate ale clerului ortodox ardelean, p. 75. Mutările la Orade ale ambilor Mitropoliţi, p. 79. Internările, p. 79 şi urm. La 29 Octombre Mangra e hirotonisit, p. 80. În Februar 1917 episcopul Radu e silit să facă la magnaţi declaraţie contra Romăniei, p. 84 şi urm. Tisza cade; se face colonel de hu-

www.dacoromanica.ro

sari, p. 91. Programul de desfiinţare a Romînilor în cartea secretă a lui Hiszar Adolf şi „zona culturală", p. 92 şi urm. Audienţă la zimbitorul rege Carol al IV-lea, p. 96. Statificarea şcolilor confesionale, p. 96 şi urm. Răspunsul Bisericii ortodoxe, p. 99 şi urm. Protestările, p. 106 şi urm. Abia la 6 Novembre 1918 noul ministru de Culte revoacă statificarea, decisă de Apponyi şi menţinută de Zichy, p. 116. Odioasa „zonă etnică", p. 126 şi urm. *Se revelează importanţa adunării de la 12 Octombre în Oradea, la d. Aurel Lazăr, fiind de faţă, afară de d. Maniu, absent, toţi şefii politici ai Romînilor* (p. 144 şi urm.). Se declară comitetul executiv al partidului naţional romîn ca „organ politic al naţiunii romîne din Ardeal şi Ungaria" şi se alege un „directoriu" de şase până la Adunarea Naţională. Moartea lui Mangra, pp. 146-7. Revoluţia urmează, p. 152 şi urm. Ţeranii cer „dreptate şi pămînt", p. 157. *La 8 Novembre vine vestea că Wilson a admis unirea românească*, p. 163. Dar şi că Franchet d'Esperey a pus Murăşul graniţă, *ibid.* Cei patruzeci şi cinci de ţerani romîni arşi de Urmánczy, p. 166. Rugăciunea episcopului Papp, 170-1. Adunarea de la Alba-Iulia, p. 172 şi urm. Presiunea mulţimii asupra tuturor autonomiştilor, fie şi provisorii ca d. Maniu, p. 174. Revanşa comunismului maghiar, p. 178 şi urm. Apáthy cu Secuii ţine Clujul, p. 195 şi urm. Şaizeci de morţi la Sighiştel. p. 220 şi urm. Între comunişti, agitatori şi profesorul Alexiev din Budapesta şi fiul său, p. 234.

CRONICĂ

Din ziarul „Astra" de la Tîrgul-Murăşului pe 1926:

«Unul dintre documentele numeroase şi evidente despre vechimea Romînilor în Secuime e că, de şi în multe privinţe mulţi Romîni supt presiunea împrejurărilor locale, sociale, religioase şi politice s'au maghiarisat, totuşi şi Secuii au împrumutat de la Romîni nu numai cuvinte de prima necesitate, ci şi datini religioase cu caracter străvechiu naţional românesc. Acestea sînt colindele de Crăciun şi alte producţiuni pentru umblarea cu Vicleimul.

Cu această datină străveche s'au ocupat în mod special şi istoricii maghiaro-secui. Între aceştia şi istoricul Orbán Balázs din Odorheiul secuiesc.

www.dacoromanica.ro

Acesta, în cele şase tomuri publicate la 1867, *Descrierea Secuimii*, tomul II, pagina 153, recunoscînd originea veche românească a acestei datini şi ceremonii religioase, reproduce alocuţiunile celor cinci păstori în portul vechiu românesc şi în rolurile pe care le-au avut păstorii în Bethleem la naşterea lui Hristos.

Aşa, primul păstor, *Bucur*, trezindu-se din somn, scoală pe al doilea păstor, *Barbul*, cu cuvintele: *„sculaţi mintyenaş, păculari“* (sculaţi numai decît, păcurari). La aceasta Barbul, trezindu-se, întreabă mirat: *„Cse?“* (ce?). Apoi, iarăşi Bucur: *„Dar am spus, krizsi maj fortatye“* (grijeşte, măi fărtate). Barbul răspunde: *„Ba nu Kristos, numa kokoşu o kikirit“*. Al treilea păstor, Todor, cuvintează: *„Dare toţi mai aicse?“* (Dar toţi mai sînteţi încă aici?). Al patrulea păstor, *Niculaj*, trezeşte din somn pe păstorul al cincilea, mai bătrân, *„Moşul“*, cu cuvintele: *Skále, moi fortatye, skále, moi vén ungyas, lukru jeste dutye ala lok“*. (Scoală, măi fărtate, scoală măi, bătrân uncheş, că este de lucrat). Atunci *„Moşul“* îl întreabă: „Cse?“, iar *„Niculaj“* răspunde: *„Aşa fie si kái lasă aduca moj“*.

În urmă toţi cinci păstorii, îngenunchind înaintea pruncului Isus, îi oferă darurile: un miel, un caş, piei de miel, o bucată de mălaiu, numit de dînşii *„male“*, iar „Moşul“ îi oferă o curea ţintuită-brodată, cu cuvintele: «Oh, Doamnye Sfuntule». Apoi cu toţii, la invitarea primului păstor şi în sunetul fluierului păstorului al doilea, se dau la joc românesc, săltînd şi cîntînd: *„Hupa, juca, zice Tudoriţe şi Bucure şi Maciuche, hupe, hup!“*, iar *„Moşul“* îi strigă celui cu fluierul *„sufle bine măj“* şi joacă şi el, iar un alt păstor îl opreşte cu cuvintele: *„Nu sufle, vén şipa — destul“* şi îl trage la o parte cu cuvintele: *„Hai de-aicea, moj Moşule!“*.

Numitul istoric, la sfîrşitul acestei descrieri, observă cu dreptate că Romînii din Secuime din timpuri străvechi au fost păstori, iar Secuii conlocuitori au reprodus misterul Naşterii Mîntuitorului cu toată sinceritatea, bogăţia limbii, şi în mod poetic.

Istoricul Simon de Keza, în «Chronicon Hungaricum», reprodus şi de Alexiu Korányi, Viena, 1781, pagina 62, scrie: *„Secuii cu Romînii au avut aceiaşi soartă în munţii mărginaşi şi, fiind amestecaţi, au învăţat a folosi literele Romînilor (Blachi)“*.

Numeroasele cuvinte româneşti de prima necesitate sînt folo-

www.dacoromanica.ro

site de Secui. Între acestea: *Estena* = stînă, *bács* = baciu, *csoban* = cioban, *isztrunga* = strungă, *kosár* = coşer, *monyitor* = mînător, *budaka*, = budacă, *krenta* = crintă, *pornyalni*, = pornealâ, *komárnic*, = comarnic, *kásu-turó* = caşcaval, *damikát* = dumicat, *ferincalni*, *komunikálni*, *krucsázni*, *tzarina*, *tzarinasok*, *loc*, *ficsorfata*, *falamia*, *fertát* şi altele nenumărate, etice-etnografice. Elie Cîmpeanu, protopop".

*

In *Mélanges d'histoire offerts à Henri Pirenne*, I (Bruxelles 1926), d. Henri E. de Sagher tratează despre trecerea în Anglia, supt Eduard al III-lea, a ţesătorilor din Flandra şi Brabant. D. A. de Saint-Léger presintă „charta" dată de contesa Ioana oraşului Lille în 1255. D. Louis Halphen crede că recucerirea Mediteranei de la Arabi în veacurile al XI-lea şi al XII-lea ar fi fost o restabilire a vieţii economice, deci şi culturale, ca şi cum prin Arabi s'ar fi produs o împiedecare. D. Henri Hauser vorbeşte de ideile economice ale lui Calvin. D. Léon Leclère, discutînd părerea mea despre caracterul exagerat ce se atribuie Marii Carte englese, încearcă să aleagă din ea (15 faţă de 22 articole) ce s'ar aplica şi altei clase decît a nobilimii şi ar putea să însemne inaugurarea unui spirit nou în raporturile politice: *numai cinci o spun explicit.* D. Abel Lefranc se ocupă de întâiul profesor de latină la Collège de France, Latomus (mîndrie naţională francesă contra Germanilor) la p. 7.

În al doilea volum, d. Rostovţev se ocupă de „urbanisarea" şi noua „ruralisare" a Italiei romane.

*

În *Analele Dobrogei*, VII, un articol asupra bisericii Sf. Nicolae din Tulcea, de d. Brutus Cotovu. Am semnalat în alt nr. articolul plin de informaţie, nouă, al d-lui I. Georgescu despre coloniile germane din Dobrogea. Acelaşi presintă o călătorie mai recentă a unui German (Carl Schuhardt, 1884). D. Karadja resumă, foarte pe scurt, observaţiile lui Wilhelm Hamm, *Südöstliche Steppen und Städte*, Frankfurt-pe-Main, 1862.

D. Teodor Balan presintă documente bucovinene privitoare la familia Hîjdău (fete din ţară care pleacă la Constantinopol cu Doamna lui Constantin-Vodă Moruzi, p. 126).

D. C. Brătescu dă nume româneşti din Bulgaria.

*

www.dacoromanica.ro

În *Arhivele Olteniei*, V, 28, note de d. Constantinescu-Iaşi despre biserica Sf. Dumitru din Craiova. Păr. Ştefan Cioroianu vorbeşte despre poetul bănăţean Iuliu Grozescu, de origine olteană. Documente despre preotul din Ostrovul Mare în epoca Regulamentului Organic. D. C. N. Mateescu presintă plîngerea lui Anton Pann că i s'a luat de stareţa de la Surpatele soţia, pe care, de altfel, o furase din mănăstire; ea avea cu dînsa şi un prunc. D. T. G. Bulat dă foi de zestre din secolele al XVIII-lea şi al XIX-lea (una a lui Antonie Nicolantin, negustor) şi testamentul din 1846 al Elisavetei Budişteanu. Inscripţia din 1816 a bisericii din Căzăneşti (Vîlcea), comunicată de d. T. G. Bulat. D. dr. Laugier tratează despre „comoara neolitică de la Bratovoeşti". «Silişteа numită *La moara de hîrtie*" în 1842, p. 451.

*

În *Codrul Cosminului*, II, 1925, d. Claudiu Isopescu dă „O predică românească ţinută în Roma la 1608". E vorba de forma românească, dată la Roma, de călugări, unei salutări poliglote (douăzeci de limbi nouă) la primirea ambasadorului Franciei. Fiindcă ambasadorul era însuşi ducele de Nevers, candidatul uneltitor la coroana Împăraţilor bizantini, limba noastră se impunea. Vorbitorul e Franciscanul ungur Lovas, care introduce fonetismul şi ortografia limbii sale. Autorul aminteşte că şi în veacul al XIV-lea Antoniu de Spoleto se lăuda că ştie limba noastră (după Hurmuzaki, I ^{2}, p. 217; p. 279). Dacă studentul roman Ioan Vaida, fost «eretic» (sfîrşitul secolului al XVI-lea) era probabil Romîn, e de sigur Ungur calvin urmaşul său, Francisc Albinus, vre-un Fehér (p. 280). Lovas ştie foarte prost limba noastră, aşa încît textul lui, extrem de curios, nu e un document de limbă după Tatăl Nostru al lui Ieronim Megiser din 1592 şi al lui Luca Stroici.

*

În nr. de Crăciun al publicaţiei şcolare *Şoimii* de la Tîrgul-Murăşului, d. Nicolae Sulică publică o scrisoare din 29 Maiu 1714 a lui Gheorghe Cantacuzino către contele Mikes (e vorba de «nişte grîu şi mălaiu» oprite ale contelui; aşa i s'a oprit şi lui Cantacuzino grîul lui şi s'a rugat lui Vodă, „că tare iaste oprit") şi una lui Mihai Cantacuzino, viitorul general rus, din 24 Iulie 1760, către un Rozsnai (cere un bucătar şi un «soponar» cari să nu fie «beţivi, nebuni»).

*

www.dacoromanica.ro

Se anunţă din Liov moartea profesorului Alexandru Barwinski. Răposatul, care cunoştea bine Romănia şi avea, prin soţia care l-a precedat în mormînt, legături personale cu ţara, a fost un foarte distins istoric, din ostenelile căruia a ieşit, pentru Comisia Istorică a Romăniei, forma latină a Cronicei lui Miron Costin.

Alt cunoscător al ţerii şi naţiei noastre, învăţatul orientalist Gawronski, de la aceiaşi Universitate, a închis şi el ochii, la 10 Ianuar, abia în vrîstă de patruzeci şi doi de ani.

*

De la d. Al. P. Arbore, *Rolul culturii în crearea unităţii politice a neamului românesc*, Focşani 1926 (broşură comemorativă cu multe idei într'o formă plăcută.)

*

De la d. Ştefan Berechet, *Cinci documente basarabene privitoare la moşiile episcopiei Huşilor* (Chişinău 1925) şi *Caterisirea preotului şi frăţia de unire, două manuscrise slave aflate în Basarabia* (Chişinău 1924).

*

D. Giuseppe Lugli dă, în *La zona archeologica di Roma* (Roma 1924) un bun călăuz la desgropările din jurul Romei. Multe planuri şi ilustraţii.

*

În D. Bikélas, *De Nicopolis à Olympie, lettres à un ami*, ed. a 2-a, Paris 1885, p. 247, autorul spune că într'o cafenea-„aman" din Pyrgos «orhestra era compusă dintr'un Armean, un Romîn *(Valaque)* şi un Grec. Primii doi cîntau din vioară, al treilea dintr'un fel de chitară" (pp. 247-8).

*

În *Cele trei Crişuri* (Octombre) note despre cele două cîntece româneşti în colecţia, „de la sfîrşitul secolului al XVI-lea", a lui B. Balassa. La una, cuvintele sînt: „Savu, nu lăsa 'n casă fata".

*

Pentru *rumîni* la noi. Cf. la Nichita Choniates ῥωμαῖοι ὑποφόροι (p. 273). Se adauge: ὡς ὑπηρετῶν ἐν σχήματι δούλων, cari dau φόροι.

*

www.dacoromanica.ro

În frumoasa broşură *Centenarul al VII-lea de la moartea Sfîntului Francisc de Assisi, editura Seminarului franciscan din Hălăuceşti* (1926), se extrage din Wadding menţiunea la 1326 a Polonilor minoriţi Luca şi Valentin, ucişi de «barbari» în «Livonia» şi îngropaţi la Siretiu («Sereth»), apoi la 1340 Vlasie şi Marcu, ucişi la Siretiu chiar (tot după Wadding). Menţiunile nu fuseseră până acum relevate. Din *Bullarium Franciscanum* despre «Walachones schismatici quorum nonnulli in pascuis et tentoriis habitant, animalia quibus abundant pascendo»; cea din 1399 despre Franciscanii în «terra Minoris Walachiae».

•

În notele generalului M. Janin, publicate în *Le monde Slave* pe Maiu 1926, generalul notează la 23 Novembre 1916, zece trenuri de muniţii pentru noi la Razdelnaia. La 24, intervenţii la Stavca pentru noi, «ca mai în fiecare zi». «Au aierul destul de desorientat», dar speră în ofensiva armatei a IX-a (13 divisii de infanterie, 13 de cavalerie) la 28, cea din Dobrogea (10 divisii de infanterie, 3 de cavalerie) avînd să fie simultană. Dar se simte neînţelegere între misiunea Belaev şi misiunea Berthelot. 25 Novembre, ştiri rele, tărzii, de la noi: luarea Craiovei («nimic evacuat», spun Ruşii; morile intacte), trecerea Dunării la Zimnicea, «sans protestation, pour ainsi dire, de la part des défenseurs»; primejdie pentru Bucureşti: Janiu o spune Ţarului. Se acusă căile ferate ale noastre de imbroglio. Borisov crede că se pot trimete două corpuri de armată «pour caler les Roumains au Sud de Bukarest», dar cere mare secret asupra opiniei.

•

D. Mihail Gr. Postelnicu dă biografiile, bine informate, ale lui Ciprian Porumbescu şi Gavril Musicescu (Bucureşti, f. a.). În cea d'intăiu, mişcătoare aplausele generalului Todleben la ascultarea doinei cîntate de Porumbescu, pe care ofiţerul rus o auzise pe cîmpiile Bulgariei la 1877 (p. 52). Tot acolo o visită la Verdi, p. 53 şi urm.

•

Propaganda care se făcea la noi pentru libertatea Bulgarlei se vede şi din icoana lui Ἰωάννης πάσης Ἀλβανίας καὶ Βουλγαρίας εὐσεβὴς βασιλεὺς sau ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Βλαδήμηρος pe ms. 45 al Ac. Rom. (Bianu, *Catalogul manuscriptelor româneşti*, I, p. 107).

*

www.dacoromanica.ro

În *Lucrările Institutului de geografie al Universității din Cluj*, II, Cluj 1926, pe lîngă studiul d-lui Vuia despre „Țara Hațegului și regiunea Pădurenilor", pe care l-am analisat pe larg, se dă interesanta revelație a d-lui Vîlsan asupra lui Dimitrie Cantemir ca geograf (planșa Constantinopolului cu palatul lui de la Orta-chioiu, harta Moldovei, profiluri neașteptate de munți în mersul călătoriei în Caucas. De același alt studiu în «Revista Adamachi» pe 1925, no. 4 și *Harta Moldovei de Dimitrie Cantemir*, din „An. Ac. Rom." pe 1924). — De d. Sabin Opreanu *Contribuțiuni la toponimia din Ținutul Săcuilor*. Niciun nume de rîu săcuiesc, p. 177. — D. N. Dragomir vorbește de „trecutul oierilor mărgineni din Sălișteși comunele din jur". Și aici tătărăscul *tărhat* (p. 220).

*

Ephemeris daco-romana, III, 1925, cuprinde: „Aricia, studiu istoric-topografic" de d. Gr. Florescu, „Expansiunea civilisațiilor italice spre Orientul dunărean în prima vrîstă a fierului" de d-na Ecaterina Dunăreanu-Vulpe, „Constantin Brîncoveanu și catolicismul, cîteva știri nouă despre politica lui religioasă" de d-ra Virginia Vasiliu (după două scrisori ale lui Papadopulos-Comnenul, la care stăteau arhimandritul Hrisant Notara și Răducanu, fiul Stolnicului Constantin. Răducanu visitează, înainte de a pleca la Paris, pe cardinalul Albani, viitorul Clement al XI-lea, pe care Domnul îl felicita la 15 Februar 1701, printr'o scrisoare latină, datorită de sigur Stolnicului; se cunoștea răspunsul. Se descopere conflictul dintre cardinalul Kollonics și Mitropolitul Teodosie în chestia «unirii» lui Atanasie de Bălgrad; abatele Papadopoli scrie: «Dio buono, che non sappiamo scriver una lettera en carità»; «il gran Costantino» e Stolnicul: prin el scriau catolicii lui Hrisant. Brîncoveanu iese călare afară din oraș înaintea arhidiaconului devenit Mitropolit de Cesareia, care revenia din Moscova. Popa Nicolae din Sinope ar fi atras la studii în Anglia. Un lung și foarte erudit studiu al d-lui Radu Vulpe despre «Ilirii în Italia imperială romană». (Numele de Taronis se perpetuează supt Bizantini ca Taronàs; se fixează origini ilirice Pelignilor și altor populații central-italiene.) D. Al. Busioceanu se ocupă de „Pietro Cavallini și pictura romînă". Un mosaic al lui (sec. al XIII-lea) dă Adormirea Maicii Domnului absolut oriental (p. 313).

*

www.dacoromanica.ro

„Patriotismul" lui Carol al IV-lea, „patriotismul" lui boem, e titlul unui articol, de J. B. Novák, în *Le Monde Slave*, Maiu 1926 (coroana regilor pe capul Sf. Venceslav, onorarea satului unde legenda pune pe Przemysl întemeietorul, scutul boem şi în armele Imperiului, lauda „glorioşilor prinţi ai Boemiei din al căror sînge înalt se ştie ni-am tras originea", preferarea Boemiei între celelalte „membre ale Imperiului roman", iubirea arătată pentru „dumnezeiasca" — de la *boh* — ţară de naştere, Universitatea din Praga, locul Boemiei în bula de aur, întrebuinţarea limbii vulgare — „amabilis lingua boemicalis" — în ceremonialul său ca şi în justiţie, în şcoală, limbă pe care o vorbia „ut alter Boemus", solidaritate de rasă cu Ţarul Duşan, opere literare în cehă comandate de el, aducerea cultului sfinţilor cehi la Aachen, lauda Cehilor în opera istoriografului de curte, Marignola). În acelaşi nr. articolul d-lui Halecki despre „evoluţia istorică a uniunii polono-lituaniene". Tot acolo note, de d. Jacques Ancel, despre ultima fasă a politicei bulgăreşti.

•

În cartea d-lui Carlo Errera, *L'epoca delle grandi scoperte geografiche*, ed. a III-a (Milan 1926), se va găsi, cu o bogată bibliografie, urmărită până în momentul de faţă, şi cu o largă privire retrospectivă, începînd încă de la Romani pentru a urmà cu Bizantinii (un mapamond din 776 e reprodus la p. 36, apoi altul din sec. XII-III, un al treilea din sec. al XI-lea; la p. 44, „Universul" din secolul al VI-lea al lui Cosma Indopleustul), cu medievalii din Apus (la 883 Englesii lui Alfred trimet o solie la creştinii Sf. Toma ori ai Sf. Bartolomeiu, în India, p. 57 nota 1). Secolul al XIII-lea are un capitol deosebit, afară de familia Polo, înfăţişată aparte. Capitolul VI tratează despre secolele al XIV-lea şi al XV-lea, capitolul VII despre «cunoaşterea Nordului" (de la Normanzi; încă din veacul al X-lea pătrund Norvegienii în Vinland, Hellenland, Markland, în Groenlanda; Frisoni în „ţara negurilor", p. 185, nota 1; de busolă vorbeşte şi Philippe de Mézières, la sfîrşitul secolului al XIV-lea; v. p. 187, nota 1; Querini la 1432 în insulele Nordului). «Calea maritimă la Indii» e presintată în capitolul VIII (încă din 1291 cei doi Vivaldi «spre părţile Indiei», p. 206).

*

www.dacoromanica.ro

In *Calendarul bisericesc* pe 1927, de la Chişinău, editat de revista „Luminătorul", se dă, la p. 39, în facsimile şi traducere, actul lui Ştefan-cel-Mare, datat Iaşi, 5 Februar 7003 (1495), prin care se întăresc pisarului Teodor satele Rezina şi Cinişăuţi la Nistru. De relevat: Rujiră pentru Rujină, numele de botez Ghindă. Apoi un alt document din 1603, de la Ieremia Movilă pentru satul Bravicea, la Orheiu, un al treilea, din 1648, de la Vasile Lupu pentru satul Răspopeni, un al patrulea, din 1708, de la Mihai Racoviţă pentru părţi din Isacovo, un al cincilea din 1670 de la Duca-Vodă pentru locuitorii din Dănuţeni (Bălţi) închinaţi mănăstirii Cetăţuia („decît să mai înblaţi din mână în mână şi la un stăpân şi la altu, mai bine să vă ştiţi şi voi aşezaţi"). Extrem de interesant e actul de la Vasile Lupu, în prinsoare la Constantinopol.

•

Insulele Canare, Madere, Açorele—„redescoperite" la 1432—apar pe la 1344-51; un Maiorcan caută la 1346 «rîul de aur», p. 211; de la 1317 regele Portugaliei dă unui Genoves, amiralul său, o misiune de descoperire; alta, altor Italieni la 1341; p. 212. Opera lui Henric Navigatorul, p. 213 şi urm.; pe atunci Genovesul Malfante pătrunde în Sahara, p. 222; Cadamosto sau Antonio de Noli ajung la Capul Verde, p. 227 şi nota 1. În capitolul IX, „cunoaşterea Apusului înainte de Columb" (Portughesi căutînd dincolo de insulele vest-africane, pp. 272-3; rolul lui Paolo del Pozzo Toscanelli, p. 278 şi urm.: i se atribuie meritul de a fi stîrnit şi călăuzit pe Columb, de care vorbeşte capitolul X). Capitolul XI cuprinde descoperirile până la Magellan (Magalhaens). Urmează epilogul şi două table, a datelor şi a numelor.

•

† **Paul Durrieu.** — În Contele Paul Durrieu, Franţa pierde pe unul dintre cei mai adînci cunoscători ai artei sale medievale. Informaţia sa era extraordinară: nimeni nu ar fi putut să găsească aşa de răpede şi aşa de deplin legăturile, adesea de o aşa de delicată urmărire, dintre operele de pictură aparţinînd şcolilor celor mai deosebite. Era şi un om de cea mai plăcută societate, care răspîndia simpatie în jurul lui.

*

www.dacoromanica.ro

În *The Church Times* din 3 Decembre 1926 d. W. A. Wigram afirmă că biserica din Bogdan-Seraiu era foasta capelă a Varegilor, a «gărzii englese din Constantinopol», şi că ea a fost distrusă de Turci la 1865, fiindcă Englesii ceruseră pietrele de mormînt ale acelora, aflătoare în biserică şi în jurul ei.

•

În «Ioan Molnar-Pinariu, primul medic titrat romîn ca autor medical» *(Clubul medical,* 1924, n-le 5-6) d. Valeriu Bologa pleacă de la „dohtorul Radu", oculist, semnalat de d. dr. Gomoiu în *Istoria medicinei,* pentru a se ocupa de contemporanul ardelean al acestuia. E fiul preotului Ioan, zis Tunsu, şi al Patrosiei; învaţă la Sibiiu, Cluj şi Viena. De la 1771 oculist oficial. Căsătorit, în 1783, cu Săsoaica Ana Regina Sebastian († 1811). La 1792 nobil. Întrebuinţat la Universitatea sau, apoi, „liceul regal" din Cluj. Funcţionează până pe la 1816. Moare la 16 Mart 1815. Datele sînt luate mai ales dintr'un studiu anterior al păr. Lupaş, În ce priveşte operele lui, am arătat că *Istoria universală* e îndreptarea unui manuscript de traducere din limba francesă, venit de dincoace. Autorul descopere lecţia lui de deschidere, din 1791, apărută la 1793 : „Paraenesis ad condotores chirurgiae in lyceo regio academico clandiopolitano habita..., quum primum sua collegia ordiretur, anno, 1791". Nu s'a aflat niciun exemplar. Studiul se termină cu o bogată bibliografie.

În «Date nouă pentru biografia lui Ioan Molnar-Pinariu» (aceiaşi revistă, 1925, n-le 3-4), se înfăţişează detalii de concediu şi de tratament privitoare la acest medic romîn de vază. Istoria lojei francmasone din Sibiiu de F. von Zieglauer dă anul naşterii lui Molnar, 1741, şi locul, «Zood» (Sad).

In *Daco-Romania* pe 1926 se studiază terminologia lui medicală.

În sfîrşit, în *Transilvania,* 1926, no. 2, reproducîndu-se întâiul studiu despre Molnar, se adaugă lămuririle din cel de-al doilea.

În *Postchirurgus* I. M. Popp (aceiaşi revistă, 1925, n-le 9-10) e vorba de un militar ajutător medical din Sibiiu la 1737.

În *Archiv für geschichte der Medizin,* 1926 (XVIII, 1) tot d. Bologa presintă pe un istoric al medicinei dintre Saşii ardeleni, dr. Eduard Gusbeth mort dăunăzi (la început o utilă bibliografie

www.dacoromanica.ro

despre medicina în Ardeal). S'a ocupat de stările medicale din Braşov.

In aceiaşi foaie (XVIII, 3) se vorbeşte de trecerea prin Ardeal a lui Frederic Monavius (von Monau), în 1634-5 (la Cluj, Alba-Iulia) : e chemat ca medic la Braşov, şi ca învăţător în ale medicinei, patru ceasuri pe săptămînă. Trece la Bistriţa. Pleacă din Ardeal la 1637. Călătoria din *Itinerarium Monavii*, în manuscript (unde? În Greifswald?), ar trebui cercetată, credem şi noi.

În „Voci contimporane din străinătate asupra medicinei în ţările locuite de Romîni la începutul veacului al XIX-lea" *(Clujul medical*, 1923, n-le 11-2) se notează acel dr. Chenot, din Ardeal, despre care s'a vorbit dăunăzi în această revistă, dr. Pataky, care ar putea fi rudă cu Vlădica Ioan Patachi. Dar mai ales extrage ştiri necunoscute din „Medicinisches Almanach" de la 1833 a d-rului Iohan Iakob Sachs.

În «Medicina în Moldova la 1838 (după nişte articole străine contimporane)» (din *Revista ştiinţelor medicale*, 1925, n-le 10-11), se extrag lămuriri despre Moldova din acelaşi „Almanah" pe 1839 (se dau şi reţete populare). Se adaugă ştiri de la Czyhak, venit la Viena, mergînd spre Paris.

În *Clujul medical* din 1925 (n-le 9-10), acelaşi scrisese „despre oculiştii romani în Dacia şi Panonia" (d. Al. Lenghel adauge reţete de ochi pe bastonaşe, din acelaşi timp).

•

Tesa d-lui locotenent Iosif Gellner : *Medicii saşi ai secolului XVI şi XVII din Braşov şi Sibiu* (Cluj), 1925, e o lucrare în adevăr remarcabilă.

În primele capitole dă mediul săsesc în aceste două secole, situaţia medicilor în oraşele germane din Ardeal, semnalînd trecerea la noi a d-rului Paul, Braşovean, în 1535-7 (p. 15), cu lista tuturor medicilor cunoscuţi până acuma (pp. 17-9), activitatea literară a lor (dr. Kertzius în relaţii cu Petru Şchiopul şi în misiune la Mihai Viteazul la Codlea; p. 20, nota 2). În capitolul V se presintă d-rul Joseph Klemens Brecht von Brechtenberg, fiu de preot din Strassburg, doctor la 1655, medic de regiment austriac, care se află pe lîngă Brîncoveanu-Vodă, în 1693, apoi în 1710. „Trausch afirmă că a tradus catehismul lui Luther şi multe cîntări religioase în limba romînă şi le-a tipărit

www.dacoromanica.ro

cu litere germane"; încercase a tipări şi un îndemn către Musulmani de a se creştină; de aceia Vodă-l sileşte, plătindu-l, să plece. Ar fi tradus pe Tucidide în româneşte *(Der Ungar)*, 184[illegible]). În Braşov, devine „lector al liceului" (pp. 25-6). A scris şi un „Traité de la circulation des esprits animaux", (Paris 1684). Moare la 8 Februar 1730. Lucruri nouă şi foarte curioase, total necunoscute— şi chiar nesprijinite de aiurea. Se mai citează d-rul Francisc pe lîngă Radu-cel-Mare (p. 28). Lista medicilor chemaţi la noi e complectă (pe lîngă ai lui Alexandru Lăpuşneanu, după socotelile ardelene, cei din 1559, 1568, 1574, 1577, 1578, 1585 şi epoca lui Matei Basarab). Şi o bună tablă de nume.

•

D-na dr. Valeria Nițulescu-Bologa traduce lucrarea profesorului Guiart despre «Medicina în timpul Faraonilor» (Cluj 1926), cu ilustraţii.

*

Cîteva ştiri nouă privitoare la medici se pot adăugi acestei semnalări de lucrări recente pe acest teren.

Vechii doctori de ţară erau, fără îndoială, ca şi în vecini uneori, bărbierii. Îi aflăm şi până foarte tărziu, ca în documentul muntean din *Studii şi documente*, XIV, pp. 262-3, no. 26.

E de crezut însă că la „bolniţi" ca aceia din Simidreni, în părţile Argeşului, supt Vladislav-Vodă, în 1524, trebuie să fi fost şi îngrijitori ai bolnavilor ori ai străinilor adăpostiţi (v. *Arhiva istorică*, I, p. 104, no. 142).

Dar un medic grec *stabilit* la Tîrgovişte apare la 1626: „Iane iatro" (ἰατρὸς — medic), în actul din aceiaşi *Arhivă istorică*, I, p. 16. Lîngă el trebuie pus la 7151 (1642-3), tot în Tîrgovişte, lîngă Matei Basarab acuma acel „Dumitraşco doftorul", care e fără îndoială Romîn, cel d'întăiu al cărui nume ni s'a păstrat (Academia Romînă, *Creşterea colecţiilor*, an. 1912, p. 96). Pentru medicii greci mai tărzii, tot acolo, an. 1907, p. 78.

În Moldova un „doftor" apare la 1665 în ale mele *Studii şi documente*, V, p. 88 no. 53.

Constantin-Vodă Brîncoveanu a avut un medic grec, pe „Panteleon doftorul", al cărui nume de familie e Caliarh, Καλλιάρχης (cf. Aricescu, Condica brîncovenească, p. 38, cu Hurmuzaki,

www.dacoromanica.ro

XIV, p. 472), La Bucureşti dădea consultaţii atunci doftorul Gheorghe Cretanul *(Studii şi documente,* V, p. 633. Un Necula Criteanul, ginerele lui Şain, la Baia-de-Aramă, *ibid.*, p. 130, no. 58, an. 1704).

E cunoscut medicul italian al lui Vodă, „Iacov doftorul", Pilarino, care fusese şi la Moscova (v. Schugler, *Peter the great,* tabla). Pe «Iacov doftorul» îl găsim la Aricescu, *l. c.*, p. 313.

Dar iată un medic *frances,* necunoscut, al Brîncoveanului. Socotelile lui cuprind această menţiune: «La franţozul gerau, simbrie lui de luni 3» (Aricescu, *l. c.*, p. 661).

În epoca Fanarioţilor găsim pe «răposatul Clucer Fîrţog doftorul», care a fost şi la Nicopol, în 1793, şi pe „Clucerul Scullidat doftorul", încă din 1788 (V. A. Urechiă, *Istoria Romînilor,* VI, pp. 85-6). La Craiova, în 1780, pe medicul Gheorghe Hagiul *(ibid,* I, pp. 363-4). În 1798 apare Fotachi doctorul, fiul Şătrarului Nicolae Vartolomeu (Academia Romînă, *Creşterea colecţiilor,* an. 1911, pp. 45-47). S'a pomenit şi de dr. Gomoiu (v. mai sus) oculistul Radu, care „au învăţat meşteşugul înlăuntru Europei de la doftori, de la care are şi atestat că au săvărşit învăţătura acestui meşteşug" (1794) *(ibid.*, V, pp. 424-5).

La începutul secolului al XIX-lea, d-rul Buga (1818) e amestecat într'un proces scandalos *(ibid.*, X, pp. 662-3). Un «Panaiot Nicolau doftorul» în 1807, *ibid.*, IX, p. 128, nota. Medici la 1803, *ibid.*, VIII p. 682 şi urm. Medici munteni după 1812, *ibid.*, X, p. 1059 şi urm. Cf. şi această revistă, (IX, p. 137 şi urm. Dr. Silvestru, *ibid.*, VI, p. 797; VII, p. 455. D-rul Constantin, *ibid.*, p. 455. Dr. Darvari, I. Bianu, *Catalogul manuscriptelor româneşti,* II, p. 412. Dr. Caracaş, V. A. Urechiă, *o. c.*, VII, p. 175 Dr. Panait Necolaid (1813), Bianu, *o. c.* II, p. 533. Dr. Bruckner, în Moldova, la 1825, Academia Romînă, *Creşterea colecţiilor,* an. 1912, p. 146. Dr. Ştefan Piscupescul, V. A. Urechiă, *o. c.*, XI, p. 503.

La 1763-4 socotelile domneşti din Moldova pomenesc pe Antonu Spiţer *(Documentele Callimachi,* II, p. 85). «Toma Spiţer, Aughiane Spiţeri» apare ceva mai departe (p. 94). Mai încolo am cetit: Antohi Spiţerul (p. 97).

La 1813, Franţi Xaiver Naiman, spiţer, deschide spiţerie la

www.dacoromanica.ro

Botoşani, cu „doftorii curate şi alcătuite cu cè mai scumpă purtare de grijă, după rânduiala meşteşugului spiţeresc", cu „preţuri mai eftene decât să urma până acum de la spiţerie ce să află". Garanţi arhiatronul Spiridon Asani şi dr. Efstatie *(Documentele Callimachi,* I, p. 509, no. 203.)

La 10 Maiu 1816 se prelungeşte la Iaşi privilegiul spiţerului Alexandru Verner *(Ibid.,* p. 523, no. 228).

Acesta fusese trimes la «Cobani», «pentru căutare bolnavilor» în 1792 *(Cercetări economice şi financiare,* p. 70).

*

Din misiunea lui Cornelius Duplicius de Schepper, 1523-55, publicată de baronul de S. Genois şi Yssel de Schepper, în *Belgia,* XX (1856), p. 152.

Nous avons entendu (7 juin 1533) que la fille bastarde d'Aloisio Gritus estoit donnée en menage à un que le Grand Empereur debroit pourveoir du vayvodat de la Valacie.

Din *Journal du voyage de M. Collier, résident à la Porte pour Messieurs les États généraux des Provinces Unies, traduit du flament,* 1672: (Dacă Turcii ieau Cameniţa), ils aboliroient la principauté de Moldavie pour y establir le commandement turc et la loy mahométane (p. 109).

În *Relation du voyage de la royne de Pologne et du retour de M-me la mareschale de Guebriant, ambassadrice extraordinaire et surintendante de la conduite... par Jean le Labourer,* Paris 1647, p. 201 : plan de atac contra Turcilor cu Moldovenii şi Muntenii.

•

În Henri Bordier, *Description des peintures et autres ornements contenus dans les mss. grecs de la Bibliothèque Nationale,* Paris 1903. Pp. 292-3, no. 100 A, lucru frumos al lui Λουκὰ ἀρχιθέτης, 15 Februar 7133 (Luca de Buzău?). Suppl. 242 (pp. 293-4). Evanghelie dată de Patriarhul de Antiohia lui Matei Basarab şi Doamnei Elina. O figură în Silvestre, *Paléographie universelle,* planşa 94. Pp. 305-6 manuscris adus în 1877 de un «june Roumain», care l-ar fi cumpărat la Atena.

•

În *Ungarische Jahrbücher* pe August 1926, d. Eugeniu Gyalokay se ocupă de legăturile cu „Dacia" ale poetului german Martin Opitz.

•

www.dacoromanica.ro

Nu o dată ştiri de absolut prima mînă se găsesc în bogata şi frumoasa cartea d-lui dr. Vasile Bianu, *Insemnări din războiul Romăniei Mari*, I, Cluj, 1926. Ofiţerii răniţi dau povestirea directă a lucrurilor pe care le-au văzut şi înfăptuit.

*

Într'una din scrierile lui Ratheims, episcop de Verona (secolul al X-lea), e vorba de un „scăunaş acoperit de un covor gotic" *(scabellum tapete gothico tectum;* Migne, *Patrologia latina*, c. 294). E vorba, de sigur, de scoarţele vechi tracice pe care le păstrăm şi până acum.

*

În *Biserica ortodoxă romînă*, II, 45, păr. V. Ursăcescu vorbeşte de *Agatanghel*, după un manuscript din colecţia sa (e vorba în el şi de Napoleon).

*

În *Monografia municipiului Oradea şi judeţului Bihor*, I, *Aşezămintele culturale* de profesorul Petre Dejev, Oradea, 1926, o bună biografie a lui Alexandru Roman, cu portretul lui, al lui Iosif Vulcan şi al lui Iustin Popfiu, poetul. Urmează note istorice (cu multe ilustraţii, unele din ele nouă şi deosebit de frumoase). Foarte folositoare ştirile despre viaţa oraşului supt noua stăpînire. O biografie a generalului Moşoiu. Urmează expunerea organisării oraşului şi judeţului. Capitolul despre Biserică e datorit profesorului Paulescu, de la Medicină din Bucureşti; nu-l judecăm. Autorul cărţii tratează despre rosturile religioase în părţile Orăzii (la Şegheşti n'a fost episcopie — nimeni n'a zis-o —, ci protopopiat de *horepiscopi)*. Foarte folositoare descrierea bisericilor din oraş (se rectifică: «Ephrem Bannyanim» Efrem din Baia, nu «Veniamin»; p. 135). Un şir de biografii ale episcopilor moţi.

NOTIŢE

Pentru un Ungur trăind în «terra transalpina» la 1333 v. Nagy Gyula, *Gróf Sztaray Oklevéltara*, Budapesta 1887, I, p. 80.

*

Pentru turnare de slove chirilice la 1827, *Creşterea colecţiilor Academiei Romîne*, 1906, p. 112.

*

www.dacoromanica.ro

Pentru Păhărniceasa Adrianne Imbault, soacra contelui Logothet (1810), *ibid.*, 1912, p. 156.

*

Un Tănase negustorul din Botoşani care la 1774 aduce marfă din Polonia, *ibid.*, 1907, p. 203.

*

Pentru evenimentele de la 1821, *ibid.*, p. 88 şi urm.

*

Pentru „goştina bîrsănească", ms. 3.258 al Academiei Romîne, fol. 180.

*

În Guys, *Voyage littéraire de la Grèce*, I, Paris 1776, p. 169, despre un danţ care «n'est pas désagréable, quand elle est bien conduite et avec la justesse qu'elle escize. Elle pourroit bien venir des Daces qui habitaient anciennement la Valachie".

*

În Léonce Pingaud, *Un agent secret sous la Révolution et l'Empire (d'Entreîgnes)*, Paris 1893, e vorba de legăturile lui cu o Alexandrina Ghica.

*

În condica 40 a Mitropoliei din Bucureşti, aflătoare la Academia Romînă, găsim, pe la 1800, un Marin tipograful, care se face călugăr.

În manuscriptul 623 al Academiei, fol. 97, un proces pentru zestre al lui Lupaşco carătaşul (12 Iulie 1780).

*

Anania Vornicul de Botoşani apare la 1751 şi în *Creşterea colecţiilor Academiei Romîne*, 1912, p. 121.

*

În *Răzeşul*, I, n-le 6-7, părintele episcop Antonovici dă ştiri despre schitul Măgarul. Şi altele despre emigraţiile Mocanilor (siliştea oilor, siliştea Bretcanii către Prut). Un document al lui Alexandru-Vodă Moruzi pentru biserica din tîrgul Fălciiului.

---

www.dacoromanica.ro

ABONAMENTUL : 60 de lei pe an.

Manuscriptele se trimet d-lui N. Iorga
Bucureşti, Şoseaua Bonaparte, 8.

Pentru cărţile despre care se fac recensii care le recomandă, se poate reţinea, după dorinţă, anunciul de pe copertă.

www.dacoromanica.ro